

Kulturinstitusjonenes fortellinger om vikingtiden

Linda Merete Høie
Hovedfagsoppgave i arkeologi
Arkeologisk institutt
Høst 2003
Universitetet i Bergen

INNHALDSFORTEGNELSE

KAPITTEL 1. INNLEDNING OG PROBLEMSTILLING	2
KAPITTEL 2. TEORI	5
Det moderne versus det postmoderne	5
Det moderne perspektivet	6
Det postmodernistiske perspektivet	8
Michel Foucaults kunnskapsproduksjon	11
Semiotikk	14
<i>Tegn</i>	14
<i>Det denotative og det konnotative språket</i>	15
KAPITTEL 3. MUSEER OG KULTURPOLITIKK	18
Opprettelsen av de moderne museene	18
<i>Museene får nye roller</i>	19
Dagens kulturpolitikk	20
<i>Folkeopplysning</i>	22
<i>Identitet</i>	23
<i>Kulturvern og kulturarv</i>	26
<i>Oppsummering</i>	28
KAPITTEL 4. DEN ARKEOLOGISKE KUNNSKAPSPRODUKSJONEN	30
KAPITTEL 5. PRESENTASJON AV KULTURINSTITUSJONENE	47
Bergen Museum	47
Lofotr-Vikingsmuseet på Borg	52
Tusenfryd	57
KAPITTEL 6. ANALYSE AV KULTURINSTITUSJONENE	61
Bergen Museum, Vikingtidutstillingen	62
<i>Bosetning</i>	62
<i>Erverv</i>	63
<i>Kommunikasjon</i>	64
<i>Sosial organisasjon</i>	66
<i>Teknologi</i>	67
<i>Religion</i>	68
<i>Andre temaer: vikingenes klesdrakt og utseende</i>	69
Lofotr-Vikingsmuseet på Borg	69
<i>Bosetning</i>	69
<i>Erverv</i>	71
<i>Kommunikasjon</i>	72
<i>Sosial organisasjon</i>	73
<i>Teknologi</i>	76
<i>Religion</i>	77
<i>Andre temaer: vikingenes klesdrakt og utseende</i>	78
Vikinggården på Tusenfryd	79
<i>Bosetning</i>	79
<i>Erverv</i>	80
<i>Kommunikasjon</i>	81
<i>Sosial organisasjon</i>	81
<i>Teknologi</i>	83
<i>Religion</i>	84
<i>Avslutning</i>	85
KAPITTEL 7. AVSLUTNING	89
Hvorfor nettopp vikingtid?	89
Forskjeller mellom de ulike kulturinstitusjonene og mulige årsaker	91
<i>Kulturinstitusjonenes historie, status og funksjon</i>	91
<i>Teoretisk ståsted</i>	92
LITTERATURLISTE	97

KAPITTEL 1. INNLEDNING OG PROBLEMSTILLING

Etter mange besøk på museer og historiske steder gjennom barndom og studietid har det slått meg at museer på mange måter er så like. Det er de samme tingene som vises frem og de samme historiene som ofte fortelles. Jeg har lenge undret meg over om min oppfatning er riktig, og i tilfelle hvorfor det er slik. Derfor handler denne oppgaven om kulturinstitusjoner og deres beretning om vikingtiden.¹

Utenom skoleverket er det i hovedsak museene som formidler arkeologisk kunnskap til et bredere lag av folket. Her visualiseres fortiden, den konkretiseres gjennom ulike formidlingstiltak og det skapes inntrykk som er med på å forme folks oppfatning av fortiden. På den bakgrunn kan det virke underlig at arkeologer i svært liten grad har interessert seg for museet som institusjon og for de beretninger om fortiden som formidles på museene. Istedenfor å konsentrere seg om primærstudier av materiell kultur, slik de fleste arkeologer gjør, bør de også utvide sitt forskningsfelt til å omfatte museologi. Det vil si den forskning som omhandler museer og hvorledes de fungerer. Med denne oppgaven håper jeg å kunne bidra til å sette fokus på forskning om museene innenfor fagfeltet arkeologi. Og til at arkeologer i større grad blir bevisst hvilken kunnskap de formidler og hvordan den presenteres til de museumsbesøkende.

Jeg nevnte at mitt inntrykk av museer er at de formidler det samme budskapet, derfor stiller jeg spørsmål om dette er en realitet og i så fall hvorfor. Hovedproblemsstillingen min blir å undersøke *hva som påvirker fortellingene om vikingtiden på kulturinstitusjonene*. Jeg vil se på to faktorer som jeg mener kan øve innflytelse på fortellingene på museene.

De fleste museene i Norge er halvoffentlige. Med dette menes at de som oftest er eid av en stiftelse, men får støtte fra stat, fylke og kommune. Det kan tenkes at det offentlige gjennom sine pengeoverføringer også kommer med krav til museene som de må oppfylle. Dermed kan vi stille spørsmålet om staten påvirker fortellingene på museene. I tillegg til staten vil det være nærliggende å se på om fagfolkene, det vil si arkeologene, har innflytelse på fortellingene ved museene. Det er de som står for gjenstandsvalg og innhold i forbindelse med etablering av arkeologiske utstillinger. Dermed vil det være interessant å se om den arkeologiske kunnskapsproduksjonen påvirker fortellingene på museene.

For å kunne svare på de ovennevnte spørsmålene har jeg valgt følgende strategi. Det første jeg vil gjøre er å presentere teorien som blir benyttet i denne oppgaven (kapittel 2).

---

¹ Begrepet kulturinstitusjon blir i denne oppgaven brukt som en samlebetegnelse for museer og fornøylesparker. Disse tilbyr organisert kultur til sine besøkende.

Disse teoriene er teorien om det moderne og det postmoderne, teorien om kunnskapsproduksjon som er utarbeidet av Michel Foucault og semiotikk, med utgangspunkt i Roland Barthes forståelse av denne tegnteorien.

I det neste kapitlet (3) vil jeg se på oppkomsten av de moderne museene og kulturpolitikken de siste ti årene. Ved å se på den norske kulturpolitikken, antar jeg at man kan finne ut om staten påvirker fortellingene om vikingtiden på kulturinstitusjonene, eller om dette slett ikke er tilfelle.

Etter dette kapitlet vil jeg se nærmere på den arkeologiske kunnskapsproduksjonen (kapittel 4) hvor jeg ved hjelp av Foucaults teori om kunnskapsproduksjon vil vise hvordan den arkeologiske kunnskapsproduksjonen har endret seg. Jeg vil også gjøre et forsøk på å knytte modernistisk og postmodernistisk teori til de arkeologiske retningene, noe som vil være til stor hjelp i forhold til analysen av kulturinstitusjonene (kapittel 6).

Deretter vil det bli gitt en presentasjon av tre kulturinstitusjoner, som utgjør det empiriske grunnlaget (kapittel 5). Det vil bli fokusert på vikingtiden fordi det finnes et variert spekter av institusjoner som formidler og behandler perioden på ulike måter. Jeg kommer til å gjøre en kvalitativ² observasjon av hvordan vikingtiden blir fremstilt på Bergen Museum, Lofotr-Vikingmuseet på Borg og Vikinggården på Tusenfryd. De tre kulturinstitusjonene er av ulik karakter når det gjelder økonomiske støtteordninger. Et av dem, Lofotr-Vikingmuseet på Borg, får støtte som halvoffentlig museum, Bergen Museum finansieres av Universitetet i Bergen, mens Vikinggården inngår som en del i en fornøylespark og får ikke økonomisk støtte til drift fra det offentlige. Denne parken må regnes som et kommersielt foretak. Jeg mener derfor at disse tre stedene i form av sin ulike status og måten de er organisert og finansiert på, er velegnet til å analysere om de forteller en lik historie eller ei.

I analysen (kapittel 6) vil jeg se nærmere på hvilke historier som blir fortalt, om det er én historie som blir fortalt eller flere. Denne analysen vil bli basert på en semiotisk tilnærming, modernistisk og postmodernistisk teori og arkeologiske teorier.

Til sist vil jeg i avslutningskapitlet (7) trekke frem momenter som kan forklare hvorfor kulturinstitusjonene synes å fokusere på vikingtiden og på årsaker til så vel likheter som forskjeller i formidlingen ved de tre kulturinstitusjonene.

---

² Kvalitativ metode brukes ofte ved datainnsamlinger. For eksempel om man vil ha fylldig informasjon om et tema. Metoden legger vekt på prosesser og mening, som ikke kan måles i kvantitet eller frekvens. Den kvalitative metoden er til stedet i denne oppgaven i form av observasjoner på utvalgte kulturinstitusjoner. Jeg har dokumentert mine observasjoner i form av foto, nedtegnelse av tekster i utstillingene og observasjon av de ansattes aktivitet.

Med en slik gjennomgang håper jeg å kunne finne ut om staten og fagfolkene påvirker fortellingene om vikingtiden på kulturinstitusjonene.

KAPITTEL 2. TEORI

Valget av teori er viktig i den forstand at den er med på å styre tilnæringsmåte til problemstillingen, og hvordan man velger å løse den.

Forholdet mellom det moderne og det postmoderne vil være et viktig analyseredskap for problemstillingen i denne oppgaven, og vil bli presentert i dette kapitlet. Det vil være et viktig redskap for å avdekke hvilke historier som blir fortalt og hvordan disse formidles ved de tre undersøkte kulturinstitusjonene.

I tillegg til det moderne og det postmoderne vil jeg også benytte meg av den franske filosofen Michel Foucaults (1926-1984)³ teori om kunnskapsproduksjon og hvordan denne styres av kulturelle betingelser. Denne teorien er valgt fordi det vil kunne si meg noe om endringer innenfor den arkeologiske fagdisiplinen, som antakelig vil avspeile seg i fortellingene om vikingtiden på kulturinstitusjonene.

I dette kapitlet vil jeg også ta for meg semiotikk som er en tolkningslære, og det finnes ulike retninger og forståelser om hvordan denne skal brukes. Jeg vil ta utgangspunkt i filosofen og språkviteren Roland Barthes sin bruk av semiotikk, som mente at tegnlære også kan brukes på ikke-lingvistiske tegn. Semiotikken vil nyttes som et analyseredskap for å se på hvilke historier som fortelles ved kulturinstitusjonene.

Jeg vil med andre ord forholde meg til flere ulike teorier i denne oppgaven. De dominerende teoriene vil være modernismen og postmodernismen, men som støtte til disse vil jeg også gjør bruk av Foucault og Barthes. Teoriene er ikke i seg selv motstridene, man kan uten vansker finne fellestrekk mellom dem.

Til sammen skal teoriene hjelpe meg til å belyse min problemstilling. Jeg starter med teoriene det moderne og det postmoderne, deretter følger Foucaults teori om kunnskapsproduksjon og til slutt semiotikken.

Det moderne versus det postmoderne

I det følgende vil jeg se nærmere på det filosofiske feltet modernismen og postmodernismen og forholdet dem i mellom. Begrepene moderne og postmoderne blir brukt på ulike måter og har dermed også flere betydninger, noe som kan virke forvirrende. Det første jeg vil gjøre er derfor å avklare oppgavens bruk og forståelse av disse to begrepene.

Det moderne og det postmoderne blir ofte brukt som analytiske termer for å karakterisere sosiale, politiske og kulturelle sider ved samfunnet i den vestlige verden.⁴

---

³ Østerberg, D. 2001: 379

⁴ Vestheim, G. 1995: 239

Debatten mellom tilhengere av det moderne og det postmoderne går i hovedsak ut på hvordan en skal tolke samtidige trekk i samfunnet, og hvilke konklusjoner man kan slutte ut fra disse samtidige trekkene for å si noe om utviklingen i fremtiden.⁵ Begrepene kan også brukes som en tidsbestemmelse, og det moderne og det postmoderne utgjør således ulike epoker. Disse epokene innenfor den vestlige kulturen har forskjellige måter å uttrykke seg på og ulike tanker, ideer og systemer.⁶ Det er denne sistnevnte forståelsen av begrepene jeg benytter meg av. Denne står ikke nødvendigvis i motsetningsforhold til å forstå begrepene som analytiske termer. Ved å se på det moderne og postmoderne som tidsbestemte perioder kan en si noe om museenes utvikling og hvilken rolle de spiller i samfunnet.

Det moderne perspektivet

Den moderne perioden tok for alvor fart med den industrielle revolusjonen på 1800-tallet og dens omstrukturering av samfunnet. Tidligere livnærte størsteparten av befolkningen seg av jordbruk og fiske, og de fleste bodde på landsbygda. Med 1800-tallets storstilte industrialisering flyttet mange fra landsbygda inn til byene og tok seg jobb som industriarbeidere, og her hadde man ofte verken familie eller slekt. Dette førte til en nokså rotløs tilværelse for folk, og det oppsto et behov for en ny form for trygghet.

Nasjonalromantikken var den rådende retning innenfor åndslivet og kulturen på 1800-tallet, og med den skulle man prøve å skape en felles identitet som alle kunne samles om, der nasjonalstaten utgjorde rammen.⁷ Under nasjonalromantikken dominerte de ”store fortellingene” når en skulle forklare hvilken retning samfunnsutviklingen skulle ta. De ”store fortellingene” kjennetegnes gjerne av at de har en overgripende funksjon og uttrykker ambisjoner om å gi et totalt og omfattende bilde av mennesket og samfunnet, og utgjør et system av normer og verdier som virker styrende på aktiviteten i et samfunn.⁸ Et eksempel på en ”stor fortelling” kan være marxistisk filosofi eller kristendommen.

Disse fortellingene var opptatt av å se på det universelle. Det ble altså skapt forestillinger om at man hadde regler og normer som gjaldt for alle, og at alt i verden ble styrt ut ifra disse. Derfor ble kontinuitet viktig for å skape en forståelse av samfunnsutviklingen og som holdepunkt for enkeltmennesket. Denne tankegangen danner grunnlaget for den lineære tidsforståelsen, der tiden ses som utvikling fra et trinn til et annet. Her sporer man en utviklingsoptimisme. Dette medfører at fortiden blir fremstilt som en sammenhengende

---

⁵ Vestheim, G. 1994: 93

⁶ Østerberg, D. 2001: 13ff

⁷ Walsh, K. 1997: 11ff

⁸ Vestheim, G. 1994: 87

fortelling eller historie,⁹ noe som blant annet har vært med på å legitimere den unge nasjonalstaten ved å vise til kontinuiteten i bosetningen innenfor det geografiske området kalt Norge. Idéhistorikeren Trond Berg Eriksen skriver at meningen med å ordne, arkivere og dokumentere fortiden er et forsøk på å gi fremtiden en beregnelighet og sannhet.¹⁰ Historien ble ikke i første omgang brukt til å skaffe seg forbilder eller lærdom, det viktigste var å skape en identitet,¹¹ en nasjonal identitet.

Det var særlig opplysningstanken og den logiske positivismen som gjorde seg gjeldende på det vitenskapsfilosofiske planet. Felles for disse er troen på at godt utviklede metoder kunne gi objektiv og sann kunnskap. Innenfor kravet om sannhet og metode, finnes kravet om sann kunnskap, krav om moral og skjønnhet, krav om argumentasjon/dialog og vitenskap. Mennesket sto i sentrum, man hadde en sterk tro på siste-instanser, der intellektet, språket og fornuften var kvaliteter som ble verdsatt og som bare menneskene behersket, samt troen på subjektet og empirien. Man gjorde også et skille mellom sanne og falske ideologier, maktstrategier, erkjennelser og kunsterfaring. Utviklingsoptimismen rådet, og man trodde på fremskritt ved hjelp av kunnskap, teknikk, frigjøring og rettferdighet. Frihet var sentralt, både i form av selvutfoldelse og folkestyre.¹² Moderniteten tar gjennom sitt logiske positivistiske vitenskapsideal et oppgjør med den foregående periodens (klassisismen) fordommer og overtro.

Mange vil i dag hevde at tidsforståelsen i seg selv er en kulturell konstruksjon, og at den moderne tidsforståelsen henger sammen med ideen om fremskritt og en utvikling mot et bedre samfunn. Den gjennomgående tanken i denne tidsepoken var at kunnskap og kultur var med på å forme mennesker og samfunn, samt en forutsetning for fremskritt.¹³ Representanter for det moderne har sett på fortiden som kontinuerlig. Historiesynet blir dermed lineært, der utviklingsforløpene følger hverandre i en rett linje og fører frem mot nåtiden. Historien blir en rekonstruksjon av fortiden og dermed sann.

Det moderne kommer også til syne i arkeologiske utstillinger, særlig i form av utstillingsteknikker og utstillingsspråk. En moderne utstilling er lukket i den forstand at den finner sted innenfor en institusjon, og utstillingen er allerede tolket av kuratorene. Således er det satt rammer for hvordan den skal tolkes av de besøkende, og det formidles en tredje persons fortelling. Dette kan lett føre til at de besøkende blir passive observatører av

---

⁹ Svestad, A. 1995: 24 & Østerberg, D. 2001: 20

¹⁰ Eriksen, T. B. 1990: 94

¹¹ Eriksen, T. B. 1990: 102

¹² <http://home.newmedia.no/~olavege/>. 15.04.02

¹³ Vestheim, G. 1994: 95

utstillingen, og betrakter den uten å ta aktiv del i tolkningen av det som stilles ut. Utstillingene er ofte lagt opp som en rute hvor de besøkende går fra A til B, hvor man i stillhet iakttar det som stilles ut. I en moderne utstilling fremheves gjerne gjenstandens sjeldenhet og unikhhet. Gjenstanden får gjennom sin unikhhet og aldersverdi en aura. En aura som kan trollbinde oss, og føre oss nærmere fortiden.¹⁴

Det postmodernistiske perspektivet

La oss så se nærmere på den postmoderne epoken. Idéhistorikeren Dag Østerberg skriver i boka *Det moderne. Et essay om Vestens kultur 1740-2000* at den moderne kulturen er;

(...) å gi tilværelsen form, og det vil alltid finnes forskjellige formingsmuligheter. Det moderne vil derfor måtte oppleves som en kultur blant andre mulige, også selv om den skulle bli enerådende i verden. (...). Overalt hvor det settes grenser, melder det seg en trang til å se utover grensene. Enhver kultur vil dessuten alltid savne noe. En kultur som fremhever individet så sterkt som moderniteten gjør, vil savne visse former for fellesskap, der den enkelte går selvforglemmende opp i fellesskapet.¹⁵

Postmoderniteten må forstås som et motsvar til moderniteten og dens ideer. Vi kan si at det postmoderne samfunnet oppsto på 1980-tallet,¹⁶ i forbindelse med murens fall i Berlin og avviklingen av Sovjetunionen. Dagens samfunn er til dels svært ulikt det vi hadde på 1800-tallet og deler av 1900-tallet. Mye er imidlertid det samme, folk bor fremdeles hovedsaklig i byene, men det er blant annet skjedd en fordreining av arbeidskraften. Størstedelen av arbeidskraften befinner seg i dag ikke i industrien, men i servicenæringen. Ting er blitt mer spesialisert, så vi kan si at det har skjedd en fragmentering av samfunnet. Samtidig er det skjedd en gradvis internasjonalisering og globalisering av samfunnet, og informasjonsflyten har både blitt mer omfattende og intensiv. Menneskene har i det postmoderne samfunn blitt hjemløse i rommet, det vil si at de romlige grensene rundt oss er blitt mer diffuse, blant annet som en konsekvens av globaliseringen. Dermed har man igjen fått behov for å skape en felles identitet, noe som er særegent for oss, men som skiller oss fra de andre. Fortiden og vår kulturarv er igjen blitt viktig.¹⁷

---

¹⁴ Jamfør Gaard, H. 1999

¹⁵ Østerberg, D. 2001: 393

¹⁶ Vestheim, G. 1994: 93

¹⁷ Walsh, K. 1997: 52f & Pauldan-Müller, C. 1995: 4f

Sett i forbindelse med den stadige fragmenteringen og internasjonaliseringen av samfunnet, samt de store politiske systemers sammenbrudd, blir det ikke lett å holde på de ”store fortellingene”. Dermed vektlegges ofte ”små fortellinger”, da det ikke finnes bare én sannhet, men flere. Således ser en at det ikke bare finnes én måte å fremstille ting på, men mange. Disse fortellingene blir ikke hierarkisk ordnet, men sideordnet i den forstand at en versjon i utgangspunktet ikke er bedre enn en annen. I ytterste konsekvens er det ingenting som blir feil eller kan oppfattes som historieforfalskning. Det lokale blir ofte viktigere enn det nasjonale, da det lokale er lettere å forholde seg til og ta del i. Istedenfor kontinuitet vektlegges diskontinuiteten. En ser ikke på historie som en lineær utviklingslinje, som går fra et lavere til et høyere stadium, men i stedet som en kurve bestående av endring og tilbakeskritt.¹⁸

Det postmoderne har på det vitenskapsfilosofiske planet ikke like sterk tro på rasjonalitet og fornuft som moderniteten hadde, og tar utgangspunkt i hermeneutikk i stedet. Den franske filosofen Jaques Derrida har sagt: ”Fornuften er en tyrann som bare kan holdes oppe ved å undertrykke eller ekskludere det som er usikkert eller ikke passer inn, det som er annerledes”.¹⁹ Ut ifra et slikt utsagn kan vi si at postmodernismen legger vekt på frihet, pluralisme og mangfoldiggjøring av ulikheter. Representantene for det postmoderne tar således avstand fra de ”store fortellingene” som moderniteten vektla. Som en motreaksjon til de ”store fortellingene” lanserte den franske filosofen Francois Lyotard begrepet ”små fortellinger”. De ”små fortellingene” skal ivareta individuelle interesser og er med på å skape rom for pluralisme.²⁰ Samfunnet må ut ifra et postmodernistisk syn være åpent og gi rom for mangfold og fragmentering, og de ”store fortellingene” må vike for de ”små”.

Det er nettopp dette Foucault har gjort, i bøker som for eksempel *Galskapens historie* og *Seksualitetens historie*. Foucault har selv sagt at: ”Det finnes ikke ”Historie”. Det som finnes er en mangesidig, overlappende og interaktiv rekke med legitimerede historier i kontrast til de ekskluderte historiene”.²¹ En helhetsforståelse er altså ikke lenger mulig i det postmoderne i en tilstand hvor språklige og kulturelle uttrykk sirkulerer uten henvisning til en felles sannhet, men til mange.²²

Tiden som dimensjon tones ned i denne epoken, det finnes bare ett nå, men samtidig skilles det mellom fortid og historie. Fortiden er det som faktisk hendte, mens historien er den

---

¹⁸ Vestheim, G. 1994: 102

¹⁹ Appignanesi, R., Garratt, C., Sardar, Z. & Curry, P. 1997: 77

²⁰ Vestheim, G. 1994: 101

²¹ Appignanesi, R., Garratt, C., Sardar, Z. & Curry, P. 1997: 83

²² Gaard, H. 1999: 67

måten menneskene forstår fortiden på. Historien kan sies å være et forklarende nivå, som fungerer som et verktøy til å tolke hvordan fortiden kan ha vært. Den historien som blir fortalt er påvirket av de rådende sosiale og politiske forholdene, der besittelse av makt gir forrang til å tolke historien. Historieskrivingen står derfor alltid i større eller mindre grad i relasjon til samtiden.²³ Derrida sier: "We can only hope for hazy glimpses of a past that has never really existed".²⁴ Dette får som konsekvens at det blir enklere å gjenkjenne trekk fra fortiden og peke på at slik var det før og slik er det nå, og dette gir oss igjen muligheten til å legitimere nåtidige handlinger i fortidige handlinger. Dette er med andre ord med på å frata fortiden fremmedheten og polariteten, og bidrar til å frata fortiden historiteten. Samtidig som det bidrar til å naturliggjøre nåtidige fenomen. Det finnes ifølge arkeologen Bjørnar Olsen ikke bare én, men mange og konkurrerende fortider avhengig av ulike sosiale og kulturelle verdier både i fortid og nåtid.²⁵ Ut ifra den veien samfunnet har utviklet seg kan vi si at historiefilosofien i dag er konfrontert med fremskrittstroens nederlag. Men også med den rasjonalistiske analysens manglende evne til å løfte historieforståelsen ut av dilemmaet mellom det generaliserende og det partikulære.

Det moderne og det postmoderne har altså forskjellige måter å tolke fortiden og samtiden på, noe som også vil komme til syne i arkeologiske utstillinger. En postmoderne utstilling trenger ikke å finne sted innenfor institusjonelle rammer. Man legger vekt på at konsumentene skal delta aktivt. Således legges det fra kurators side ingen tolkninger eller rammer for den besøkendes tolkning av gjenstandene eller utstillingen. Det blir opp til den enkelte hvordan man ønsker å forstå og tolke det som blir utstilt. Dette innebærer at man ved en slik utstillingsform vil få en første persons fortelling. I stedet for én tolkning av utstillingen vil man få flere tolkninger og fortellinger. Således bidrar konsumenten med å danne sin egen historie. Aktivitet vektlegges, både i form av at den besøkende skal delta aktivt, men også at det legges til rette for dette i utstillingen. Dermed blir mye av formidlingen levendegjort i form av demonstrasjoner og taktil (sanselig) formidling. Interaksjon, deltakelse og underholdning er viktige elementer i en postmoderne utstilling. Således mister den autentiske gjenstanden betydning, det viktigste er at ting blir oppfattet som ekte. Simulacrum eller hypervirkelighet erstatter i stor grad det autentiske.²⁶

Før vi går videre kan det være på sin plass med en oppsummering av noen av de sentrale punktene mellom modernismen og postmodernismen. Innenfor et moderne perspektiv

---

²³ Bohman, S. 2000: 21

²⁴ Walsh, K. 1997: 57

²⁵ Olsen, B. 1993: 49f

²⁶ Jamfør Gaard, H. 1999

hadde man troen på fornuften og rasjonaliteten i motsetning til et postmodernistisk perspektiv som vektlegger ikke-fornuft og irrasjonalitet. Listen med motsetningsforhold kan oppsummeres følgende;

- fremtidsvisjon versus øyeblikksdyrkelse
- helhetlighet i kontrast til fragmentering
- fellesskap i motsetning til isolasjon
- ”store fortellinger” versus ”små fortellinger”
- over-/underordning i motsetning til sideordning
- det universelle i kontrast til det lokale
- kontinuitet versus diskontinuitet
- objektivitet i motsetning til subjektivitet²⁷
- logisk positivistisk vitenskapsideal i motsetning til hermeneutisk vitenskapsideal.

Vi skal nå gå videre og konsentrere oss om Foucaults arbeid angående kunnskapsproduksjon, eller ”arkeologien” som den også omtales som.

Michel Foucaults kunnskapsproduksjon

I løpet av 1970-tallet går Foucault fra å studere kunnskapsproduksjon, som kan karakteriseres som en streng analyse av grenser og forutsetningene for kulturens vitenformer, til ”genealogi”, som setter diskursene inn i kulturens praksisformer og institusjoner for å si noe om historiske endringer og årsaksforhold.²⁸

Foucault har skrevet en rekke historiske verk, samt filosofibøker. Han kan sies å være en representant for fremstillinger av ”små fortellinger”. Jeg vil i fremstillingen nedenfor legge vekt på to av hans bøker, *Tingenes orden* og *The Archaeology of Knowledge*. I den førstnevnte boken tar han for seg hvordan kunnskap i Vesten har utviklet seg, og i *The Archaeology of Knowledge* prøver han å forklare metoden og teorien som ligger til grunn for *Tingenes orden*.

I *Tingenes Orden* studerer Foucault endringene i den vestlige verdens tankesett fra renessansen og frem til vår egen tid. Dette gjør han ved å se på utviklingen av ulike vitenskaper som naturhistorie, politisk økonomi og språk, og hvordan disse etter hvert endrer karakter og blir til fagdisiplinene biologi, økonomi og filologi. Foucault går gjennom utviklingen innenfor disse kunnskapsfeltene, samtidig som han tar til orde for sitt syn på historieskrivningen, hvordan den har blitt fremstilt og konsekvenser av en slik fremstilling. La

---

²⁷ Vestheim, G. 1994: 102

²⁸ Deichman-Sørensen, F. & Frønes, I. (red). 1990: 177

meg starte med et sitat fra forordet i boken, som refererer til et kinesisk leksikon hvor dyrene ble delt inn på følgende måte:

a) dyr som tilhører Keiseren, b) balsamerte dyr, c) tamme dyr, d) pattegriser, e) sirener, f) fabeldyr, g) løshunder, h) de dyr som inneholder i herværende klassifikasjon, i) som løper rundt som gale, j) som er utallige, k) som tegnes med en svært fin pensel av kamelhår, l) etcetera, m) som nettopp har knust en vannkrukke, n) som på lang avstand ser ut som en flue.²⁹

Sitatet ovenfor viser en klassifisering av dyr gjort ut fra kriterier som vi ikke bruker lenger, og som i dag er vanskelige å forstå. Uansett hvor absurd vi må synes at inndelingen er, var den forståelig, logisk og naturlig den gang den ble brukt. Man visste hvilke typer dyr som tilhørte de ulike kategoriene. Denne ble brukt så lenge den var hensiktsmessig og erstattet av en ny klassifisering når den hadde utspilt sin rolle. I dag er det vanskelig å forstå en slik klassifisering, og vi kan ikke si noe om hvilke dyr som kommer under hvilken kategori, og det er nettopp på grunn av at vi ikke er i stand til å forstå det overnevnte sitatet og hva det belyser, at han har tatt det med i sitt forord. Foucault argumenter for at vi ikke kan forstå dette på grunn av at denne klassifiseringen tilhører et annet episteme (tidsperiode der en diskurs råder), og blir dermed utenfor vår forståelseshorisont og kunnskap. Han forklarer hvordan kunnskap blir til, og dermed oppfattes ulikt, gjennom teorien om det diskursive. Diskurs er de formelle, materielle og institusjonelle vilkår og praksiser som styrer det som kan sies.³⁰ Det er altså en regelstyrt praksis som bringer en kjede eller sammenhengende rekke av utsagn, det vil si former for viten. Diskursen kan betraktes som en periode med en bestemt logisk tankegang, koder og teorier.

Man har i historie- og kulturvitenskapen vært opptatt av å se sammenhenger gjennom tid, og man ser gjerne på utviklingen innenfor en fagdisiplin som kontinuerlig, der man for eksempel oppfatter at en teori utledes fra en annen. Samtidig får ofte enkeltpersoner en viktig rolle for utviklingen av teori og metode innenfor fagområdene. Foucault tar avstand fra dette og viser i *Tingenes orden* at utviklingen innenfor de ulike fagdisiplinene er diskontinuerlig, og at enkeltpersoner ikke spiller noe utpreget rolle når det gjelder utforming av metode og teori. Det sentrale er tiden de utformes i.³¹ Kunnskapen er primær og lar seg ikke kontrollere av tanken eller av bevisste hopp i refleksjonene eller ny innsikt. Kunnskapen endrer seg vilkårlig

---

²⁹ Foucault, M. 1996: 7

³⁰ Foucault, M. 2000: 116

³¹ Foucault, M. 2000: 117

gjennom utilsiktede hendelser, brudd og transformasjoner. Han gjør også et skille mellom kunnskapsarkeologi, som jeg her skal konsentrere meg om, og genealogi.³² Så hva er denne kunnskapsarkeologien?

Kunnskapsarkeologien kan ses på som er redskap til å forstå endringer og konsekvensene av disse transformasjonene som har skjedd i feltet av historisk kunnskap. Den vil skildre de arkeologiske lag eller historiestratigrafi.³³ Kunnskapen deles opp i *connaissance* (overflatekunnskap) og *savoir* (dypkunnskap). Overflatekunnskapen henviser til en partikulær kunnskap, med andre ord en fagdisiplin som for eksempel arkeologi eller biologi. Det er innenfor disse fagdisiplinene diskursen blir konstituert. Dypkunnskapen derimot er ikke bundet opp til en fagdisiplin, men rommer til enhver tid det som kan sies innenfor en diskursiv formasjon i en bestemt tidsepoke. Det tas ikke i betraktning om disse utsagnene er sanne eller falske. Dypkunnskapen endrer karakter når det oppstår for eksempel et brudd og det blir gitt rom for ny dypkunnskap. For å kunne analysere denne Dypkunnskapen må man ha avstand til tingene, dermed blir det umulig å undersøke den perioden vi nå befinner oss i.³⁴

Ut fra dette må dannelsen av et episteme ses i sammenheng med den tiden man befinner seg, og de kulturelle betingelsene. Foucault og hans teori om hvordan kunnskap blir til kan dermed være med på å bidra til å gi svar på min antakelse om at museene i dag er så like og hvorfor, samtidig som det kan si noe om forholdet mellom historie og fortid:

Fortiden er det som er så radikalt forskjellig at den ikke lar seg begripe "slik den egentlig var", ettersom nettopp de kategorier vi begriper historien med i seg selv er historisk og kulturelt bestemte. Dette får den effekten at når vi for eksempel anvender en kategori av typen "historie", begår vi den feil at vi gjør et begrep fra vår egen samtid og kulturelle horisont til et overhistorisk og transkulturelt begrep. Fortiden som sådan lar seg ikke tenke ved en slik kategori fordi kategorien ikke gjør annet enn å speile synspunktene til den kulturen den har blitt til.³⁵

Dette sitatet sier mye om Foucaults holdning til fortid og historie og kan plasseres innenfor postmodernismen. Det kan dermed også brukes som et grep for å si noe om fortiden generelt og utforming av arkeologisk teori og metode og utvikling av denne. La oss med dette se nærmere på Barthes tolkning av semiotikk.

---

³² Svestad, A. 1995: 53f

³³ Foucault, M. 2000: 138f

³⁴ Foucault, M. 2000: 181ff

³⁵ Foucault, M. 1996: 533

Semiotikk

Navnet semiotikk stammer fra det greske ordet *semion* som betyr tegn. Dermed blir semiotikk en tegnavitenskap, som handler om læren om tegn og hvordan disse får mening.³⁶ Utgangspunktet er lingvistikken og språkvitenskapen, men semiotikken er mer enn en tegnavitenskap av det lingvistiske tegnet. Den kan også brukes på ikke-lingvistiske tegn, som for eksempel gjenstander og fremstilling av disse. Roland Barthes (1915-1980)³⁷ mente at semiotikken kunne brukes på denne måten: "Semiology therefore aims to take in any systems of signs, whatever their substance, and limits; images, gesture, musical sounds, objects and the complex associations of all these (...) these constitute, if not languages, at least systems of signification".³⁸ Det finnes mange retninger innenfor semiotikken og tolkninger av denne som et analyseredskap. Jeg vil nedenfor gi en kort beskrivelse av hva semiotikk er og i all hovedsak ta utgangspunkt i Barthes og hans forståelse av semiotikk.

Tegn

Hovedelementet i semiotikken er tegnet. Tegnet har to sider i en kommunikasjonsprosess og har således en todelt struktur. Et tegn viser både til en form (signifier/signifiant) og et innhold (signified/signifie).³⁹ Tegnets form kan for eksempel være en museumsgjenstand i sin umiddelbare fremtreden, forut for tolkning av denne. Formen viser altså tegnets konkrete fysiske form (for eksempel sverdets utseende). Tegnets innhold derimot viser til hva det konkrete tegnet refererer til (for eksempel når vi hører ordet sverd vil vi forbinde det med sverdets fysiske utseende). Det er altså det kognitive, den forestillingen vi danner oss når tegnet fremtrer for oss i sin konkrete form. Tegne signified viser oss de mentale forestillinger som konstrueres/etableres av tegnet signifier; "the signified is not a thing but a mental representation of the thing".⁴⁰ Det at tegnet er dualistisk er et av de mest sentrale momentene i semiotikken, og et tegn rommer som regel mer enn bare signifier og signified. Man kan si at det er et uløselig forhold mellom alle tegnets ulike elementer, som mellom tegnets form og innhold. For tegnet kan ikke eksistere verken uten et innhold eller en form. Tegnet produserer både dette innholdet og uttrykket. Så hvis noe skal formidles, må det ha en form, og da viser det også til et innhold; det skapes en mental og ideologisk forståelse av tegnet i våre tanker.

---

³⁶ Ekeland, T. 1990: 7

³⁷ Fiske, J. 2000: 12

³⁸ Barthes, R. 1999: 9

³⁹ Ekeland, T. 1990: 7

⁴⁰ Barthes, R. 1999: 42

Tegnet blir på denne måten en symbolsk representasjon for en referent,⁴¹ det vil si for tegnets konkrete innhold. Når tegnets form og innhold henger sammen, er det også en sammenheng mellom de forskjellige tegnene seg i mellom. Det produseres mening mellom tegnenes forskjeller og relasjoner, så man kan si at mening produseres gjennom relasjonene mellom tegnene.⁴² I en meningsproduksjon, i en kommunikasjonsprosess der tegn kommuniserer, er den sammenheng som tegnets elementer plasseres i, en kontekst. Overfører vi dette til museumsdiskursen, kan en ved å se på gjenstandenes (tegnenes) relasjoner analysere utstillingens og museets meningsproduksjon. For dersom mening blir produsert gjennom de ulike tegns relasjoner, vil en muligens kunne finne museumsutstillingens mening ved å se på hvordan konteksten har formet utstillingens materiale. Ved å se hvordan gjenstander er ordnet, hvordan det er gjort seleksjoner og hvordan de er kombinert med hverandre, kan en lete etter en meningssammenheng, da konteksten og kombinasjonen viser hvordan vi ordner og tolker virkeligheten.

Barthes mener at til forskjell fra språket er forbindelsen mellom formen og den umiddelbare betydningen mindre tilfeldig når det gjelder materielle objekter eller gjenstander. Til forskjell fra språket, der ordene bare er til for betydningens skyld, har materielle tegn ofte en essensiell praktisk funksjon i tillegg. Klær for eksempel brukes både til å beskytte mot kulde samtidig som de representerer meningsbærende tegn.⁴³ Dermed opererer materielle tegn i en slags dobbeltrolle. Dette fører oss til skillet mellom det denotative- og det konnotative nivået/språket, som blant annet Barthes bruker i sine semiotiske analyser.

Det denotative og det konnotative språket

Man kan si at det skilles mellom et uttrykksplan og et innholdsplan for å si noe om menings- og betydningssystemene i relasjonene mellom tegnene. Mellom formen og innholdet finner man denotasjonsspråket. Denotasjonsspråket i en kommunikasjonsprosess viser til tegnets direkte mening. Konnotasjonsspråket viser på den andre siden til denotasjonsspråkets grunnbetydning, det viser altså til tegnet i denotasjonsspråket (til tegnets sekundære betydning).⁴⁴ Enkelt kan man si at denotasjonsnivået er tegnets direkte mening (kombinasjonen mellom tegnets form og innhold), mens konnotasjonsnivået viser til den symbolske eller ideologiske betydning, ifølge Barthes. Den materielle kultur preges nettopp av denne vekselvirkningen mellom det primære og sekundære lag av betydning, den

---

⁴¹ Ekeland, T. 1990: 8

⁴² Ekeland, T. 1990: 10f

⁴³ Fiske, J. 2000: 12

⁴⁴ Barthes, R. 1999: 89f

denotative og konnotative betydning. Nye meninger legges på opprinnelige rent funksjonelle former, med det resultat at stadig nye konnotative meningsnivåer etableres. Dette har ikke nødvendigvis noe å gjøre med bevisstheten hos dem som produserer den materielle kulturen, men avhenger av de sammenhenger den settes inn i.⁴⁵ Dermed kan vi si at Barthes er interessert i å prøve å avdekke hvordan mening blir konstruert, der samspill mellom språk, mennesker og kultur er med på å påvirke vår forståelse av meningen.

I boka *Mytologier* analyserer Barthes en rekke av vår tids kulturprodukter for å vise hvordan de inngår som en ideologisk tegnproduksjon (det konnotative språket) i samfunnet. Han hevder at myter er noe som det moderne samfunnet anvender for å naturalisere sosialt og kulturelt avhengige meninger. En slik naturalisering er med på å bevare de eksisterende maktrelasjonene i samfunnet. Barthes sitt mytebegrep er nært knyttet til det marxistiske ideologibegrepet: ”Der myten universaliserer verden som en umiddelbar selvfølgelig og motsetningløs verden. På dette viset fremstår den dominerende orden som en naturlig orden, med andre ord som den eneste fornuftige måten å organisere verden på”.⁴⁶ Man kan si at myter er en historie som omhandler verdens opprinnelse, relasjoner mellom mennesker og dyr, mellom barn og foreldre med mer.⁴⁷ Dermed bidrar disse mytene til å gjøre historien om til tegn, hvor den kulturelle og politiske nåtiden blir fortidens konnotative eller mytologiske betydning. Olsen mener at slike myter særlig opptrer i museale presentasjoner av fortiden.⁴⁸ Myten inneholder både et denotativt (direkte) og et konnotativt (indirekte) betydningsnivå, der den direkte betydningen ofte blir underordnet den indirekte betydningen.⁴⁹ Myten har et særtrekk; den argumenterer ikke, den insisterer gjennom en form for utmattelsestaktikk, kjennetegnet ved gjentatt repetisjon. Ved en kombinasjon mellom løgn og innrømmelse, som uttallige ganger repeteres, gjør myten betydningen både selvsagt og gitt. Barthes kaller mytens tale for depolitisert tale, en tale som eviggjør verden, og som fratrar nåtiden og de herskende interessers egentlige historiske og kulturelle plassering. Dermed er myten vellykket i den forstand at den ikke argumenterer, den får frem betydningen uten å uttrykke den direkte. Den gir ting og meninger en evig berettigelse, en klarhet som ikke tar form av forklaring, men av fastlåste fakta.⁵⁰ Konnotasjonen har en symbolsk eller ideologisk betydning. Den beskriver

---

⁴⁵ Fiske, J. 2000: 12

⁴⁶ Olsen, B 1997: 228f

⁴⁷ Olsen, B. 1997: 200

⁴⁸ Olsen, B. 1997: 230

⁴⁹ Barthes, R. 1999: 173

⁵⁰ Barthes, R. 1999: 143

samspeilet som skjer når tegn møter brukernes oppfatninger eller følelser og verdier som er gjeldende i kulturen.⁵¹

Et eksempel på dette kan hentes fra reklamens verden. Hovedtyngden av rengjøringsmiddelreklamene forteller oss om det bestemte produktets egenskaper. Det denotative nivået blir å overbevise folk om å kjøpe akkurat dette unike produktet med bestemte kvaliteter. Det konnotative nivået derimot forteller oss noe annet. Omtrent ni av ti reklameinnslag om rengjøringsmiddel viser unge, velstelte og lykkelige kvinner i sving med vaskekosten på kjøkkenet. Dermed formidler reklamen et budskap om at dette er kvinnenes domene, det er kvinnene som har ansvar for vaskingen. Reklamen viser dette gang på gang, til man tror det er slik eller bør være slik. Således er myten med på å naturliggjøre kvinnens plass, som husmor, og gjør det til noe selvsagt og gitt. Dette eksempelet viser hvilken makt myten har til å naturliggjøre ting.

Som en teoretisk ramme kan semiotikken brukes til å analysere utstillingene på kulturinstitusjonene. Dette kan gjøres ved å si noe om hva som formidles av mening og kunnskap på kulturinstitusjoner. Man kan si at arkeologien inngår i en myteproduksjon. Gjennom fremstilling av fortiden, kan samtidfenomener gjøres universelle. Dette gjøres ved å vise at nåtidige fenomen også fantes i fortiden, man viser til historisk kontinuitet. Semiotikken vil i denne oppgaven bli brukt som hjelpemiddel til å analysere de tre kulturinstitusjonene jeg har valgt å ta for meg for å finne frem til meningsproduksjonen deres.

Med dette er det metodisk og teoretiske grunnlaget blitt gjort rede for. Og det kapittel tar for seg museenes rolle i det vestlige samfunnet og den norske kulturpolitikken.

---

⁵¹ Fiske, J. 2000: 118

KAPITTEL 3. MUSEER OG KULTURPOLITIKK

Opprettelsen av de moderne museene

De vestlige museene har sin opprinnelse i renessansen. Disse museene var imidlertid av en annen karakter enn de moderne museene, både i form av det som ble samlet inn, gjenstandsvalg, organisering og at de var privat eide og adgangsregulert. Man stilte ut det kuriøse, og organiseringen i slike samlinger gjenspeilte ofte renessansens forståelse av kosmos (hvordan verden var ordnet).⁵² Renaissanceens museer kan på ingen måte sammenlignes med de moderne museene, som her skal bli omtalt.

Også de moderne museene var til å begynne med private tiltak og adgangsregulerte. De må regnes som moderne i forhold til den tid de ble opprettet i og ut ifra den funksjon de hadde.⁵³ Idéhistorisk har de kulturhistoriske folkemuseene rot i den vesteuropeiske opplysningstradisjonen fra 1700-tallet. Nasjonalromantikken og behovet for nasjonsbygging sto også sterkt.

Innenfor folkeopplysningstradisjonen har det vært en gjennomgående tanke at kunnskap og kultur (opplysning i vid forstand) ”skaper” mennesket og er en forutsetning for fremskritt i samfunnet.⁵⁴ Den tradisjonelle folkeopplysningstanken som museene er fundamentert på, kan lett resultere i en form for allvitende enveis-kommunikasjon, der den ”uvitende” skal få tilgang til faktakunnskap fra den ”lærde.” Museene var basert på en forestilling om at noen forvaltet en kunnskap som både var nyttig og nødvendig å ta del i. Dette for å kunne opprettholde et demokrati som er basert på deltakelse.⁵⁵

På 1700- og 1800-tallet hadde man her i landet en rekke boksamlinger og gjenstandssamlinger som var på private hender og som var unndradd offentligheten. De som hadde tilgang til slike samlinger, var embetsmenn og folk fra borgerskapet. På 1800-tallet skjedde det viktige politiske og sosiale strukturendringer i Europa, og disse gjorde det mulig for museene å utvikle seg til offentlige samfunnsinstitusjoner. Med innføring av parlamentarismen i 1884 meldte nye behov seg på kulturfronten. Også folket tok nå del i samfunnsdebatten, og sett fra et borgerlig ståsted trengte også disse å bli opplyste mennesker. Dermed fikk man på slutten av 1800-tallet en rekke institusjoner som skulle fremme kunnskap, kultur og historie og ta vare på den folkelige kulturen.

---

⁵² Kristensen, J. E. 1993: 43

⁵³ Vestheim, G. 1994: 17ff

⁵⁴ Vestheim, G. 1994: 95

⁵⁵ NOU 1996:7: 39

Det opplyste og dannede borgerskapets interesse for den folkelige kulturen hadde utspring i nasjonalromantikken og det politiske engasjementet for å bygge den nye nasjonalstaten på en historisk kulturtradisjon. Museene spilte i denne sammenheng en viktig rolle i forhold til å danne en nasjonal kultur med utgangspunkt i elementer fra forhistorien. Ved å vise til en norsk fortid, viste en også til et land med egen historie og et folk med kontinuitet. Dette henger sammen med behovet for nasjonsbygging, som man hadde på dette tidspunktet og for å samle folket, la dem bli en del av den nasjonale identitet. Her ble den folkelige kulturen viktig. Denne fant borgerne i bondesamfunnet, som de mente hadde kulturelle røtter direkte tilbake til middelalderen og vikingtiden.⁵⁶ Ideen var at museene skulle stå i skjæringspunktet mellom fortid og fremtid, og at de ved å formidle kunnskap om fortiden skulle styrke det nasjonalkulturelle grunnlaget for modernisering av landet.⁵⁷ Det var altså på slutten av 1800-tallet og på begynnelsen av 1900-tallet at de museumstypene vi i dag kjenner til fikk sin grunnleggende form.

Et fellestrekk for disse museene var at de hadde gjenstanden som arbeidsgrunnlag. Gjenstandene ble utgangspunkt for innsamling, vern, dokumentasjon, forskning og formidling.⁵⁸

Etter hvert ble museene i tillegg til å være forvaltere av norsk historie også ”redningsstasjoner” for gamle kulturformer som hadde dødd eller holdt på å dø ut. Museene hadde i overgangen mellom 1800- og 1900-tallet blitt tiltenkt rollen som møtested for kunnskapsformidling og offentlig meningsdannelse på kulturområdet. Størsteparten av samlingene på museene besto av gjenstander fra bondesamfunnet og virket således ekskluderende for den stadig voksende arbeiderklassen. Dette førte til at museene kom i bakevjen, og dermed spilte de en liten kulturpolitisk rolle i mellomkrigstiden og de første tiårene etter andre verdenskrig.

Museene får nye roller

Det var først på 1970-tallet at museene igjen fikk vind under seilene. Man la da vekt på lokalt og regionalt selvstyre og dermed ble lokal og regional kulturtradisjon og identitet viktig å ta vare på.⁵⁹ Vi må derfor forstå museene som moderne institusjoner ut ifra den tiden de ble til i og den plassen de var tiltenkt å ha i samfunnet. Museene gav mening og ble en motvekt til modernitetens foranderlighet og ved at de tok vare på fortiden, og fortidslevningene kunne

---

⁵⁶ Vestheim, G. 1994: 15ff

⁵⁷ Vestheim, G. 1994: 22

⁵⁸ Vestheim, G. 1994: 21

⁵⁹ Vestheim, G. 1994: 22f

verdsettes på helt nye måter. Man må ha i minne at de moderne museene ble til i en tid da kunnskapen fremsto som objektiv – en rasjonell organisering av kjensgjerninger, kort og godt – og autoritetene fremsto som ufeilbarlige og uimotståelige. Det som museet formidlet var sant – og sannheten var én og ubestridelig.⁶⁰ Museets rolle i dagens samfunn har endret seg. I dag stilles det også krav fra de besøkende til museene, de vil ha opplevelse og aktivitet. Samtidig har også museene fremdeles den rollen at de skal opplyse og oppdra de besøkende.

Dagens samfunn er også av en annen karakter enn den tid da de første moderne museene kom til. I dag står man overfor et flerkulturelt og globalisert samfunn. Dermed kan museene som har funnet sin begrunnelse i innsatsen for produksjon av en nasjonal identitet med forestillingen om enhetlig nasjonalkultur, sies å være under press. Dette har også ført til endringer i det kulturpolitiske perspektivet. I stedet for å se på museum som rene verneinstitusjoner, er det en tendens i mange europeiske land å fremheve museene som aktører i den generelle utviklingen av samfunnet.⁶¹

Dagens kulturpolitikk

For å få bedre innsikt i og forståelse av statens syn på museene, deres oppgaver og funksjon, skal vi se nærmere på tre politiske meldinger som er kommet i løpet av de siste ti årene og som tar for seg temaer innen museumsdrift og kulturvern. Disse er *Stortingsmelding nr. 61, 1991-92 Kultur i tiden, NOU 1996:7 Museum. Mangfald, minne, møtestad* og *Stortingsmelding nr. 22, 1999-2000 Kjelder til kunnskap og oppleving. Om arkiv, bibliotek og museum i ei IKT-tid og om bygningsmessige rammevilkår på kulturområdet*.⁶²

Etter en presentasjon av disse, vil jeg se på noen enkeltelementer som jeg mener er en fellesnevner for disse meldingene og som er vesentlige i forhold til å belyse den statlige kulturpolitikken.

St.mld. 1991-92 handler i grove trekk om hvordan kulturtilbudene skal organiseres og finansieres. Meldingen omfatter et stort aspekt av ulike kulturtilbud og ser på hvordan en kan innlemme og tilpasse tilbudene til ulike grupper i samfunnet. Det legges vekt på at man må få en helhetlig kulturpolitikk i Norge: ”Kulturpolitikken bør være sektorovergripende, stimulere til kvalitet, styrke den nasjonale felleskulturen, ha hele landet som virkemåte, komme flest mulig mennesker til gode”.⁶³ Kulturvern og museumsvesenet utgjør riktignok bare en liten del av stortingsmeldingen. Kulturvern vektlegges først og fremst på grunn av at det tar vare på

---

⁶⁰ Johansen, A., Losnedhal, K. G. & Ågotnes, H. J. (red). 2002: 20ff

⁶¹ NOU 1996:7: 39

⁶² Stortingsmeldingene vil i påfølgende tekst bli forkortet til st.mld og dets utgivelsesår.

⁶³ Stortingsmelding nr. 61, 1991-1992: 31

kilder og dokumentasjonsmateriale for forskning, men vern av kultur er også en viktig kilde til verdiformidling. Meldingen foreslår også at det etableres et faglig organ for museene, og samordning av museumsdriften er hovedstikkordet. Dette vil gjøres gjennom Miljøverndepartementet som skal formulere generelle mål for museumsvirksomheten i fylkene.⁶⁴

NOU 1996 er den eneste av de tre stortingsmeldingene som kun omhandler museum. Utredningsgruppen fikk følgende mandat:

Musea skal ha til oppgåve å vera samfunnsminne som skapar forståing for samanhengar i kultur- og naturhistoria vår. I dette ligg og å skapa vyrndnad og toleranse for kulturelt mangfald, innsyn i og ansvarskjensle for økologisk samspel. Utvalet skal med dette utgangspunktet utarbeida grunnlag for ein nasjonal museumspolitik som set musea inn i ein heilskapleg samfunnmessig samanheng.⁶⁵

Det som er karakteristisk for denne utredningen, er at den er mer åpen enn den foregående meldingen ved at den legger opp til en diskusjon om hvilke roller museene bør og skal ha i dagens samfunn. Man kan lese om en økt bevissthet omkring museenes plass i samfunnet, og sentrale temaer er museet som samfunnsinstitusjon, samfunnsminne og som møtested. Utredningen tar også opp temaet organisering av museene i forhold til eierskap og deres vedtekter. Samtidig undersøkes andre lands organisering av museumsvesenet og om noen av disse kan brukes som modell for å samordne museene her til lands. *NOU 1996* diskuterer videre om vi har bruk for en museumslov, museenes bruk av IT som formidling, anmodninger om økt vektlegging av forskning i og om museer samt økt satsing på formidling.⁶⁶

Den siste stortingsmeldingen som tar for seg museum, *St.mld. 1999-2000*, handler blant annet om hvordan en best mulig kan innlemme IKT som en ressurs for arkiv-, bibliotek- og museumsvesenet og deres brukere. Det blir i denne meldingen påpekt at det er store likhetstrekk mellom arkiv-, bibliotek- og museumsvesenet, og man vil derfor ha et bredere samarbeid mellom disse. Meldingen ser også på den nåværende bygningsmassen og hvordan man skal forvalte den videre, og på bakgrunn av dette diskuteres nybygg og finansierungsplaner. Man går inn for å lage en databank med gjenstandsmaterialet til de ulike museene. Meldingen legger også vekt på å styrke forskningsdimensjonen ved museene.⁶⁷

---

⁶⁴ Jamfør Stortingsmelding nr. 61, 1991-1992

⁶⁵ NOU 1996:7: 17

⁶⁶ Jamfør NOU 1996:7

⁶⁷ Jamfør Stortingsmeldning nr. 22, 1999-2000

I følge kulturviteren Geir Vestheim, kan kulturpolitikk innenfor en stat være verken mer eller mindre nøytral enn politikken på andre felt, som for eksempel økonomisk politikk eller miljøpolitikk.⁶⁸ Det blir dermed de grunnverdiene som gjør seg gjeldende, som også styrer kulturpolitikken og er avgjørende for hvordan denne blir. Ut fra dette blir det vesentlig å finne hvilke grunnverdier som ligger i bunnen av de tre aktuelle meldingene. Så langt jeg kan se, har disse meldingene klare fellestrekk ved at de vektlegger de samme aspektene når det gjelder legitimeringen av kulturminnevern og museum. Det er naturlig å trekke frem tre sentrale begrep som også nevnes i meldingene i forhold til museenes funksjon som samfunnsinstitusjon: folkeopplysning, identitet og kulturarv. Ved å se på omtalen av disse vil vi få innblikk i det statlige synet på museer, deres funksjon og oppgaver.

Folkeopplysning

Som allerede nevnt, var behovet for folkeopplysning en sterk motivasjon for opprettelsen av det moderne museet. Mer enn hundre år senere nevner fortsatt disse tre meldingene folkeopplysning i forbindelse med museene. I *St.mld. 1991-92* står det at: ”Formidlingsarbeidet bygger ellers på en tradisjonell folkeopplysningsideologi. Særlig klart er dette for folkebibliotekene og museene”.⁶⁹ Også i *NOU 1996* knyttes folkeopplysningen opp mot at museene skal tjene samfunnet. Museene er samfunnets kollektive minne, og museet skal være et redskap for å styrke folks kunnskap om og forståelse for sammenhenger mellom tid og rom.⁷⁰ Ser vi på *NOU 1996* sin forståelse av folkeopplysningen, utdypes synet på museene som samfunnets kollektive minne. Her møter vi dessuten en noe annerledes forståelse av begrepet enn det som blir brukt i *St.mld. 1991-92*. Grunnleggende i meldingen er tanken om at museer spiller en samfunnsmessig rolle. Museet blir her fremstilt som en dialogsinstitusjon i stedet for en plass som forvalter vår kulturarv og dermed også vår nasjonale identitet.

Museene skal være møtestad i vid mening av ordet for alle dei som søker kunnskap, opplevingar, intellektuelle og kjenslemessige utfordringar(...).⁷¹ Museene skal tjene samfunnet og samfunnsutviklingen, samtidig skrives det at evnen til å skape nyfikkne og forståing, evnen til å stimulere undringa, til å overraske og utfordra (...) og dermed bidra til respekt og forståelse for kulturelt

---

⁶⁸ Vestheim, G. 1995: 39ff

⁶⁹ Stortingsmelding nr. 61, 1991-1992: 219

⁷⁰ NOU 1996:7: 35

⁷¹ NOU 1996:7: 44

mangfold er viktig.⁷²

I dette perspektivet blir folkeopplysning knyttet opp mot å styrke folks kunnskap om og forståelse for sammenhenger i tid og rom. Dermed kan en si at man har gått bort fra noe av det belærende preg det hadde i utgangspunktet og også tatt avstand fra å forme det ”uvitende” menneske. Nå vil man utvide forståelseshorisonen. Man legger vekt på det reflekterende mennesket, og ved at museene presenterer fortiden i ulike samfunn, vil man at folket skal reflektere over dette. Dermed kan man få et mer åpent sinn og bli mer tolerante, noe som trengs i dagens samfunn med økt internasjonalisering. Meldingen tar også med et mer kulturkritisk syn på folkeopplysningstanken, nemlig at kunnskap lett blir formidlet på en stadfestende og fundamentalistisk måte, når tolkninger og vurderinger på museene blir presentert som leksikalske fakta.⁷³

St.mld. 1999-2000 nevner også folkeopplysningstanken: ”Museene bygger på folkeopplysningsideologien”.⁷⁴ Dette må ses i kontekst med hva meldingen sier videre: ”Formidlingstiltakene sier noe om hvilken rolle museet har og kan eller bør ha i samfunnet. Samtidig er det allmenn enighet om at museene skal støtte opp under sentrale verdier som samfunnet vårt bygger på(...)”.⁷⁵ I denne meldingen blir synet fra *NOU 1996* moderert noe. Her ser vi at det igjen henvises til elementer i den tradisjonelle folkeopplysningstradisjonen som berører nasjonalromantikken og legitimisering av Norge som nasjonalstat ved å henvise til at man skal støtte opp om de sentrale verdier vårt samfunn bygger på. Mens *NOU 1996* åpner for et kulturelt mangfold, og ser på museenes oppgave som å stimulere de besøkende til opplevelse og interesse, tar man i *St.mld. 1999-2000* igjen utgangspunkt i den tradisjonelle forståelsen av begrepet folkeopplysning. Der formålet til museene blir å gi kunnskap til de besøkende og ta vare på den norske kulturarven. I den forstand tar man i denne meldingen ikke høyde for det flerkulturelle Norge.

Identitet

Det andre begrepet som er sentralt i meldingene, er identitet. En enkel definisjon av begrepet er ikke uproblematisk. Identitet kan imidlertid forstås på følgende måte: ”As the ongoing sense the self has of who it is, as conditioned through its ongoing interactions with others.”⁷⁶

---

⁷² NOU 1996: 41

⁷³ NOU 1996: 39

⁷⁴ Stortingsmelding nr. 22, 1999-2000: 16

⁷⁵ Stortingsmelding nr. 22, 1999-2000: 87

⁷⁶ Mathwes, G. 2000: 16f

Identitet blir da hvordan en selv oppfatter eller definerer seg selv. I tillegg til dette opererer en også med kollektiv identitet,⁷⁷ som for eksempel kvinne-mann, ung-gammel etc., grupper man tilhører eller assosierer seg med. Identiteten er ikke statisk, men må heller forstås som en dynamisk prosess. Man kan slå fast at det i dag opereres med ulike former og flere lag av identiteter, for eksempel nasjonal-, kulturell-, eller etnisk identitet eller andre former for identitet.

I to av disse meldingene møter man på ordet nasjonal identitet en rekke ganger. Begrepet reflekterer i denne sammenheng, til likhet og det særegne norske som binder oss sammen til et folk og en nasjon. Identitetsbegrepet må i denne sammenheng settes i kontekst med kultur. Kultur kan defineres som levesettet til et folk, der folkegruppen defineres i forhold til nasjonalstatens grenser.⁷⁸ Det snakkes ofte om en nasjonal identitet: ”Arven av kunst og kultur er et folks felleseie. Gjennom felles verdier, felles språk og levevilkår er grunnlaget for felles identitet lagt”.⁷⁹ Den nasjonale identiteten kan bli truet av ulike årsaker, og det er ofte først da man blir seg bevisst denne, som for eksempel når vi mottar impulser fra utlandet. *St.mld. 1991-92* sier følgende om hva som kan svekke det nasjonale fellesskapet:

Samfunnsmessige og politiske forandringer har funnet sted i stort tempo de senere år(...). Når omdanningsprosesser i samfunnet går hurtig, så øker samtidig menneskenes behov for å finne et sikkert fotfeste. Det er lett å tape fellesskapet, det samfunnsmessige, av syne i en slik situasjon.⁸⁰

Det understrekes i denne meldingen at styrking av lokal og regional kultur, samt økt internasjonalisering fører til svekkelse av nasjonal kultur. Meldingen ser at dette kan føre til økt mangfold samtidig kan dette fortrenge viktige elementer innenfor den nasjonale kulturen. Derfor understreker meldingen at den nasjonale identiteten må bygges på våre kulturelle røtter og tradisjoner slik som de uttrykker seg i det norske samfunnet.⁸¹ I dagens samfunn vil jeg anta at det er få unge som identifiserer seg med eller skaper identitet ut fra den norske kulturarven, men at de heller føler tilhørighet til for eksempel amerikanske kulturimpulser, som popmusikk. Likevel har kulturarven en funksjon i dagens samfunn, særlig når det gjelder markedsføring av Norge. Da trekker vi frem kulturarven og viser frem det ”typiske” norske, som for eksempel rosemalte treboller og stavkirker. Vi identifiserer oss med dette, da det har

---

⁷⁷ Mathwes, G. 2000: 17

⁷⁸ Mathwes, G. 2000: 6

⁷⁹ Stortingsmelding nr. 61, 1991-1992: 25

⁸⁰ Stortingsmelding nr. 61, 1991-1992: 24

⁸¹ Stortingsmelding nr. 61, 1991-1992: 19

lang tradisjon, men den påvirker oss i mindre grad i hverdagen og vårt levesett.

I *St.mld. 1991-92* ser vi at historien og kulturminnene er konstruert som representanter for fellesskapets kontinuitet og dermed utgjør et fotfeste i samfunnet. Historien og kulturminnene er noe som "alltid" har eksistert og er "våre røtter" som kan virke som et sikkerhetsnett i forhold til det ukjente. Det sies i *St.mld. 1991-92*: "(...) at det blir viktig for regjeringen å legge opp til et statlig ansvar for den nasjonale felleskulturen".⁸²

Det offentlige slår altså fast at på grunn av de raske skiftningene i dagens samfunn trenger man mer enn noensinne en felles plattform å stå på, slik at folket ikke føler seg rotløse. En slik plattform skal man få gjennom felles innsikt, verdier, referanser og symboler, som er grunnlaget for vår felles identitet – den norske identiteten. Denne norske identiteten får man gjennom vår fellesarv. Denne fellesarven er den norske historien og de materielle levningene fra denne norske forhistorien og utgjør vår kulturarv. Slik jeg tolker disse utsagnene, er staten med på å definere hva som er vår kulturarv og dermed også hva den norske identiteten skal romme.

Bildet er imidlertid ikke entydig. Som nevnt tidligere under avsnittet folkeopplysning påpekes det i *NOU 1996* at museene gjennom sitt arbeid skal være med på å øke toleransen i samfunnet, og her vektlegger utredningen museenes rolle som samfunnsinstitusjon, som skal være i dialog med folket. Samtidig står den nasjonale identitet fremdeles sterkt: "Å skape og stadfeste kulturell identitet er ei oppgave for museet, men like viktig er det å være kritisk til kulturell sjølførståing og sjølhevding som er basert på nedvurdering av andre gruppers kulturelle egenart".⁸³ Å bruke forhistorien og kulturminnene i et slikt perspektiv er nytenkende i forhold til *St.mld. 1991-92*. Vektlegging av nasjonal identitet fra *St.mld. 1991-92* er mer nyansert, og man har byttet ut ordet nasjonal identitet med kulturell identitet. Slik jeg forstår begrepet identitet, er det bygd over en distinksjon. Distinksjonen rommer en forskjell mellom oss og andre. Med benevnelsen kulturell identitet trekker man fremdeles opp skiller mellom oss og de andre, men på den måten er ikke kulturforståelsen normativ. *NOU 1996* mener altså at vi har ulike kulturelle identiteter i Norge. Dermed tas det for første gang høyde for å innlemme etniske grupper inn i kulturpolitikken og således inn i kulturarven og museene. Etniske grupper som for eksempel samer, kvener og tatere, som er norske statsborgere, men som har et annet levesett, andre verdier og i mange tilfeller et annet språk, som også medfører andre kulturuttrykk enn de som er "typisk" norske. Med begrepet kulturell identitet inkluderes altså andre. Dette åpner opp for innvandrergupper i forståelsen av hvem

---

⁸² Stortingsmelding nr. 61, 1991-1992: 28

⁸³ NOU 1996:7: 42

som tilhører den nasjonale kulturen og dermed inkluderes i museene. Selv om dette begrepet ble lansert i *NOU 1996*, så ser vi lite som tyder på en reell inkludering av innvandrere på museer. Vi har fått noen samiske museer, men hovedvekten av formidling om andre etniske grupper enn nordmenn tilhører fremdeles etnografiske utstillinger.

Dessverre ser vi i *St.mld. 1999-2000* at den går tilbake til å bruke begrepet nasjonal og ikke kulturell identitet, en begrepsbruk som kan svekke økt forståelse av hvilke fortellinger som skal formidles på museene. Nå har vi sett på hva meldingene sier om folkeopplysning og identitet og hvordan dette kan forstås, og vi skal gå over til et annet tema i meldingene, kulturvern og kulturarv.

Kulturvern og kulturarv

Kulturvern har stått sentralt ved opprettelsen av arkeologiske museer, særlig gjelder det de fem landsdelsmuseene. Kulturvern blir ofte definert som følgende: ”Vernet om munnlege, litterære og materielle overleveringer om levesett, kultur og historie fram til vår tid”.⁸⁴ I *St.mld. 1991-92* blir kulturvernarbeid i arkiv og museum fremstilt som instrument for å nå det en kan kalle et kunnskapsmål og et formidlingsmål.

For det første utgjør overleveringene et kilde- og dokumentasjonsmateriale som må samles og systematiseres for å danne grunnlaget for vitenskapelig basert kunnskap om det historiske forløp. I denne kunnskapsbasen ligger et potensial for ny og revidert viten, samtidig som den gir en nødvendig referanseramme for den fremtidige samfunnsutvikling på alle områder. I dette perspektivet er praktisk kulturvern et redskap for å ta vare på og legge til rette det kilde- og dokumentasjonsmateriale som forskningen trenger.

For det andre er kulturvern også et spørsmål om formidling på bred basis. Målet er å gjøre kulturarven til en naturlig og levende del av samtiden, i folks tankeverden og i våre fysiske omgivelser. Slik kan fortiden bidra til større opplevelsesrikdom og sterkere identitetsfølelse og skape innsikt i noen av sammenhengene i tilværelsen. Dermed er kulturvern også verdiformidling.⁸⁵ I meldingen blir det også lagt vekt på den nasjonale kulturarven og da på bekostning av det lokale og det regionale. Dermed kan vi si at kulturminnevernet i denne meldingen blir begrunnet ut ifra konstruksjoner som Norge, kulturarv og ulike identiteter med bakgrunn i forhistorien som knyttes opp til nasjonen og den nasjonale identitet.

I *St.mld 1999-2000* blir museer ofte omtalt som kulturarvinstitusjoner. “Med kulturarv

---

⁸⁴ Stortingsmelding nr. 61, 1991-1992: 223

⁸⁵ Stortingsmelding nr. 61, 1991-1992: 218

menes det de delene av fortiden, både materielle og immaterielle uttrykk, som et samfunn til hver tid velger ut for å ta med seg i framtiden. Kulturarven blir regnet for å være en viktig byggestein i den kulturelle identiteten”.⁸⁶

Begge meldingene vektlegger det å skape en sammenheng i tilværelsen, noe som også er viktig for identitetsfølelse, både den lokale, regionale og den nasjonale. Slik jeg tolker dette, er historien og fortiden med på å gi dagens befolkning ”røtter”, noe som igjen gir trygghet og skaper tilhørighet. Kulturarven skal være med på å skape og opprettholde de norske verdiene og den norske identiteten. Alt fra fortiden blir ikke bevart, og det er flere grunner til dette. Blant annet tas avgjørelsen om hva som skal tas vare på og få status som kulturminne/kulturarv av forvaltningen.⁸⁷ På grunn av tildelte ressurser må det gjøres et utvalg av hva som skal innlemmes og få status som kulturminner og hva som ikke prioriteres, man arbeider altså ut ifra en rekke kriterier for å bestemme hva som skal anerkjennes som kulturminner eller ei. Ved siden av dette må man anta at de fortidige minnene som ikke samles inn, ofte blir glemt og kanskje utslettet for all tid. Man skal ikke se bort fra at enkelte fortidige levninger ikke får status som kulturminner fordi de ikke passer inn i definisjonen av den nasjonale kulturarven, men blir skjøvet til siden og glemt.

Man kan ut fra dette si at museene er institusjonaliserte historiefortellere. Innenfor museene foregår det stadig en seleksjonsprosess og man kan si at denne utvelgelsesprosessen er et produkt av det samfunnet da utvelgelsen skjedde. Slik sett kan kulturarv fortelle like mye om den tiden da utvelgelsen skjedde som den forteller om fortiden. Således kan man si at kulturarven prøver å skape en felles forståelse for og dermed en felles holdning til en fortid som vi skal identifisere oss med. Historie og kulturarven på den andre side er ikke noe gitt. Det finnes ingen historie som ikke tar utgangspunkt i politiske, sosiale og ideologiske interesser. Man kan dermed si at all historie, kulturhistorie og kulturarv er produkter av valg. De er blitt skapt av noen og er dermed også for noen.⁸⁸ Kulturarv er med andre ord et ladet begrep som rommer en del føringer. Arkeologen Kevin Walsh setter fokus på dette begrepet i boka *The Representation of the Past. Museum and heritage in the post-modern world* og peker på at kulturarv og dens industri, det vil si den aktive og bevisste bruken av dette for å oppnå noe bestemt, lett kan føre til en uniformering av fortiden.⁸⁹ Han mener at det må gjøres et skille mellom fortid og vår kulturarv. Denne representasjonen av fortiden, altså kulturarven, er både politisk og ideologisk på samme tid.

---

⁸⁶ Stortingsmelding nr. 22, 1999-2000: 17

⁸⁷ Med unntak av de fortidslevninger som kommer inn under kulturminneloven og blir automatisk vernet.

⁸⁸ Palmqvist, L. & Bohman, S. 1997: 81f

⁸⁹ Walsh, K. 1997: 130ff

Oppsummering

De moderne museer ble til i en tid da nasjonalromantikken og behovet for nasjonsbygging sto sterkt. Museene var basert på en forestilling om at noen autoriteter forvaltet en kunnskap som både var nyttig og nødvendig å ta del i. Kunnskap og kultur ”skapte” mennesket og var en forutsetning for fremskritt i samfunnet.⁹⁰ Folkeopplysning og det å bidra til en nasjonal identitet var sentrale mål for museene, og fortellingene som ble presentert, var ”store fortellinger”.

Siden slutten av 1800-tallet og begynnelsen av 1900-tallet har mangt ved museene endret seg, ikke minst gjelder det utstillingsteknikker, dokumentasjon og konservering. Man har også fått andre typer museer. Om det betyr at museene er radikalt forandret eller om de befinner seg innenfor tradisjonen av det moderne, skal jeg ta stilling til senere i avhandlingen.

Det offentlige, eller statens, syn på museene fremgår av de tre omtalte utredningene. Ifølge *NOU 1996* skal museene tjene samfunnet. Det skal de gjøre ved å være samfunnets kollektive minne. Museet skal være et redskap for å styrke folks kunnskap om og forståelse for sammenhenger i tid og rom. Museene skal bidra til å sette dagens situasjon inn i et historisk perspektiv og dermed fremme en forståelse av at samfunnet i vår tid bygger videre på det som tidligere generasjoner har etterlatt seg.⁹¹ Man ser at folkeopplysningstanken, om enn noe forandret, fremdeles eksisterer i de politiske meldingene. Man vil gjerne gi kunnskap til folket, samtidig som man vil gjøre dem til gode samfunnsborgere ved for eksempel å øke folks toleranse også for andre kulturer.

I de politiske meldingene ser man at museene og kulturarven blir gitt en nøkkelrolle når det gjelder identitet, om det så er lokal-, regional- eller nasjonal identitet, eller som i *NOU 1996*, kulturell identitet. Museene er med andre ord fortsatt tiltenkt å skape en identitetsfølelse blant folk, slik det også var tilfelle for de tradisjonelle moderne museer. I dag er det imidlertid ikke nødvendigvis nasjonal identitet som står sterkest, men identitet skal kulturarven gi oss.

Vernetanken står også sentralt. Man har imidlertid skiftet fokus fra bondekulturen til andre områder som skal vernes, i tillegg til de kulturminner som etter lov blir automatisk vernet. Både i *St.mld. 1991-92*, *NOU 1996* og *St.mld. 1999-2000* nevnes ordene felles arv, felles identitet og vår kulturarv som grunnlag for forståelse av dagens samfunn. Dermed trekker staten eller det offentlige opp en lineær tidstanke mellom fortiden og dagens samfunn. De er dermed med på å bygge opp under forestillingen fra det moderne om en lineær

---

⁹⁰ Vestheim, G. 1994: 95

⁹¹ NOU 1996:7: 35

historieforståelse og kontinuitet mellom før og nå.

Samlet sett, må man si at folkeopplysningsbegrepet fremdeles er i bruk, om i en litt annen form enn tidligere. Når det gjelder identitet, er selve begrepet bygd på et skille mellom oss/de. Museenes rolle er som før å styrke identitetsfølelsen til folk, enten på et nasjonalt, regionalt eller lokalt nivå. Samtidig som man er blitt seg bevisst at Norge består av flere etniske grupper, og man går vekk fra et deskriptivt syn og legger vekt på toleranse.

Kulturarv er både politisk og ideologisk forankret. Ved hjelp av kulturarven defineres hva som til enhver tid er viktige momenter fra fortiden, mens de som ikke passer, blir overlatt til seg selv. Det vil si at mye av den moderne diskursen enda gjør seg gjeldende i de kulturpolitiske meldingene. Jeg vil derfor konkludere med at den offentlige, statlige oppfatningen av museene fortsatt befinner seg innenfor en moderne diskurs.

Kan man ut i fra de kulturpolitiske meldingene si at staten prøver å utøve eller utøver en viss kontroll og innflytelse på museene? Ifølge Vestheim er ikke kulturpolitikk innenfor en stat mer nøytral enn politikken på andre felt i samfunnet. Det blir dermed de grunnverdiene som styrer generelt, som også er avgjørende for hvordan kulturpolitikken utvikles.⁹²

I NOU 1996 uttrykkes det tydelig i mandatet at det skal utarbeides grunnlag for en nasjonal museumspolitikk som setter museene inn i en helhetlig samfunnsmessig sammenheng.⁹³ Som ledd i en slik plan kan en se REVITA-planen der det fokuseres på registrering, bevaring og revitalisering av museumssamlingene.⁹⁴ Også når det gjelder det store satsingsområdet Museumsnett, er det et direkte statlig pålegg. Trolig vil det komme flere slike statlig overgripende tiltak i fremtiden.

Det kan imidlertid være et skille mellom den offisielle kulturpolitikken og praksisen ved de ulike kulturinstitusjonene. Ifølge Vestheim endres praksis bare til en viss grad når offisielle dokumenter peker på nye retninger. Vi kan slå fast at staten har innflytelse på museene på et overordnet nivå, men om den har innflytelse på selve innholdet i utstillingene er for tidlig å si noe om. Dette fører oss til neste kapittel som skal omhandle den arkeologiske kunnskapsproduksjonen.

---

⁹² Vestheim, G. 1995: 39ff

⁹³ NOU 1996:7: 17

⁹⁴ NOU 1996:7: 216

KAPITTEL 4. DEN ARKEOLOGISKE KUNNSKAPSPRODUKSJONEN

I dette kapitlet vil jeg se nærmere på den arkeologiske kunnskapsproduksjonen om vikingtiden, særlig på hvordan den arkeologiske kunnskapen endres og forbindelsen mellom de arkeologiske teoriene og modernistisk og postmodernistisk teori. En slik gjennomgang vil danne bakgrunn for en senere analyse av kulturinstitusjonene.

Fagfolk innenfor disiplinen arkeologi er ofte tilknyttet institusjoner som universitet og museum. De har ulike arbeidsfelt, men felles for dem er at de til daglig jobber med fortiden. En del av deres arbeidsoppgaver er å produsere kunnskap i form av skriftlig materiale. Dette skriftlige materialet kan ta ulike former, det kan være populærvitenskapelige tekster som formidles til et bredt publikum eller det kan være vitenskapelige tekster beregnet på studenter og andre fagpersoner innenfor ulike faggrupper. Både populærvitenskapen og de vitenskapelige tekstene kan ha ulik form. Det kan for eksempel være barnebøker, illustrasjonsbøker, oversiktsverker beregnet på studenter, artikler eller forskningsrapporter. Forskjellen mellom de populærvitenskapelige og de vitenskapelige tekstene er store. De populærvitenskapelige tekstene har ofte en fortellende stil som levendegjør fortiden. Ofte inneholder de en del bilder eller illustrasjoner og omhandler som regel én periode i forhistorien. Også en del av de vitenskapelige tekstene vil ha disse kjennetegnene i kombinasjon med mer typiske trekk fra de vitenskapelige tekstene. Hvis vi derimot sammenligner populærvitenskapelige tekster med vitenskapelige tekster i strengeste format, som artikler og forskningsrapporter vil se en stor forskjell. I en slik litteratur vil vi finne andre trekk enn i de populærvitenskapelige.

Jeg skal ta utgangspunkt i en vitenskapelig artikkel og se hva som er karakteristisk for denne, og hva som skiller den fra den populærvitenskapelige litteraturen. Artikkelen kjennetegnes ofte ved å ha en streng oppbygging, hvor man i første omgang avgrensar undersøkelsen i tid og rom og gir en presentasjon av problemstillingen. Deretter går man gjennom kildematerialet og ordner dette, for så å knytte materialet til metode og teori som brukes i en diskusjon som ender med en konklusjon. Språket er også noe som skiller artikkelen fra den populærvitenskapelige litteraturen. I artikkelen er språket nøkternt og fagtermer anvendes. Man bruker gjerne bilder eller illustrasjoner, disse brukes for å eksemplifisere enkelte aspekter i teksten, ikke for å hjelpe leseren til å lettere kunne forestille seg fortiden. Mer hyppig brukes tabeller og diagrammer, som har til funksjon å ordne kildematerialet slik at det lettere kan brukes i diskusjonen.

Vi skal nedenfor se nærmere på fagfolkenes kunnskapsproduksjon og eventuelle

faktorer som kan være med på å styre denne kunnskapsproduksjonen.

Foucault mener at kunnskapsproduksjonen kan forklares gjennom teorien om det diskursive. Det vil si at innenfor vitenskapen finnes det en styrende praksis som kontrollerer hva som kan sies til enhver tid. Denne diskursen er foranderlig.⁹⁵

I tiden mellom 1830 og 1900 ble arkeologien etablert som en vitenskapelig disiplin i Skandinavia. I den første tiden arbeidet man med å utvikle en metode for grovt å dele arkeologiske funn inn i tre perioder, stein-, bronse- og jernalder. Senere ble treperiodesystemet finere inndelt og gjenstandene klassifisert og sortert i ulike bruks-/gjenstandskategorier etter form, materiale og typologi. De ulike gjenstandstypene ble datert ved typologisk-kronologisk metode. På denne måten fikk man laget en kronologi over forhistorien.⁹⁶ Den evolusjonistiske tankegangen, som var inspirert av Darwins utviklingslære, var blant annet avgjørende for en utarbeidelse av en slik kronologi. Man forestilte seg en utviklingslinje hvor man kunne påvise en større grad av primitivitet i eldre tider enn for eksempel i nyere perioder i forhistorien. Dette gjenspeilte seg også i det arkeologiske materialet. Forskeren konsentrerte seg om å finne generelle utviklingslinjer i forhistorien.⁹⁷

På slutten av 1800- og begynnelsen av 1900-tallet gjorde den kulturhistoriske arkeologien seg gjeldende. Denne retningen oppsto siden en ikke lenger var fornøyd med de forklaringsmodellene man tidligere hadde tatt utgangspunkt i. For å belyse denne arkeologiske retningen vil jeg ta utgangspunkt i artikkelen som arkeologen Håkon Shetelig publiserte i 1932, *Vikinger i Vesterveg*. Temaet for artikkelen er hva som var årsaken til vikingtoktene. Empirien er skriftlige kilder fra vikingtiden og middelalderen, samt arkeologisk materiale.

Shetelig betegner toktene som en folkevandring og mener at hungersnød og befolkningsvekst ikke kan være årsaken til vikingtoktene på slutten av 700-tallet. For å komme nærmere en forklaring på vikingtoktene, mener han at det vil være naturlig å se på hvordan situasjonen var i Nord-Europa før vikingtiden og vikingenes handelsveier. Med utgangspunkt i skriftlig materiale beskriver han handelsveier og handelssteder i Norden som ble brukt til internasjonal handel. Shetelig skriver: "Vi må fastholde dette helhetbillede av eldre sjøforbindelser i Nord-Europa når vi skal gjøre oss op en mening om hvorledes vikingtoktene begynte, og dernest merke oss hvilke sted det var som først blev hjemsoekt av

---

⁹⁵ Jamfør kapittel 2

⁹⁶ Olsen, B. 1997: 29 & Trigger, B. C. 1996: 62ff

⁹⁷ Olsen, B. 1997: 31f & Mahler, D., Paludan-Müller, C. & Hansen, S. S. (red.): 1983: 48

vikingenes plyndringer”.⁹⁸

I hans resonnement ser vi at Shetelig er av den oppfatning at fenomenet vikingtokter er noe som har utviklet seg gradvis. Han går gjennom skriftlige kilder som vitner om hvor vikingene slo til med sine plyndringer, og deretter ser han på vikingtoktenes art. I begynnelsen hadde man sporadiske angrep, der noen skip i følge overrumplet ofrene, som fortrinnsvis var forsvarsløse kirker og kloster. Han benevner vikingtoktene på begynnelsen av vikingtiden som strandhogg og skriver videre at strandhogg var en gammel norsk skikk som førte til konflikter med for eksempel de engelske myndighetene. Om strandhogg skriver han følgende: ”Det var innen visse grenser lovlig å gjøre landgang og røve slakt til proviant under lange reiser”. Man kan si at Shetelig forsvarer disse tilfeldige toktene med at det var en del av den norske kulturen. Han har en tendens til å beskrive datamaterialet han bruker, slik som ovenfor hvor han beskriver hvordan vikingtoktene gradvis utviklet seg. Disse toktene mener han tok til samtidig som den norske bosetningen på øyene nord og vest for Skottland.

Han ser på vikingene som oppdagelsesreisende og dristige sjøfarere som utforsket fremmede kyster med tanke på landnåm, og beskriver dem som dristige folk, som eventyrere. For å illustrere dette bedre kan vi bruke Sheteligs egne ord: ”En annen sak er den lokkende spenningen ved landgang på ukjent kyst, utsikten til bytte, vanen til eventyrlivet, som alt måtte føre til at der dannet sig egentlige vikingflåter med hærmakt til å ta kampen op mot småkonger i Irland og Skotland”.⁹⁹ Samtidig trekker han paralleller til nordmennenes senere oppdagelse og bosetning på Island, Grønland og Vinland. Deretter snakker han om hvor nordmennene bosatte seg og at de enkelte steder også etablerte kolonier og kongeriker. Det ser tilsynelatende ut som Shetelig prøver å argumentere for at vikingtoktene skyldes en migrasjonsbølge fra de skandinaviske landene. Han skiller mellom folk fra de ulike nordiske landene, og som vi har sett ovenfor, refererer han hele tiden til nordmennene. Dette kan illustreres med følgende sitat:

Under hele den norske ekspansjonen i vest var Frankrike og England omtrent helt forsånet for vikinganfall. I 810 var det ufred. En dansk flåte landet i Frisland og herjet som verst; men dette kan ikke kalles et vikingetog, da det var en regulær krig som den danske kongen Gotfred førte med Karl den store(...).¹⁰⁰

Her ser vi også at det danske folk blir gitt en annen stilling enn de norske vikingene. Dette

---

⁹⁸ Shetelig, H. 1932: 10

⁹⁹ Shetelig, H. 1932: 10

¹⁰⁰ Shetelig, H. 1932: 10

ligger nært opp mot tanken om at det arkeologiske materialet representerer ulike kulturer det vil si folkeslag og etniske grupper. Ut ifra et slikt kulturbegrep forklarte man både likheter og ulikheter i materialet i forskjellige områder ut ifra begrepene migrasjon og diffusjon.¹⁰¹ Det kulturhistoriske arkeologiske samfunnssyn eller kulturteori var preget av to grunnleggende ideer; kulturdeterminisme (det vil si at bestemte normer og verdier var styrende for en folkegruppe, og som det arkeologiske materialet understrekte) og diffusjonistisk syn på endringer. De mente at endringer i det arkeologiske materialet skyldtes at ideer spredte seg via kontakt mellom ulike folkegrupper eller ved at folket som var bærere av denne ideen, flyttet til andre områder.¹⁰² Dermed ble det viktig å finne opprinnelsessted.

Ifølge Shetelig var det først i 830-årene de store vikingtoktene rammet Frankrike, dette kom samtidig som det var borgerkrig i landet. Det er nærliggende å tro at vikingene visste om denne krigen. Disse vikingtoktene var det hovedsaklig danskene som sto for, og var av en annen karakter enn de norske toktene: de var av en militær karakter ledet av en hærfører, og tropper ble stående i landet. Denne taktikken ble fra 850 også brukt i England. Han understreker at også nordmenn tok del i toktene og at de hadde besøkt Frankrike før danskene. Sheteligs konklusjon angående hva som førte til vikingtoktene lyder:

Det er klart at vikingeflåtene som lå ute i årevis fikk tilløp fra alle nordiske folk. Vikingtoktene fra Norge og fra Danmark var altså ulike i sitt utspring, men førte til helt ens resultater. Til sammen betegner de en mektig utvandring fra Norden til Vest-Europa i 9de århundre. Den første forutsetningen for en slik utvandring var selvsagt gode fartøier, som vi også kjenner dem i vikingskipene fra Vestfold. Men utviklingen av skipsbygningen var ikke årsaken til vikingtoktene, snarere omvendt. Årsaken til den store utferden må søkes dypere, i vilkårene i de nordiske landene som de hadde utviklet sig i perioden forut. Det var en god tid, med gunstige klimatiske forhold som det nylig er påvist, med stigende folketall som viser sig ved en sterk nyrydning i landet fra folkevandringstiden og fremover. Det var etter tidens kår en stigende opgangstid som fikk sin høide og sin avslutning ved vikingtidens utvandring.¹⁰³

Vi ser her at Shetelig legger vekt på gradvis utvikling over en lang periode, samtidig som befolkningsvekst med stigende levestandard førte til vikingtidens utvandring (migrasjon).

---

¹⁰¹ Olsen, B. 1997: 31ff

¹⁰² Olsen, B. 1997: 125

¹⁰³ Shetelig, H. 1932: 10

Vi finner i denne artikkelen en rekke kulturhistoriske arkeologiske trekk. Det som utmerker seg med denne artikkelen i forhold til gjengse oppfatninger i dag, er at han mener at de gode vilkårene i landet og trangen til utfart, var med på å utvikle skipsteknologien. Hans skille mellom norske og danske vikinger kan sies å være preget av nasjonalistisk ideer.

Den kulturhistoriske arkeologien ble på 1960-tallet mer eller mindre fortrent av en annen retning innenfor arkeologien, den prosessuelle.¹⁰⁴ For å kunne belyse den prosessuelle arkeologien tar jeg utgangspunkt i en artikkel skrevet av arkeologen Liv Helga Dommasnes (1979) med tittelen *Et gravmateriale fra yngre jernalder brukt til å belyse kvinners stilling*. Tittelen belyser et viktig trekk som kom med den prosessuelle arkeologien, nemlig at kvinnen blir gjort synlige i forhistorien.

Det første hun gjør i teksten er å presentere kildene som kan gi oss opplysninger om kvinner i denne perioden. Blant annet er landskapslovene og islandske ættesagaer viktige kilder. Likevel kritiserer hun disse av den grunn at de beskriver det ideelle og ikke nødvendigvis det reelle livet til kvinnene. Samtidig som de er blitt nedskrevet i etterkant av vikingtidens slutt. Dommasnes sier om dette:

”Objektive” er altså ingen av disse kildene. Det er derimot det arkeologiske materialet fra samme periode. Men bare i den forstand at det ikke er utvelgende, at det ikke bevisst er formet for å etterlate seg et bestemt bilde av samfunnet det er et resultat av. Det er imidlertid nokså begrenset hva et slikt materiale kan fortelle uten tolkning. Sosiale strukturer, kvinnens posisjon i samfunnet, kan ikke leses direkte ut av materialet. Og når tolkningen tar til følger subjektiviteten og usikkerheten med på lasset.¹⁰⁵

Vi ser her at Dommasnes er kritisk til de skriftlige kildene siden de er nedskrevet i etterkant av vikingtiden og således avspeiler de middelalderens verdier. Hun mener derfor at det vil være mer egnet å bruke arkeologisk materiale som er objektivt og verdinøytralt. Innenfor den prosessuelle retningen var man inspirert av den logiske positivismens erkjennelsesteori. Denne satte krav til nøytral og objektiv kunnskap, og all forskning skulle bygges på sanseerfaringer, som kunne kontrolleres. Vitenskapen skulle for øvrig være basert på utvetydige logiske resonnementer. For å få til dette utarbeidet man metoder for å komme frem til kontrollerbar kunnskap. Det var nødvendig med forbindelse mellom premisser og konklusjoner for at argumentene kunne sies å være korrekte, og i det henseende ble den

---

¹⁰⁴ Olsen, B. 1997: 44

¹⁰⁵ Dommasnes, L. H. 1979: 96

deduktive logikk vektlagt.¹⁰⁶ Politikk og moral skulle ifølge positivismen holdes utenfor vitenskapen. Som følge av dette ble naturvitenskapelige- og realvitenskapelige metoder gjeldende også innenfor andre vitenskaper,¹⁰⁷ for eksempel innenfor den arkeologiske vitenskapen.

Problemstillingen for Dommasnes sin artikkel, som er todelt, er å belyse forskjellene mellom kvinner og menns sosiale status og arbeidsdelingen mellom kjønnene.¹⁰⁸ Empirien er gravmateriale fra yngre jernalder i Sogn, som hun mener er velegnet av den grunn at de døde fikk med seg redskaper i gravene og fordi det arkeologiske materialet fra området reflekterer en viss kulturell homogenitet. Som premiss for undersøkelsen er det nødvendig å kjønnsbestemme gravene. Deretter foretar hun en gjennomgang av gravene fra området og den utvalgte perioden. Sekstiåtte av gravene i området er egnet som informasjonskilde, hvorav 49 er mansgraver og 19 er kvinnegraver, og dermed er forholdet mellom kvinne- og mansgraver i området 1:3.¹⁰⁹ Det blir i artikkelen påpekt at man ikke kan utføre osteologiske undersøkelser av beinmaterialet i gravene. Dette antar jeg gjøres på bakgrunn av at de naturvitenskapelige metodene regnes som sikre og objektive, innenfor den prosessuelle arkeologien og det positivistiske vitenskapsidealet.

Dommasnes mener at redskapene i gravene ikke representerer et tilfeldig utvalg, men at de heller reflekterer noen av de dødes gjøremål i det levende liv. Dermed kan gravmaterialet si noe om arbeidsdelingen mellom kjønnene. Hun er også av den oppfatning at gravskikken avspeiler samfunnsforholdene, og dermed vil det være ventet at dess mer lagdelt et samfunn er, jo større variasjon vil det være i gravskikken, noe etnografiske studier av ”primitive” samfunn har vist. Dette aspektet støttes av de arkeologiske funnene. Det er umulig at 264 gravfunn representerer hele befolkningen i Sogn i en periode på 4-500 år. Det blir dermed nærliggende å anta, mener Dommasnes, at folk fikk ulik begravelse. At det bare var de av høyere sosial status som fikk synlig begravelse, både i form av gravgods og overflatemarkering av gravene. Det er dermed nærliggende å oppfatte disse 264 gravene som graver fra overklassen. Det vil si at det kun er for den veletablerte delen av befolkningen at arbeids- og statusfordeling foreløpig lar seg studere.¹¹⁰ I dette avsnittet ser vi at Dommasnes for det første refererer til etnografiske studier, noe som blir brukt som hjelpemiddel i den prosessuelle arkeologien. Et annet trekk ved denne arkeologiske retningen som vi ser her, er

---

¹⁰⁶ Olsen, B. 1997: 88

¹⁰⁷ Olsen, B. 1997: 47f

¹⁰⁸ Dommasnes, L. H. 1979: 96

¹⁰⁹ Dommasnes, L. H. 1979: 97ff

¹¹⁰ Dommasnes, L. H. 1979: 97ff

ideen om at det arkeologiske materialet direkte reflekterer sosial organisasjon.¹¹¹

Etter å ha kjønnsbestemt de 68 gravene blir gravene også aldersbestemt. Derav stammer 42 % av mannsgravene og kun 14 % av kvinnegravene fra merovingertid eller overgangen til vikingtiden (tidlige graver). Det blir også sett på den romlige fordelingen av gravene. Hvor det viser seg at tidlige kvinnegraver finnes i rike jordbruksstrøk, mens mannsgravene finnes i hele området. Først i vikingtid ser vi at kvinnegravene spres til mindre sentrale jordbruksområder. Dermed finner man de fleste kvinnegravene i gode jordbruksstrøk. Dommasnes er av den oppfatning at man ut ifra fordelingen av funnene kan anta at synlige begravelser i seg selv er et vitnemål om status. Dette kan henge sammen med at det er en nær sammenheng mellom jordbruksnæring og høy sosial status for kvinner, mens menn synes å ha hatt en mindre ensidig tilknytning til jordbruket. Jordbruket har vært grunnlaget for bosetningen i Sogn, med gunstige forhold i flere områder enn der kvinnegravene finnes. Tilknytningen til denne næringen kan dermed ikke være hele forklaringen på kvinnenes høye sosiale status i enkelte områder. På gårder hvor det ikke finnes spor etter eldre bosetning, er kvinnegraver langt sjeldnere enn mannsgraver. Aktiviteter som medførte høy sosial status for kvinners vedkommende, ser ut til å være knyttet til det etablerte jordbruket. Hvis vi går ut ifra at en gammel gård i et godt jordbruksområde er en velstående gård, ser det ut til at statusen for kvinner i sterkere grad enn for menn var forbundet med materiell velstand. Hvis dette stemmer burde mengde og kvalitet avspeiles i gravgodset. Gravene kan videre antyde at kvinnens rolle alltid bare var husfruens. Dersom høystatuskvinnene var avhengige av velstand, var det da ættens/gårdens velstand som lå til grunn eller hennes egen innsats i arbeidslivet? For å finne ut av dette ser Dommasnes på antall gjenstander i gravene, fordelt på gjenstandskategorier fra yngre jernalder, da enkeltgjenstandene ikke synes direkte å symbolisere status eller velstand. Det ser ut til at kvinnene får mer gravgods enn mennene. Dette tyder på at kvinnene må være rikere og ha høyere sosial status enn mennene for å få tilsvarende omsorgsfull begravelse.¹¹²

Vedrørende spørsmålet om arbeidsfordeling mellom kjønnene kan gravgodset brukes som vitnemål. Den vanligste redskapskategorien i kvinnegravene er tekstilredskaper, noe som vitner om at dette var den vanligste aktiviteten blant de velstående kvinnene vi finner graver etter. Kjøkkenredskaper finnes i begge kjønnenes gravgods. Jordbruksredskap (sigd og ljà) er den vanligste redskapskategorien i gravene og finnes i ca 50 % av kvinnegravene og i 36 % av mannsgravene. Det viser seg at kvinnegravene utelukkende inneholder sigder, mens

---

¹¹¹ Trigger, B. C. 1996: 218ff

¹¹² Dommasnes, L. H. 1979: 103ff

mannsgravene ofte hadde begge redskapene. Videre ser man at deltakelse i jordbruksaktiviteter oftest symboliseres i kvinnegravene, men til gjengjeld er disse begrenset til innhøstningen. Smedredskaper finner vi bare i mannsgraver, men det er funnet to enkeltstående snekkerredskaper i to kvinnegraver. Våpen forekommer i sikre kvinnegraver, men ikke jaktredskaper. Fordelingen av arbeidsredskaper bekrefter i stor grad vår forestilling om den velstående yngre jernalderkvinnen som husfrue, beskjeftiget med finere sysler som veving og søm og periodevis var hun aktiv i gårdsarbeidet utendørs. Sigder finnes i så mange kvinnegraver at man må tro at hennes rolle i innhøstningsarbeidet har vært av stor betydning.

Det er også verdt å merke seg at det finnes større variasjon i rollesammensetningen i mannsgraver enn i kvinners. Mens kombinasjonene av redskapskategorier er nokså stabil i kvinnegravene, finnes det sjeldnere kombinasjoner som gjentas to ganger i mannsgravene. Tar man hensyn til de usikre gravene, nyanseres dette nevnte bildet noe. Da ser vi at kvinnerollen ikke har satt absolutte grenser for hennes utfoldelse. Noen kvinner ser tvert imot ut til å beveget seg et godt stykke inn på mannens område.¹¹³ Dette viser Dommasnes når hun går videre og viser at enkelte graver skiller seg ut. Materialet tyder på at når kvinnenes arbeidsområde ble utvidet, for eksempel at hun overtok arbeidsoppgaver som tradisjonelt tillå mannen, økte hennes status. Trolig var årsaken til at kvinnenes arbeids- og ansvarsområde ble utvidet i mange tilfeller tuftet på at mennene investerte en del av sin arbeidskraft på nye områder. Det er nærliggende å tenke på for eksempel handel og krigføring. Dette er aktiviteter som ser ut til å ha blitt trappet opp i vikingtiden, samtidig som kvinnegravene øker i antall. Det tyder på at vikingtidens kvinner ikke bare vant status gjennom ætt og ekteskap, slik man har lett for å forestille seg, men gjennom sin egen aktive innsats i arbeids- og samfunnslivet.¹¹⁴

Ser vi samlet på problemstillingene og konklusjonene til Dommasnes, finner vi en rekke trekk som er karakteristiske for prosessuell arkeologi. Naturressurser, roller og status vektlegges, alt innenfor en årsak-virkning forklaringsmodell. Alt er forbundet i et system, der forandringer i et element, forårsaker forandringer i hele systemet. Samfunnet er med andre ord dynamisk. I motsetning til kulturhistorisk arkeologi mener man innenfor den prosessuelle arkeologien at kulturprosessene er dynamiske. Man forklarer kulturell utvikling og -endring ut ifra økologiske og funksjonelle forklaringsmodeller. Kulturen var nært forbundet med naturmiljøet og inngikk som en del av det totale økosystemet, noe som gav utslag i den

---

¹¹³ Dommasnes, L. H. 1979: 107f

¹¹⁴ Dommasnes, L. H. 1979: 112

materielle kulturen.¹¹⁵ Kulturen ble sett på som den spesifikke menneskelige form for tilpasning til naturen. Den funksjonalistiske teorien sto sterk innen denne retningen hvor man tenkte seg at et samfunn eller sosial systemer hadde en egen "fornuft" i form av iboende behov. Måten disse behovene ble tilfredsstilt på, utgjør forklaringen på hva som skjer i eller med disse systemene. Man kan si at det er to forutsetninger som ligger til grunn for øko-funksjonalismen. For det første går man ut ifra at et samfunn ønsker å realisere sitt optimale potensial i forhold til naturens rammer. Hver del av et samfunn er avhengig av hverandre, og dermed vil en forandring føre til forandringer i hele systemet (man tenker seg at samfunnet er en organisme). For det andre går en ut i fra at systemet er i likevekt.¹¹⁶ Denne arkeologiske retningen bygger på ulike varianter av økologisk og demografisk determinisme, hvor man har konsentrert seg om hvordan samfunnet har forandret seg, med fokus på tilpasning til naturen, noe som har ført til at menneskene er blitt passive aktører i tilpasningen til naturen. Viktige stikkord i denne forbindelse er temaer vedrørende ressurser, økonomisk strategi, handel og bytte og teknologi.

Som vi nettopp har sett forandrer den arkeologiske kunnskapen seg, og ifølge Foucault skjer ikke dette gjennom kontinuitet der man sakte, men sikkert går fra et lavere til et høyere kunnskapsnivå. Etter hans mening endrer kunnskapsproduksjonen seg vilkårlig gjennom utilsiktede hendelser, brudd og transformasjoner. Endringene innenfor overflatekunnskapen, som arkeologien, skjer derfor på bakgrunn av brudd med tidligere tankesett, ofte på bakgrunn av behovet for fornyelse. Dette behovet for fornyelse får man ofte fordi den rådende diskursen ikke lenger er tilfredsstillende i forhold til de svar som søkes. Dermed får en et behov for en fornyelse som går ut over den rådende forståelseshorizonten. Det er viktig å sette produksjon av kunnskap inn i historisk a priori kontekst. Det vil si at det er historiske forutsetninger som peker på realiteten til et utsagn, men de er ikke bestemmende for dets sannhetsgehalt.¹¹⁷ Ikke bare har hver kultur sine koder som er vanskelige å forstå for fremmede, men også hver generasjon har sine ting, vi tilpasser oss eller vi tilpasser noe etter oss og våre behov.

Foucault radikaliserer selve historiebegrepet. Fortiden er det som er så radikalt forskjellig fra det vi kjenner slik at den ikke lar seg begripe "slik den egentlig var" ettersom nettopp de kategorier vi begriper historien med i seg selv er historisk og kulturelt bestemte. Dette får den effekten at når vi for eksempel anvender en kategori av typen "historie", begår vi den feil at vi bruker et begrep fra vår egen samtid og kulturelle horisont og gjør det til et

---

¹¹⁵ Olsen, B. 1997: 46

¹¹⁶ Olsen, B. 1997: 133ff

¹¹⁷ Jamfør kapittel 2

overhistorisk og transkulturelt begrep. Fortiden som sådan lar seg ikke tenkes ved en slik kategori fordi kategorien ikke gjør annet enn å reflektere synspunktene til den kulturen den har blitt til i. Hver generasjon tolker derfor historien på ulike måter etter hva som til enhver tid er mulig. Foucaults syn på fortid og historie samsvarer med det postmodernistiske synet hvor man skiller mellom fortid og historie.¹¹⁸

Den post-prosessuelle arkeologien kan ses på som en kritikk av den prosessuelle arkeologien og ble utviklet på 1970-tallet, men gjorde seg ikke gjeldende i Skandinavia før på 1980-tallet.¹¹⁹ I denne delen skal jeg ta utgangspunkt i en artikkel skrevet av arkeologen Ellen Høigård Hofseth med tittelen *Historien bak handelskvinnene på Kaupang. Kvinnegraver fra vikingtid langs Vestfoldkysten*. Den kan sies å være en forsvarstekst for enkelte av de tolkningene som er gjort i forbindelse med utstillingen *Fra Istid til Kvite-Krist* på Oldsaksamlingen i Oslo.

I denne artikkelen kritiserer Hofseth en publikasjon av Dommasnes fra 1982 hvor hun tolker kvinnegravene ut fra enkestatus eller knytter dem til koner hvis menn var stadig på handels- eller vikingferder.¹²⁰ Den samme tendensen så vi også i artikkelen til Dommasnes fra 1979, hvor hun forklarte den høyere sosiale statusen til kvinner med at mennene utvidet sitt arbeidsområde og at kvinnene overtok gamle tradisjonelle oppgaver som hadde tilhørt mennene i samfunnet, noe som førte til høyere status for disse kvinnene. Dermed blir kvinnene fremstilt som den passive part i samfunnet, mens mennene er de aktive som står for forandringer i samfunnet.

Hofseth forsøker i denne artikkelen å forklare hvorfor det i enkelte områder er tett konsentrasjon av kvinnegraver fra vikingtiden og hva dette skyldes. Som empirisk materiale bruker hun gravmateriale fra kyststrøkene i søndre Vestfold, samtidig baserer hun seg på sine tidligere undersøkelser fra Karmøy og Gudbrandsdalen. Kvinnegravenes plassering i de ulike landskapene Hofseth har undersøkt, fikk henne til å tro at kvinnene som ble gravlagt på en slik måte at det er mulig for oss å finne dem igjen, hadde levd et liv også utenfor den vanlige gårdsbosetningen. Undersøkelsene viser nemlig at kvinnegravene ikke har størst utbredelse i gode jordbruksstrøk. En sammenligning med russisk materiale fra gravfelt langs vikingenes handelsrute i øst viser at blant graver av skandinavisk opprinnelse, der var det kvinnegraver som dominerte og ikke mannsgraver. I dette gravmaterialet fant man 37 graver med vekter, derav 8 i kvinnegraver, 18 kom fra mannsgraver og 11 stammet fra dobbeltgraver. Dermed

---

¹¹⁸ Jamfør kapittel 2

¹¹⁹ Olsen, B. 1997: 69

¹²⁰ Hofseth, E. H. 1999: 102

mener Hofseth at det er nærliggende å snakke om handelsmenn og handelskvinner.

Hovedvekten av det empiriske materialet er hentet fra funn knyttet til gravfeltene ved handelsplassen Kaupang.¹²¹ Her ble gravene kjønnsbestemt med utgangspunkt i gravmaterialet. Kriteriet for mannsgravene var at de skulle inneholde sverd eller spyd, mens kvinnegravene skulle inneholde oval spenne. Med dette utgangspunktet ble 63 % av gravfunnene kjønnsbestemt, derav 14 kvinnegraver mot 20 mannsgraver. Ut ifra gravmaterialet som gravfeltene ved Kaupang rommer, ser en at det er en stor prosentvis kvinneandel, noe som avviker sterkt fra det som ellers er vanlig.¹²²

Litteratur og utgravninger viser at Kaupang var en internasjonal handelsplass. Også undersøkelser fra Hedeby og Birka, samt det ovennevnte russiske materialet viser at man har funnet gravfelt på disse stedene, med blant annet spor etter flere fremmede graver. Hofseth stiller spørsmål om dette kan bety at det var vanlig å begrave personer, både menn og kvinner, som kom reisende hit og som døde under oppholdet. Kunne dette være løsningen på det avvikende funnbildet?¹²³

For å kunne prøve å påvise om utenlandske handelsfolk ble gravlagt på Kaupang, prøver Hofseth å se etter atypiske trekk i gravmaterialet. Etter en gjennomgang av materialet slår Hofseth fast at én kvinne kan knyttes til Østersjøkysten. I tillegg til gravgods finner hun det riktig å se på begravellesmåte, og finner at enkelte er kistegraver. Denne begravelleskikken, med kister og uthulte trestammer, er et uvanlig trekk i Norge i yngre jernalder. Noen gravanlegg fra dette feltet inneholder også atypisk gravgods. Samtidig blir dette gravfeltet oppfattet som rotete. Det er vanskelig å skille de ulike gravene fra hverandre, de fleste av de døde var lagt i båt. Ofte kunne båten romme flere individer. Kan denne sammenblandingen av graver sammenlignes med det vi ser på kristne middelalderkirkegårder der eldre graver ofte skjæres over av yngre? Man må huske at gravminner i yngre jernalder ble sett på som et sted der ætten æret sine døde formødre/forfedre gjennom årlige riter. Hvis deler av dette gravfeltet var "for de andre", var det sannsynligvis mindre viktig. De atypiske funnforholdene og det langt større innslaget av kvinnegraver enn på de andre gravfeltene i området, kan kanskje forklares ut fra en slik hypotese. Det er rimelig å tro at det har eksistert en ens oppfatning av hvem som skulle gravlegges og hvordan dette skulle skje innenfor et relativt begrenset område. Det er naturlig å anta at lik evighetsforestilling, lik tro og lik ideologi gjenspeiler seg i lik gravskikk. Kan dermed forklaringen på det massive innslaget av

---

¹²¹ Hofseth, E. H. 1999: 102ff

¹²² Hofseth, E. H. 1999: 104ff

¹²³ Hofseth, E. H. 1999: 108

kvinnegraver og de avvikende gravformene på denne viktige handelsplassen være at folk med ulike trosoppfatninger tidvis har bodd side om side?¹²⁴

I forklaringen ser vi at Hofseth er påvirket av den kontekstuelle arkeologien som står sterkt innenfor den post-prosessuelle arkeologien. I forbindelse med gravene til "de andre" leter hun etter blant annet gjenstander, som for eksempel klesdrakt som markerer den kulturelle identiteten til en person. På denne måten kan man for eksempel bestemme de gravlagtes status, kjønn og kulturelle identitet. Klesdrakten vil i et slikt perspektiv fungere som en kulturell markør. Innenfor den kontekstuelle arkeologien legger man vekt på at det arkeologiske materialet forekommer innenfor en kontekst. Det sentrale er at man forstår arkeologi som en fortolkende vitenskap der de forhistoriske menneskene må forstås på deres egne premisser, og utvikle redskaper og metoder for å gripe deres oppfatning av verden.¹²⁵

Skal teorien til Hofseth om at flere kvinner ble gravlagt i Kaupang holde, fordi de også hadde roller utenfor det vanlige gårdsmiljøet, bør forholdet mellom kvinne- og mannsgraver på Kaupang skille seg ut fra gravmateriale i nærområdet. Noe som stemmer, idet bare 3 av 21 graver i nærområdet rundt Kaupang var kvinnegraver. Etter kjønnsbestemmelse av disse gravene ser hun på beliggenheten. Hofseth mener det ikke er urimelig at to av disse kvinnegravene kan ses i sammenheng med handel, ferdsel til Kaupang eller fremstilling av handelsprodukter. Nær funnstedet til disse to gravene finnes det muligens indikasjoner på produksjon av kammer, som har vært en viktig handelsvare. Det kan være noe mer enn et pussig sammentreff. Den siste graven ligger langs et gammelt ferdselsknutepunkt, og det er usikkert hvordan dette skal tolkes. Kanskje kan man knytte det til handel eller fremstilling av handelsprodukter?¹²⁶ Her ser vi at Hofseth antar at det har foregått produksjon av kammer, men hun sier også at det kan være en tilfældighet.

Et trekk ved den post-prosessuelle arkeologien er at man mener at arkeologien er en fortolkende vitenskap, hvor hermeneutikk utgjør det vitenskapsfilosofiske fundamentet. Det vil alltid være rom for flere tolkninger av et og samme fenomen, der de ulike tolkningene blir ansett som likeverdige, og sannhetsgehalten i vitenskapen måles ikke. Dette åpner for en pluralistisk arkeologi, samtidig som det plasserer arkeologi som fagdisiplin innenfor humaniora og samfunnsvitenskapene i stedet for å knytte den til naturvitenskapen.¹²⁷

Hofseth trekker også frem i teksten at kvinner kunne ha spesielle funksjoner i gamle administrative sentra. Handel og overoppsyn av fremstilling av handelsprodukter er bare deler

---

¹²⁴ Hofseth, E. H. 1999: 109ff

¹²⁵ Olsen, B. 1997: 102ff

¹²⁶ Hofseth, E. H. 1999: 111f

¹²⁷ Olsen, B. 1997: 61f

av de rollene hun har foreslått for de gravlagte kvinnene i Nord-Rogaland og i Gudbrandsdalen. Andre mulige yrkeskategorier basert på sagatekster og middelalderkilder er: kjøkekoner, heimekoner, portkoner, volver, gydjer. Listen kan utvides med kloke koner, kvinner med kunnskap om bruk av legende urter. Funnstedene for kvinnegraver i Tjølling styrker teorien hennes om at kvinner som gravlegges i vikingtid, var noe i kraft av seg selv, og at de sannsynligvis ikke satt igjen som enker på storgårder. Selv i nærområdet rett ved Kaupang er kvinnene langt svakere representert enn på selve handelsplassen, lest ut fra gravmaterialet.¹²⁸

Her ser vi at Hofseth skriver ”lest ut fra gravmaterialet”. En av trekkene ved post-prosessuell arkeologi er nettopp at man ser på materiell kultur som tekst, der teksten, det vil si det arkeologiske materialet, kommunisere mening og har et innhold. Det er opp til arkeologene å tolke dette innholdet og meningen som ligger i gjenstanden.¹²⁹ Etter min mening ser vi klare paralleller til språkvitenskapens semiotikk. Inkludert i en slik forståelse ligger det også at vitenskapen vil være historisk og politisk betinget, der samtidige fenomen vil reflekteres tilbake på fortiden.¹³⁰ Donald Horne, professor i politiske studier, sier det på følgende vis:

Since “reality” does not exist in itselfs, we create it – with the result that each society and each age has different versions of what “reality” might be. (...) Dominant versions of reality tend to suit dominant groups and to uphold a certain social order. (...) What is necessary now is a culture shared by rulers and ruled, ways of doing things and seeing the world so ingrained as to have become “common sense”.¹³¹

Er handel en av de viktigste forklaringene, er det naturlig at vi finner langt flere gravlagte kvinner på selve handelsplassen enn langs ferdselsveien som førte dit. Hofseth utvider undersøkelsesområde til også å gjelde Brunlanes. Og undrer om det vil være mulig å tolke gravgavene språk, og spør om hvor og hvorfor samfunnet gravla noen utvalgte kvinner. Fra Brunlanes finnes det 43 gravfunn fra vikingtiden, hvorav 18 mannsgraver, 10 kvinnegraver, mens 15 regnes som usikre. Tidligere forskning tyder på at det kan ha ligget flere mindre

---

¹²⁸ Hofseth, E. H. 1999: 113

¹²⁹ Olsen, B. 1997: 282f

¹³⁰ Olsen, B. 1997: 61f

¹³¹ Horne, D. 1984: 1ff

handelssentra langs kysten i tillegg til de store. Her kunne handelsfolk hvile ut på lengre handelsferder og makteliten sørget for at folk forpliktet seg til å ta imot dem.

Om lag halvparten av kvinnegravene i Brunlanes kommer fra nærområder til gamle kultplasser. Ser en på plasseringen av kvinnegravene i dette området, er det således ikke nødvendigvis slik at de gravlagte kvinnene i denne egnen skal knyttes til handel, men kanskje vel så til sentralområder som også har vært møtested for kulthandlinger. På slike plasser byttet varer hender når mektige mennesker møttes til faste religiøse fester og gjennomgående ligger kvinnegravene i Brunlanes i sentralområder. Alt importmateriale i graver fra eldre jernalder viser at det tydeligvis har vært av stor betydning for folk utenfor Norges grenser å pleie politiske forbindelser med mektige ætter i dette landskapet. Kontroll over neset har vært uhyre viktig. Området med gode havnemuligheter og kryssende ferdselsveier, store utmarksområder og lettdreven jord forklarer gjerne bakgrunnen for blant annet noen av kvinnegravene. I den sentrale delen av Vestfold har kvinnene tydelig stått svakere enn i Brunlanes og ved Kaupang, leser vi ut ifra gravfunnene. Kvinnene fikk med seg ekstrasmykker ved disse to plassene, noe som kan indikere et høyere sosialt lag. Noen smykker har hatt en praktisk funksjon, andre må oppfattes som ”kun til pynt”. Detaljer i smykkeoppsett kan inneholde koder, vi ikke forstår. Hvilke symboler de ulike smykkene rommer, kan bare bli gjettverk.¹³² Her ser vi hvordan Hofseth vektlegger symboler, noe som er et typisk trekk ved den post-prosessuelle arkeologien, hvor man vektlegger de symbolske og kommunikative aspektene ved materiell kultur.¹³³ Hofseth avslutter sin artikkel med å forklare hvorfor enkelte kvinner i vikingtiden gravlegges på lik linje med menn på følgende måte:

Noen har kanskje vært enker, men hadde dette vært den eneste forklaringen, ville det ikke vært så store skjevheter som det er påvist i det undersøkte materialet fra kyststrekningen fra Mølen til Borre i Vestfold. Der mer enn 1 av 3 graver har rommet en kvinne på gravfeltene ved handelsplassen i Kaupang, mot bare 1 av 5 graver i resten av området er kvinnegraver. Fordi forholdene på Kaupang skiller seg markant ut fra det øvrige funnbildet, synes det opplagt at handelsstedet har spilt en vesentlige rolle i utvelgelsen av hvem som skulle gravlegges. Bildet gravfunnene fra Vestfold tegner er kanskje litt diffust, men det er ikke så uskarpt at en ikke ser et visst mønster. Ut fra plasseringen av de ulike kvinnegravene fra vikingtiden, mener Hofseth at de best lar seg forklare ut fra at kvinnene lettere kunne oppnå en spesiell status utenfor gårdsmiljøet. Kvinnene ble ikke begravd i

---

¹³² Hofseth, E. H. 1999: 114ff

¹³³ Olsen, B. 1997: 61f

mannens sted. Derimot forteller gravene at kvinnene var noe i kraft av seg selv. En kvinne kunne ha flere roller, knyttet til for eksempel handel, håndverksentra, kult, fosterforeldre, barselskvinner eller kloke koner. Ut fra det store innslaget av kvinnegraver på Kaupang, mener Hofseth at den viktigste faktoren må være handel.¹³⁴

De tre artiklene jeg har gjennomgått viser at man finner ulikheter innenfor overflatekunnskapen arkeologien, noe som jeg vil anta henger sammen med hvilken diskurs kunnskapen er blitt til i. Foucault mente at ny kunnskapsproduksjon kom til ved brudd med den gjeldene diskursen. Er dette tilfelle innenfor den arkeologiske kunnskapsproduksjonen? For å avklare dette må vi se på de ulike arkeologiske teoretiske retningene sin epistemologi, (det vil si dypkunnskap eller i praksis må vi avdekke den vitenskapsfilosofiske retningen), ontologi (forklaringsmodeller) og metodologi (den vitenskapelige metode som brukes ved innsamling av materiale). Det epistemologiske punktet vil være det avgjørende punktet for å påvise et brudd i kunnskapsproduksjonen.

Innenfor den kulturhistoriske retningen kan jeg ikke påvise noe vitenskapsfilosofisk ideal. Når det gjelder ontologien kan vi si at den bygger på evolusjonismen, der man ut ifra begrepene migrasjon og diffusjon prøver å forklare endringer i det forhistoriske materialet. Metodologien er kanskje det aspektet man har fokusert mest på innenfor denne retningen, hvor man utarbeidet relative dateringsmetoder, som har utgangspunkt i utviklingsteorien til Darwin. Går vi videre og ser på den prosessuelle arkeologiens vitenskapsfilosofi, ser vi at innenfor denne retningen har en forsøkt å konstruere et enhetlig paradigme ved å tilslutte seg hovedprinsippene i den logiske positivismen.

Hovedprinsippene i den logiske positivismen er som før nevnt at alle vitenskapelige utsagn må være kognitive meningsfulle utsagn, at alle vitenskapelige utsagn (også de universelle) må kunne tilkjennes matematisk sikkerhet gjennom regler for logisk gyldighet. Vitenskapen må gjøres til noe enhetlig og universelt, der målet var å utvikle objektiv, sikker kunnskap. Hvor naturvitenskapelige metoder også kunne overføres til andre felt som for eksempel arkeologien, dermed ville man få en enhetsvitenskapelig kunnskap. Ontologien innenfor den prosessuelle arkeologien er preget av økologiske og funksjonelle forklaringsmodeller. I den prosessuelle arkeologien blir natur og miljø tillagt stadig større del av ansvaret for kulturutviklingen, mens mennesket reduseres til en passiv brikke i et økologisk spill. Det metodologiske utgangspunktet til den prosessuelle arkeologien, er

---

¹³⁴ Hofseth, E. H. 1999: 125f

naturvitenskapelige dateringsmetoder (i tillegg til de relative dateringsmetodene som ble utarbeidet under den kulturhistoriske arkeologien) samt ulike metoder for registrering, databehandling og analyse av arkeologisk materiale ved naturvitenskapelige metoder.

Man kan si at post-prosessuelle arkeologer har prøvd å konstruere et diskursivt alternativ til den prosessuelle arkeologien, ved å tilslutte seg hovedprinsippene i hermeneutikken. Den post-prosessuelle arkeologien prøver å være humanistisk og anti-vitenskapelig. Man har utarbeidet en rekke forklaringsmodeller innenfor denne retningen, som for eksempel feminismen og kontekstuell arkeologi, noe som har gjort den post-prosessuelle arkeologien i stand til å forklare sider ved den forhistoriske kulturen, som man ikke kunne forklare ut ifra den prosessuelle arkeologien. Metoden blir ikke vektlagt innenfor den post-prosessuelle arkeologien, da man så at innenfor positivismen og den prosessuelle arkeologien brukte dette for å øke forskernes følelse av sikkerhet og kontroll. Dermed har man innenfor den post-prosessuelle retningen tatt avstand fra metode på et teoretisk plan, men i praksis brukes mye av den samme metoden som man bruker innenfor den prosessuelle arkeologien.

Etter en gjennomgang av epistemologien, odontologien og metodologien til de ulike arkeologiske teoretiske retningene kan jeg nå plassere dem i en diskurs. Jeg kan ikke konstantere et brudd mellom kulturhistorisk arkeologi og den prosessuelle arkeologien, jeg mener at kulturhistorisk arkeologi må forstås som en forløper til den prosessuelle arkeologien og befinner seg innenfor samme diskurs. Dette kan begrunnes med følgende. For det første kunne jeg ikke avdekke noe epistemologisk grunnlag innenfor den kulturhistoriske arkeologien. Derimot har den trekk fra moderne teori, hvor blant annet evolusjonismen og utviklingslæren sto sentralt. Ser vi på den prosessuelle arkeologien samsvarer epistemologien med epistemologien vi finner innenfor moderne teori. Begge legger den logiske positivismens erkjennelsesteori som grunnlag. Ut fra dette vil jeg plassere den kulturhistoriske arkeologien og den prosessuelle arkeologien inn i en moderne diskurs og et moderne episteme. Hvis vi gjør en sammenligning mellom den prosessuelle arkeologien og den post-prosessuelle arkeologien, ser vi at det epistemologiske grunnlaget er forskjellig, også det odontologiske grunnlaget er ulikt. Dessuten vektlegges ikke det metodologiske innenfor den post-prosessuelle arkeologiske retningen på et teoretisk plan. På grunn av den fundamentale ulikheten mellom den prosessuelle og post-prosessuelle arkeologien på det epistemologiske planet, må vi kunne konstantere at disse to retningene befinner seg innenfor ulike diskurser. Den post-prosessuelle arkeologien kan plasseres innenfor en postmoderne diskurs og et postmoderne episteme, siden den post-prosessuelle arkeologien og postmoderne teori har likt epistemologisk grunnlag. Dermed er det nærliggende å anta at man innenfor denne

overflatekunnskapen har hatt et brudd i kunnskapsproduksjonen snarere enn en videreutvikling basert på tidligere kunnskapsproduksjon. Således kan vi si at Foucaults teori om brudd som grunnlag for ny kunnskapsproduksjon også gjør seg gjeldende innenfor overflatekunnskapen arkeologi. Samtidig har jeg påvist en forbindelse mellom de arkeologiske retningene og moderne- og postmoderne teori, noe som vil være et viktig grunnlag for den kommende analysen av kulturinstitusjonene. Men før dette gjøres vil det være på sin plass og presentere kulturinstitusjonene.

KAPITTEL 5. PRESENTASJON AV KULTURINSTITUSJONENE¹³⁵

Bergen Museum

Det som i dag heter Bergen Museum, har en lang historie og ble grunnlagt i 1825. Det hele startet med at stiftsamtmann Christie, som var interessert i historie, gikk sammen med bekjente og opprettet *Et Musæum og Naturalie-Cabinet i Bergen*. Grunnleggerne av museet hadde til formål å styrke den norske kulturbevisstheten hos folket. De så på alle spor etter forfedrenes liv og virke som viktige bidrag til den historiske og estetiske oppdragelse. Museet var en viktig kilde til å styrke den unge nasjonen Norge som selvstendig stat.¹³⁶ Man kan si at opprettelsen og arbeidet på museet like mye var et resultat av stifternes interesse for historie, som en politisk og samfunnsmessig handling.

Først i 1846, 21 år etter at museet ble grunnlagt, ble de første fagfolkene ansatt.¹³⁷ Museet har opp gjennom årene skiftet fokus, i enkelte perioder har kulturhistorien stått sterkest, mens det i andre perioder har vært det naturhistoriske som har dominert. Hvilken avdeling som er blitt vektlagt, har variert med ledelsen og de ansattes interesse.¹³⁸ Flere ganger har museet skiftet adresse, men i 1865 flyttet museet opp til Nygårdshøyden, hvor det i dag fortsatt befinner seg. Omtrent samtidig med flytting til nytt bygg, ble museet delt i to avdelinger; en historisk-antikvarisk avdeling og en naturhistorisk avdeling.¹³⁹ De første tiårene var museet kun åpent for et lite publikum, og først i 1885, da driften av museet kom inn under det offentlige, ble museet åpnet for det allmenne lag av befolkningen. Helt på slutten av 1800-tallet fikk man en dreining av arbeidsoppgavene til museet, man gikk fra gjenstandsinnsamling til vektlegging av vitenskapelig forskning og formidling av denne kunnskapen.¹⁴⁰ I 1927 ble et nytt bygg reist og den historisk-antikvariske avdeling flyttet dit, og en endelig deling mellom de to avdelingene ble en realitet. I 1949 skiftet museet navn og fikk status som universitetsmuseum og allerede i 1906 fikk museet status som landsdelsmuseum. Ved den kulturhistoriske avdelingen drives det i dag museal virksomhet knyttet til både innsamling, bevaring og presentasjon av gjenstander. I tillegg har avdelingen forvaltningsansvar angående førreformatorisk material.¹⁴¹ I 1996 ble den kulturhistoriske

---

¹³⁵ Observasjonen ble i all hovedsak foretatt sommeren 2001. Endringer av utstillingene etter dette tidspunktet er følgelig ikke tatt med.

¹³⁶ Kloster, R., Fægri, K., Brandrud, J. & Frostad, A. (red). 1975: 5ff

¹³⁷ Kloster, R., Fægri, K., Brandrud, J. & Frostad, A. (red). 1975: 11

¹³⁸ Innstilling fra Museumskomiten av 1988. 1991: 24

¹³⁹ Kloster, R., Fægri, K., Brandrud, J. & Frostad, A. (red). 1975: 12

¹⁴⁰ Innstilling fra Museumskomiten av 1988. 1991: 26

¹⁴¹ Kloster, R., Fægri, K., Brandrud, J. & Frostad, A. (red). 1975: 14ff

samlingen, tidligere *Historisk museum*, og de naturhistoriske samlinger, tidligere *Naturhistorisk museum*, forent igjen og kalles nå Bergen Museum.¹⁴²

Før vi ser nærmere på museets vikingtidsutstilling vil det gjøres en presentasjon av enkelte av vedtektene til Bergen Museum. I §1 står det:

Bergen Museums formål er å ha det overordnede ansvar for de museale samlinger ved Universitetet i Bergen, med særlig sikte på innsamling, konservering, systematisering og dokumentasjon. (...). Bergen Museum har også ansvaret for å samordne utstillingsvirksomheten og skoletjenesten og bidra til at samlingen er tilgjengelig for forskning og utdanningsformål.¹⁴³

Videre i § 2 står det at ”Bergen Museum representerer universitetets museer i nasjonal og internasjonale fora som arbeider med museale spørsmål.”¹⁴⁴ Her blir det slått fast at Bergen Museum er et Universitetsmuseum og forskningsaktiviteten ved dette museet er langt større enn for eksempel ved et folkemuseum. Den faglige ekspertisen som er samlet på dette museet, har også en funksjon utover Bergen Museum. Ved henvendelser fra andre museer og myndighetene skal museet bistå og veilede disse i faglige spørsmål. Man kan si at Bergen Museum med dets personale fungerer som en kunnskapsbank, som også utenforstående kan benytte seg av. I tillegg til sin faglige ekspertise driver også museet med formidlingsvirksomhet.

Som tidligere nevnt er Bergen Museum geografisk plassert på Nygårdshøyden. Dette er samme området som de fleste av Universitetet i Bergen sine institutter ligger. Museet med dens formidlingsvirksomhet holder til i to ulike bygg, en naturhistorisk avdeling og en kulturhistorisk avdeling. Jeg vil se nærmere på vikingtidsutstillingen som befinner seg i den kulturhistoriske avdelingen.

Inngangsdøren til museet er stor, det er som den sier velkommen til dette flotte og høytidlige bygg. Den skaper forventninger, blandet med ærefrykt, for det som måtte befinne seg innenfor. Jeg føler meg liten idet jeg tar tak i dørhåndtaket og åpner døren. I foajeen, hvor resepsjonen er, blir man møtt av en person i resepsjonen som gir informasjon om de ulike utstillingene på huset. Her finnes det også tidsskrifter og bøker, samt enkelte reproduksjoner av arkeologiske gjenstander. Bygget er stort og rommer fem etasjer, men vi skal holde oss i den første etasjen hvor vikingtidsutstillingen er. Den ligger litt skjult, i et rom bak foajeen.

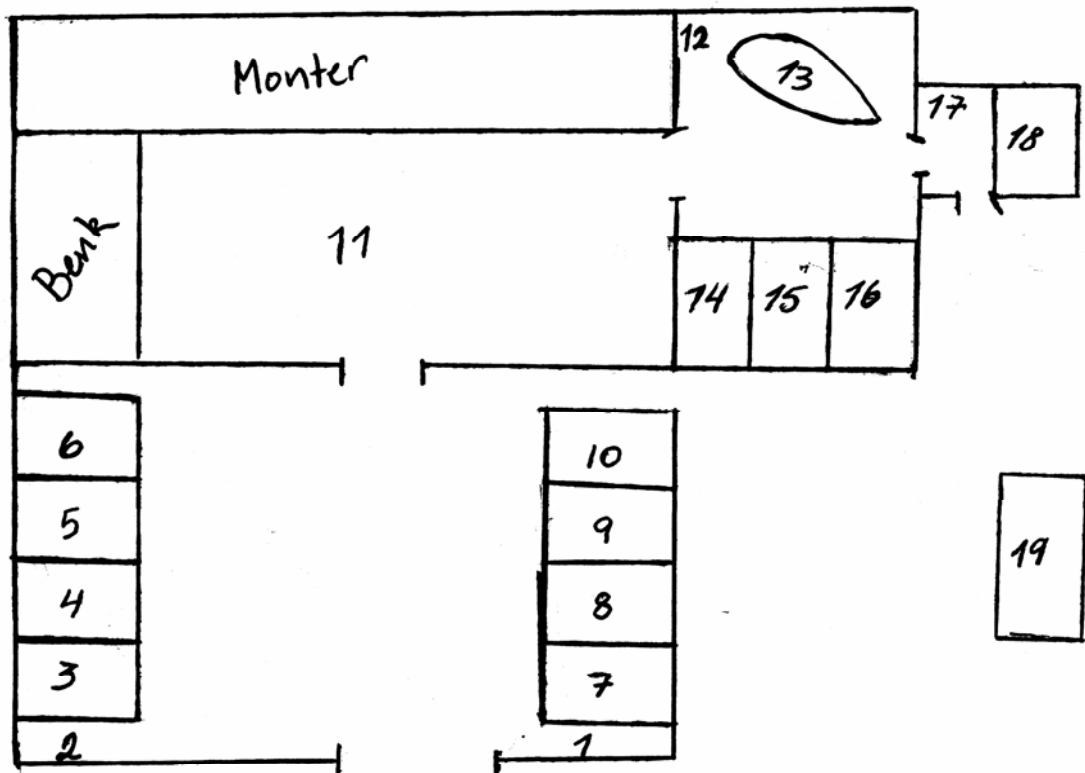
---

¹⁴² Ådland, E. (red). 1995: 62

¹⁴³ Innstilling fra Museumskomiteen av 1998. 1991: Vedlegg 15:1

¹⁴⁴ Innstilling fra Museumskomiteen av 1988. 1991: Vedlegg 15:1

Selve utstillingen ble åpnet i 1995,¹⁴⁵ og befinner seg i et lite og trangt rom med dunkel belysning, som snirkler seg i en bue. Utstillingen er lagt opp som en løype der man går inn et sted og kommer ut et annet. I utstillingen finner vi gjenstander fra de fire vestlandsfylkene Hordaland, Sogn og Fjordane, Møre og Romsdal og Rogaland.

Ved inngangspartiet til utstillingen er det malt et tre med en tekst om verdenstreet *Yggdrasil*(1). Deretter følger et dikt om treet. Dette er et forsøk på å ta oss besøkende med inn i den norrøne mytologiske verdenen. Deretter kommer vi inn i selve utstillingen. Etter utstillingsteksten å dømme, ser det ut som vi i første omgang skal holde oss til venstre side av utstillingsrommet.

Før den første monterer er det en tekst (2) som forteller oss om vikingtidens begynnelse og slutt, samt vikingenes gjøremål i andre land. Deretter blir vi møtt av en monter (3) med fiskeredskaper, som fiskekroker av metall, fiskesøkker og harpuner, bordgang fra et skip, nagler og en rekonstruksjon av kjølen til et skip. Teksten til denne monterer er tredelt. Den første tar for seg båtens bruksområder og om hvilke ressurser havet kunne bringe. Den neste tar for seg hvor vanskelig det var å finne godt skipstømmer, mens den tredje tar for seg

¹⁴⁵ Ådland, E. (red). 1995: 7

skipet som kommunikasjonsmiddel og den teknologiske utviklingen av skipet i vikingtiden. Gjennom utstillingen finner vi tekster til artefaktene som forteller oss hva de er og hvor de ble funnet. Neste monter (4) vies til redskaper for tømmerarbeid, som høvel, syl, filer, skraper, profiljern, meisel, øks med mer. Her fortelles det litt om hvilke redskaper man hadde og hvordan man blant annet konstruerte skipene. Deretter kommer vi til delen (5) med smedens verktøy, hans råmateriale og produkter. Her stilles det ut blant annet støpeformer til smykker, tener, ambolter, slegger, spyd, øks, jernbarrer og slagg. Til monterer følger to tekster; en som omhandler den profesjonelle smeden og en annen som handler om jernets viktighet for teknologisk utvikling. Det vektlegges at størsteparten av jernproduksjonen foregikk på gårdene og at denne produksjonen var til eget bruk. Den neste monterer (6) forteller om gården og viser noen av de redskaper som ble brukte til å dyrke jorden, blant annet spade, ard, sigd, ljå og lauvkniv. I tillegg til disse jordbruksredskapene vises det våpen som spydspisser og pilspisser, som ble brukt i forbindelse med jakt. Teksten informerer om at gården var en viktig sosial enhet i samfunnet og at man i vikingtiden hadde en intensiv utnyttelse av jorden. Som følge av dette ble mye ny jord ryddet i denne perioden, samtidig som man benyttet utmarka og hadde seterbruk. Det fortelles også litt om livet på gården og hvilke planter og dyr man ofte kunne finne på gården, samt om odelsrett og de sosiale skillene mellom de som var jordløse og de som eide jord. I denne monterer vises det hvordan man utnyttet og utvant kleberstein, som følges av en tekst om steinens egenskaper og dens viktige rolle som handelsvare. Etter disse tre montrene på venstre side, som på sett og vis representerer hverdagslivet, skal vi konsentrere oss om den høyre siden av utstillingslokalet, hvor de fleste gjenstandene er fra gravfunn.

Det første som man får øye på er en samling smykker, våpen, hesteutstyr og smedredskaper (7). Til dette står en tekst om gravmaterialets viktige rolle som informasjonskilde for arkeologer, og om forskjellen på manns- og kvinnegraver. Den neste monterer (8) rommer det man ofte har sett på som typiske ”mannsgjenstander.” Her finner vi en samling av sverd, spyd og økser i ulike fasonger og størrelser, samt rideutstyr. Utstillingslokalet og bakgrunnen i de ulike montrene går i ulike farger som hvitt og blått. I monterer henger det en blå plate som viser et sverd, en øks, et spyd og en skjoldbule. I teksten til denne påpekes det at de vanligste våpnene var øks og sverd. Dernest ledes vi til monter 9 hvor det utstilles kvinnesmykker. Også her henger det en blå plate i bakgrunnen med to ovale spenner, en trefliket spenne, et perlekjede og to ringspenner. Dette skal illustrere hvordan kvinnene i vikingtiden bar smykkene på drakten. En tekst gjør rede for hvilke kilder som kan fortelle oss noe om klesdrakten til menn og kvinner i vikingtiden og en beskrivelse av disse.

Det informeres om at smykkene er av skandinavisk stil, men vikingene integrerte gjerne trekk fra andre land i denne stilen. Neste monteren (10) er også tilegnet kvinnen, og viser tekstilredskaper som blant annet saks, vevsverd, vevlodd, synåler, nålehylster og sømglatte. På veggen henger et vevsverd og vevlodd som skal illustrere en vev. I teksten til denne monteren står det at spinning og veving måtte til for å lage både klær, tepper og seil til skip.

Etter at vi har gjort oss ferdig med første del av utstillingen, ledes man inn i en kopi av et langhus (11). Huset skal vise byggeskikken og hvordan folk bodde. Huset er bygd av tre, med lag av stein på ytterveggene. Taket består av tre, never og torv. I huset finner vi stolper, ildsted, benker, vev, to dukker i menneskestørrelse som illustrerer håndverksarbeid og kvinnenens klesdrakt, og en monter med kjøkkenredskap. Om huset er det ingen tekst. Når en går ut av huset, møter man et kart (12) som viser ulike handelssentre og reiseruter i vikingtiden. I teksten til dette kartet får vi blant annet opplyst at toktene etter hvert ble politisk organisert. Dernest er det på venstre side en dukke med mannsklær fra vikingtiden, som følges av monter 13, som oppsummerer noen av de handelsvarene vikingene eksporterte og hva de brakte med seg hjem. På høyre side i denne delen av utstillingen finner vi tre montre. Den ene (14) inneholder gjenstander som er kommet til Norge via utlandet. Mange av disse artefaktene er fra De britiske øyer, en del av gjenstandene er av religiøs karakter. Teksten i denne monteringen beskriver gjenstander som vikingene brakte med seg hjem fra utlandet, som for eksempel glassbeger, sølv, hengekar, smykker, våpen og vektlodd. Vi finner blant annet spillebrikker her. Den neste monteringen (15) viser en rekke halsringer, noen hele, andre oppdelt, vekt med vektlodd og barrer. Dette skal illustrere betalingssystemet i vikingtiden. Her står det en tekst om nedgravde skatter og hvor viktig vektloddene var for handelen. Dernest kommer man til monter 16 som inneholder mynter fra arabiske land, De britiske øyer med flere. Disse ble gravd ned i vikingtiden ble nedgravd, men aldri opp igjen. Teksten forteller at man i Norge på den tiden ikke hadde pengeøkonomi. I utgangspartiet til utstillingen har man en minnestein (17) med både bilde og tekst, samt en monter (18) med torshammer, andre anheng, skjoldbuler og bronsefat. Dette skal fortelle om gudetrou og ritualer og hvordan dette preget dagliglivet i vikingtiden. Det fortelles at ritualer ofte ble holdt i forbindelse med tingene og som oftest ble ledet av en konge eller høvding. Når en igjen befinner seg i foajeen, er det en monter (19) hvor Eggjasteinen fra Sogndal ligger. Teksten opplyser om alder på steinen, at den er funnet i en grav og har runeinnskrift og mulige tolkninger av innskriften.

I tillegg til vikingtidsutstillingen er det også en temporær utstilling, *Arven fra Europa*, som viser praktgjenstander fra de ulike tidsperiodene i forhistorien, blant annet med innslag av gjenstander fra vikingtid. Denne utstillingen har jeg valgt å utelate, da den ikke er en del av

vikingtidsutstillingen, men har status som en selvstendig utstilling. Bergen Museum er en institusjon med lange og tunge tradisjoner og i kontrast til dette står det neste museet i denne undersøkelsen.

Lofotr-Vikingmuseet på Borg

Historien til Lofotr-Vikingmuseet på Borg er på langt nær så omfattende som historien til Bergen Museum, da Lofotr-Vikingmuseet på Borg er et forholdsvis nyetablert museum. Museet har en spesiell historie sammenlignet med andre museer i Norge. Det hele startet med en bonde som pløyde åkerlappen sin i 1981. Mens han holdt på med å pløye, kom det til syne en rekke gjenstander som bonden syntes så gamle ut. Han tok kontakt med en kjent amatørarkeolog fra nærområdet, som måtte konstantere at han aldri hadde sett lignende gjenstander før på Vestvågøy. Han meldte derfor fra om funnene til arkeologer i Tromsø. Det endte med at man i perioden 1983-84 gjorde en rekke prøvegravninger på stedet for å slå fast funnets omfang og karakter. Det de fant var så interessant at arkeologene i 1985 startet et felles skandinavisk forskningsprosjekt. Formålet var å undersøke et nordisk høvdingdømme fra yngre jernalder med hovedfokus på politisk, økonomisk, sosial og religiøs funksjon.¹⁴⁶ Prosjektet varte fra 1986-1989, og arkeologer fra hele Skandinavia var med på utgravningen. Det viste seg at det på stedet hadde stått hus i en sammenhengende periode på 400 år. På sitt største hadde huset vært ca 83 meter langt og omtrent 9 meter bredt.¹⁴⁷ Dette er det største huset fra jernalderen som er gravd ut i Europa, og fagfolkene karakteriserer det som et høvdinghus. Etter utgravningene ble hustuften markert i terrenget, og man begynte sommeren 1994 å bygge opp en rekonstruksjon basert på de arkeologiske undersøkelsene. Først i 1995 åpnet museet dørene for publikum. Historien kunne endt her, men det gjør den altså ikke. Vinteren 1996 herjet stormen *Frode* i Lofoten. Den resulterte i at deler av langhuset raste sammen, og det tok et halvt år før skadene på bygningen var utbedret og museet igjen kunne åpnes.¹⁴⁸ Initiativet til å opprette museet ble tatt av Vestvågøy Kommune og Vestvågøy Historielag.¹⁴⁹ Museet eies i dag av Vestvågøy Kommune og er organisert som et aksjeselskap.¹⁵⁰

La oss nå se på vedtektene til museet. I § 3 står det følgende:

---

¹⁴⁶ Mikkelsen, D., K. 1992: 9

¹⁴⁷ Mikkelsen, D., K. 1996: 5ff

¹⁴⁸ Abelsen, B., Gaski, M. & Lervik, L. 1997: 13

¹⁴⁹ Mikkelsen, D., K. 1996: 11

¹⁵⁰ Mikkelsen, D., K. 1996: 2

Selskapets formål er å skape interesse for og kjennskap til nordnorsk jernalder og middelalder, spesielt vikingtid. Kulturhistoriske verdier fra eldre tider skal samles inn, registreres og bevares. Forskning og formidling skal forsøke å gi et bilde av grunnlaget for Vestvågøys befolkning gjennom tidene. I samarbeid med Nordland fylkeskommune, statlige myndigheter, lag og foreninger skal det arbeides for bevaring og fredning av bygninger og andre kulturminner (...).¹⁵¹

I paragraf 8 sies det at: "Museet er åpent og tilgjengelig for alle, til kunngjorte åpningstider. Museet skal så langt råd er bistå skoler med informasjon og veiledning."¹⁵² Dette sier i grunn lite om museet bortsett fra at det er museum som vil formidle nordnorsk jernalder og middelalder og at det er åpent for publikum. I *Mål og strategi for Lofotr Vikingmuseet på Borg 2001-2006* står det følgende: "Lofotr Vikingmuseet på Borg skal bli et av Norges mest interessante og særegne museer(...). Det skal være en kvalitativ god kombinasjon av tradisjonelt museum og kvalitetsturisme". Under forskningsdelen skrives det: "Forskningen skal vektlegge kombinasjonen teori og empiri, samt prioritere eksperimentell arkeologi og håndverksforskning".¹⁵³ Museet satser på en profil som et levende museum, der det foregår en aktiv kunnskapsformidling, i kombinasjon med arkeologiske artefakter. Museet betrakter seg som et "site-museum".¹⁵⁴ Med dette menes at museet er bygd på lokaliteten til et kulturminne, som museet også tar utgangspunkt i når de formidler om vikingtiden.

Museet ligger like ovenfor en hovedvei. Fra denne veien kan vi se blå hus og høvdinghuset, som ruver majestetisk på Borghøyden. La oss gå fra parkeringsplassen og opp til selve museumsområdet. Det som møter oss står i stor kontrast til selve hovedattraksjonen, som er høvdinghuset.

Ankomstpartiet består av åtte små, blå hus som danner et ringtun. I disse små husene finner man museumskafeen, toaletter, museets butikk, et turistkontor og billettluken. Museumskafeen serverer enkel tradisjonell norsk mat, kaker, kaffe, brus og is. Museumsbutikken selger alt fra postkort til produkter fra lokale håndverkere og kopier av gjenstander fra vikingtiden. Det er en lett blanding av lokalprodusert honning, vikingsmykker, kopier av glass som er funnet på Borg og kopier av våpen. Bøker finner man også, både faglitteratur og populærvitenskapelige bøker om jernalderen og vikingtiden.

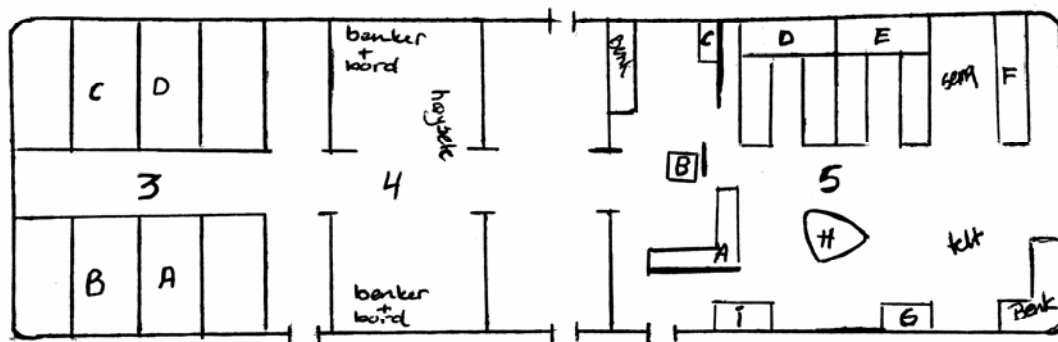
¹⁵¹ Vedtekter for Lofotr AS: 1

¹⁵² Vedtekter for Lofotr AS: 2

¹⁵³ Hagen, K., G. 2001: 3f

¹⁵⁴ Hagen, K., G. 2001: 2

Fra ankomstpartiet har en utsikt til høvdinghuset, en grussti fører deg forbi husdyrene og opp til høvdinghuset og den utgravde tuften (1) som er markert i landskapet. Her kan en tydelig se rester av veggvollene og det er satt opp markører som viser hvor arkeologene fant spor etter stolpehull og veggskiller. Ofte starter omviserne her med å fortelle oss besøkende om hvordan huset ble oppdaget, om selve utgravningen og om vikingtiden generelt. Deretter blir gjestene vist inn i selve hovedhuset (2), som består av tre rom; boligdelen (3), gildehallen (4) og fjøset (5).

I boligdelen foregår det håndverkproduksjon. Det utføres ulike typer håndverk, som veving (3b), trearbeid (3c) og skinnarbeid (3d). Vi kan således se hvilke redskaper og arbeidsteknikker som ble brukt og de ferdige produktene. Av kvinner som vever kan man få informasjon om for eksempel veveteknikk og fargebruk i vikingtiden. Mennene arbeider med lær, treskjæring og binding av rep. Alle håndverkerne er kledd i klær som man mener ble brukt i vikingtiden. I denne delen av boligen finner man også "kjøkkenet" (3a). Her er det benker og bord for oss som vil ta et pust i bakken. Det vises eksempler på noen av de matressursene de hadde, som tørket fisk, ulike kornsorter, sopp, urter, brød, rype, hare og rev og så videre. I denne delen av huset får en et inntrykk av hvordan dagliglivet til folkene på gården har vært. Når man forlater dette rommet, kommer en inn i en gang som er belagt med steinheller på gulvet og som er opplyst ved hjelp av fakler. Rommet fører de besøkende inn til gildehallen.

I gildehallen (4) slår lukten fra ildstedet og maten som blir laget her mot oss. Her kan man mot betaling prøve mat og mjød tilberedt som i vikingtiden. Det var i denne delen av tuften at arkeologene fant drikkebeholder og keramikk importert fra Europa og de fem gullgubbene. På grunnlag av blant annet dette, er den blitt tolket som høvdingenes festsal, hvor det også etter sigende har foregått ritualer i forhold til gudedyrkelse. Hvordan det har

vært møblert vet man lite om, men man har ut i fra beretninger fra sagaer og andre arkeologiske kilder fritt tolket hvordan rommet kan ha sett ut. Rommet består av et ildsted som strekker seg langs midten av rommet, med ljøre rett over. På hver side er det satt opp benker og bord. I den ene enden av rommet står høysetet som er bekledd med rødt tøy og utsmykket med dragehoder. Dette var høvdingen og husfruen sin plass. I forbindelse med høysetet er et bord hvor man finner kopier av to hjelmer, et sverd, en øks og et skrin med runeinnskrift. I denne delen fortelles det om høvdingens posisjon i samfunnet og om religionsutøvelse. Etter gildehallen kommer man igjen til en gang. Denne skiller gildehallen fra den delen av huset som antakelig er blitt viet til dyr, og kalles fjøsdelen (5). Her har man ikke prøvd å rekonstruere rommet, men har i stedet valgt å lage utstillingen *De hellige høyder*, som tar for seg historien om Borg og vikingtiden generelt.

Det første man møter er en tekst (5a) som forteller om vikingtidens begynnelse og slutt, samt den politiske situasjonen i Norge. Deretter kommer man til gullgubbene (5b) som man kan si er museets stolthet. Disse er godt beskyttet av et glassmonter hvor de besøkende ved hjelp av et forstørrelsesglass kan se på to av gullgubbene som ble funnet på stedet. Ved siden av står det en tekst om hvordan man gjerne har tolket motivene på gullgubbene og hva disse har betydd for høvdingen og hans familie. Hvis man beveger seg videre inn i lokalet til venstre, vil man se et bilde av Borg under utgravningene av huset, samt en liten rekonstruksjon av dette (5c). I denne delen fortelles det om utgravningene og hvordan man har tolket de arkeologiske sporene. Huset er et treskipet langhus, med parvise plasserte stolper som bærer taket. Ytterveggene er av gresstorv og de indre planveggene av tre. Dessuten opplyses det om hvilket tidsrom huset er fra og at det har vært flere byggetrinn. Huset var strategisk plassert, og man har hatt god kontroll over området. Husets plassering og synlighet i terrenget vitner om høvdingens makt. Det gjøres her en sammenligning av ulike hus og bygninger for å understreke størrelsen på dette huset. På motsatt side har man laget et kart over Vestvågøy og merket av de stedene hvor man har funnet ting fra jernalderen. Her fortelles det også litt generelt om vikingtiden.

Deretter kommer man til det jeg vil kalle en mer tradisjonell utstilling som presenterer gjenstander som er funnet på Borg og i omegnen. Den neste delen (5d) består av tre montre, der den ene har fått navnet *Høvding* og inneholder praktgjenstander som bronsebeslag og seletøy til hest, spydspiss, øks og sverdgrep. Dette henspiller på den maktposisjonen og rikdommen høvdingen rådde over. I en tekst som følger monterer står det at høvding skulle ha både gode åndelige og fysiske ferdigheter, og fremstå som det totale mennesket. Monteren som følger går under benevnelsen *Rikdom og makt*. Her er det lagt spesielt vekt på

høvdingens maktposisjon i samfunnet. Til å illustrere dette vises personlige gjenstander som toalettartikler, dukker som illustrerer hvilke klesdrakter som ble brukt, sverd, drikkebeget, musikkinstrument og spill. Teksten til denne delen er omfangsrik og forteller om livet til mennesker med høy sosial status. Denne delen inneholder også gjenstander som blir regnet som typiske ”kvinneting”, som sømglatter, vevsverd og kiste. Med en påfølgende tekst om kvinnens posisjon i samfunnet og deres rettigheter. I monteringen som følger, *Husfruen*, står det om hennes posisjon på gården og hvilke arbeidsoppgaver hun hadde. Her vises også typiske ”kvinnegjenstander” som spinnehjul, vevlodd, vevsverd, kokekar av keramikk, kleberstein samt smykker. I teksten opplyses det om kvinnens rett til blant annet eiendom. Deretter følger fortellingen om hverdagslivet, *Livet på Borg (5e)* med tre montre. *Til glede og gagn* beretter om håndverkere, fiskere og bønder og deres tilknytning til høvdingen. Gjenstandene som illustrerer teksten, er blant annet fiskekroker, nagler, søkkestein til garn, kniver, samt jordbruksredskaper som sigd, ljå og lauvkniv, spinnehjul og vevlodd. I teksten refereres det til *Egilssaga* som skriver at man blant annet tok med seg tørrfisk på handelstokter. Den påfølgende monteringen bærer tittelen *Livet på Borg*. Her finner en i hovedsak kopier og rekonstruksjoner, som matvarer, kokekar, kvernstein, dukker av arbeidere og deres klesdrakter. Det fortelles om hvilke matvarer de hadde til rådighet, både til hverdags og til fest. Det informeres om hvordan livet på gården artet seg og at gårdsbruket har bestått av ulike sosiale klasser. Det står også beskrevet hvordan livet for barn og unge artet seg på denne tiden. I utstillingen finner en gjenstander som snurrebasser, fiskegarn, barneleker etc. I monteringen *Til hell og nytte* finner vi ulike bruksgjenstander både fra hjemlige trakter og fra andre land. Her finner vi blant annet spenner, smykker, vevsverd av hvalbein, kam, øser, skraper med mer. Deretter følger en praktfull seng med ederdun og rødt sengeteppe. Ifølge informasjonsteksten var dun en kostbar handelsvare som Nord-Norge var rik på.

Nederst i utstillingslokalet finner vi montrene med navnet *Den siste ferden (5f)* som tar for seg forestillinger rundt døden, begravelsseskikk, personlige hygiene og utseende som tema. Her er det presentert materiale fra både en kvinne- og en mannsgrav og teksten forteller om kvinnens klesdrakt med tilbehør og utseendesmessig beskrivelse av menn. I denne monteringen ligger smykker, redskaper og våpen. På veggen henger det våpen brukt til jakt.

På motsatt side av sengen er det satt opp et telt der teltstengene er dekorert med dragehoder. Den neste skilleveggen på høyre side (**5g**) handler om vikingtidens ekspansjon og kontakt med andre folkegrupper. Her fortelles det om fredelig kontakt, vikingtokter og norrøne bosetninger i utlandet. Dette er noe som har pågått over lenger tid og ikke er noe særegent nytt for vikingtiden. Monter (**5h**) har en trekantet form og omhandler temaet *Handel*

og hærferd. Her henvises det til Ottars beretning til kong Alfred. Denne sier noe om den norske geografien i vikingtiden, om forholdet mellom den norske og samiske befolkningen og hvilke naturressurser en rådde over. Det vises gjenstander som eksemplifiserer de norske råvarene, som hvalrosstann, ederdun og skinnfeller. En tekst informerer om den nordnorske båten og dens egenskaper. Den har en del samiske trekk, blant annet er båthuden sydd sammen i stedet for naglet sammen, slik som i sør. Også vikingtoktene blir tematisert. På de to andre sidene av denne monteringen finner du kanner, glassperler og andre importvarer fra Europa. Teksten er spørrende i forhold til hva disse er brukt til på Borg og hvordan de er kommet på norske hender. Det fortelles også om en sølvhalsring som er funnet i Bottenham. Denne har innskriften: "Vi var hos mennene i Frisland og delte krigsbytte der".

Litt bortgjemt i denne utstillingen finner vi to trestokker (5i). Teksten til disse var tatt ned, men det er to trestokker som er funnet i Borgpollen og utgjør deler av en bro fra middelalderen. De har fått plass i utstillingen siden man før dendrokronologiske undersøkelser trodde at broen var fra vikingtiden og dermed kunne knyttes til høvdinghuset. Gjennomgående for hele utstillingen er at det er flittig bruk av sitater fra *Håvamål*.

Fra huset går det en sti som fører oss til de ulike kulturminnene i området. Stien går ned til Varpnesodden, hvor det i dag er bygget en rekonstruksjon av et 30 meter langt naust (7) fra Rennesøy i Rogaland. Ved bryggen ligger Lofotr (8), som er en kopi av Gokstadskipet fra sent 800-tallet. Her har en daglige roturer for de besøkende mot betaling. Før en kommer helt ned til vannet har man beveget seg i et flott kulturlandskap hvor man passerer ulike kulturminner,¹⁵⁵ som ikke er markert i terrenget. Samt rekonstruksjon av en smie (6) som er bygd på bakgrunn av jernaldersmier fra Nord-Sverige og New Foundland. Denne er åpen hele sesongen, og i deler av denne demonstrerer en smed hvordan man laget verktøy, kniver og våpen i vikingtiden. Her kan man også få prøve spyd og øks. Dette var i grove trekk beskrivelsen av museet og det som tilbys. Det siste undersøkelsesstedet som skal presenteres er Tusenfryd og Vikinggården.

Tusenfryd

Fornøyelsesparken Tusenfryd er et aksjeselskap og ble åpnet i 1988. Her finner man spilleboder, karuseller, matsteder og temaparker. Det begynte som en relativt liten park, men den har med årene vokst seg stadig større. Som privat aktør på markedet må den fornye seg

---

¹⁵⁵ Jeg har i denne fremstillingen ikke lagt vekt på kulturlandskapet og alle de kulturminnene som tilhører eller grenser til museumsområdet. Disse er viktige for museet, i forhold til dets status som et "site-museum", men publikum vier denne delen av museet lite oppmerksomhet og er derfor ikke vektlagt i denne beskrivelsen.

med jevne mellomrom, slik at den fremdeles er attraktiv for publikum. Det er de besøkende Tusenfryd tjener penger på. VikingLandet ble åpnet i 1995 og var en egen enhet som kunne besøkes uten at en var gjest på Tusenfryd. Etter hvert ble det en integrert del av Tusenfryd. Nå ligger det inn under Barnas Fantasi gård, og tilbudet som ble gitt på det tidligere VikingLandet er redusert kraftig. I dag kalles temaparken Vikinggården.¹⁵⁶

Hvordan ser Tusenfryd på seg selv? Tusenfryd vil bli oppfattet som Norgesmester i hygge og moro, og ser på seg selv som en klassisk fornøylespark. Parken satser på å ha aktiviteter for hele familien i ferie- og fritidssammenhenger.¹⁵⁷ Målsetningen for VikingLandet foruten for økonomiske interesser, var å formidle vikingtiden gjennom sanseintrykk og aktiv deltakelse fra de besøkende, altså en mer subtil form for formidling enn det en møter på tradisjonelle museer.¹⁵⁸ ”VikingLandet er bygd på opplevelse. En opplevelse som kan vekke interessen for historie, mens museer er mer kunnskapens borg, som man besøker ikke for opplevelsens skyld, men for å få faktaopplysninger”.¹⁵⁹

Jeg skal nedenfor presentere Toktet og Vikinggården. Det første som møtte meg da jeg ankom Tusenfryd var en lang kø foran inngangspartiet, og jeg kunne slå fast at dette måtte være et populært sted. Det er to hovedinnganger, og jeg vil gi en beskrivelse av stedet ut ifra Hovedinngang 1. Når man endelig har fått betalt og kommet seg inn på området, må en nesten gå gjennom hele parken for å komme til Vikinggården. Når en endelig begynner å nærme seg, kommer man til Fjellhallen, hvor det finnes en kafé og et multimedia-show kalt Toktet (1). Multimedia-showet er en beretning om vikingtiden i Norge. Her går man om bord i et vikingskip. Når alle passasjerene er kommet til rette, begynner visningen av filmen og skipet begynner å bevege seg. Filmen handler om det å dra ut for å finne nytt land, hvor farefullt dette kan være og alt en kan møte. Vi møter noen av personene som er med på ferden over til Vinland. I showet har du overraskelsesmomenter, som for eksempel vikinger på tokt og Midgardsormen. Den tar også for seg gudetroen i vikingtiden. Når showet er ferdig, går de aller fleste besøkende opp til selve Vikinggården. På grusstien opp hit møter man på noen bautasteiner (2). På disse står det om viktige hendelser fra vikingtiden, som dens begynnelse og slutt.

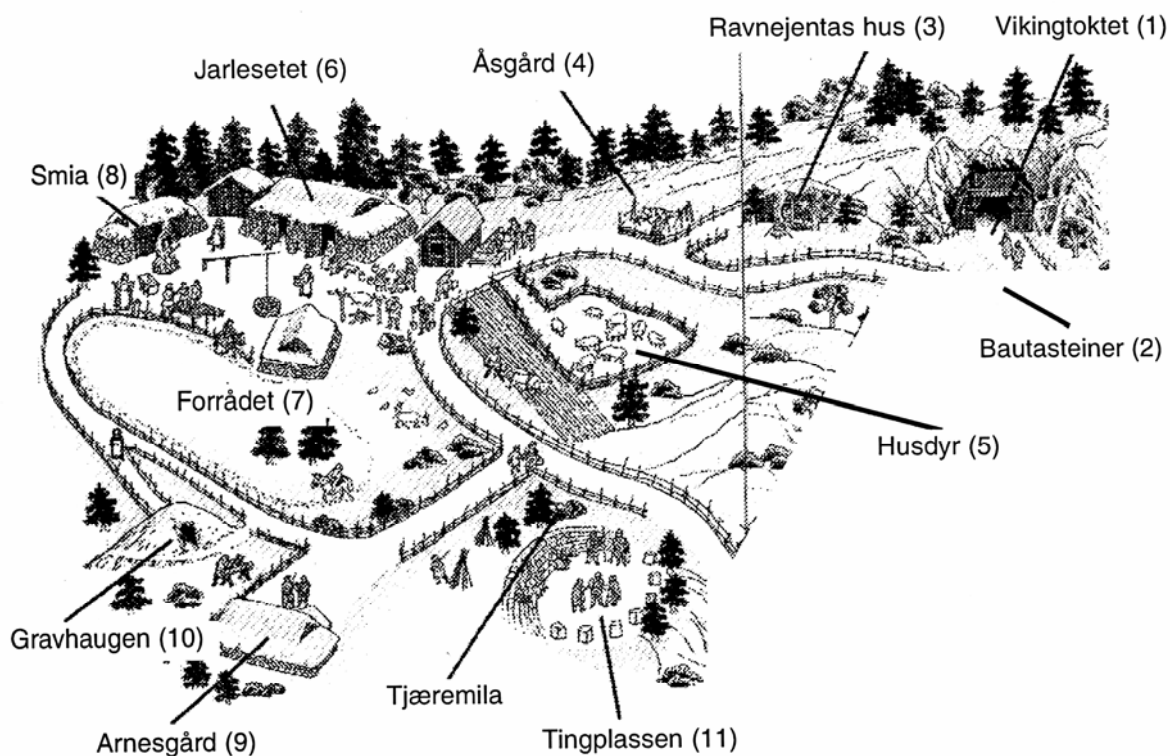
---

¹⁵⁶ <http://www.tusenfyrd.no/display.asp?> 14.02.03

¹⁵⁷ Tusenfryd. 2001: 4

¹⁵⁸ Østerud, H., S. 1997: 7

¹⁵⁹ Østerud, H., S. 1997: 75f

Går man et lite stykke til kommer man til et lite hus omkranset av trær. Dette er *Ravnejentas hus* (3). Huset har en hage med urter og andre nyttige blomster. Inne i selve huset er det svært mørkt, og det er få gjenstander i rommet. Det er innredet med en seng, et bord og noen hyller med kjøkkenutstyr som kokekar og traub. Utenfor huset nede ved hovedstien står det et skilt som forteller at her bodde ei jente med svart langt hår, som eide to ravner og som var trollkyndig og helbredet folk. Hun var datteren til en trellkvinne og jarlen. Dernest kan en følge stien videre til *Åsgård* (4), som er en labyrinth, laget for barn. Her har de voksne praktisk talt ingen adgang på grunn av kroppsstørrelsen. Deretter møter man på husdyrene (5) som tilhører gården. Her finner vi hest, gjess, kaniner og høner. Spaserer man videre rett frem, kommer man til *Jarlesetet* (6). Dette huset er stort og inneholder ildsteder, sengebenger, bord med høvdingens banner og våpen, samt en krok hvor man har litt håndverksgjenstander. Det er i og rundt dette huset de fleste aktivitetene foregår. På tunet finner man *Forrådet* (7), hvor matvarer som kjøtt, fisk, brød, urter med mer blir lagret. På tunet kan man delta i øksekastning og pil og bue skyting, her kan en lage smykker av ull og flette pyntebånd. Barna kan leke på

tunet, og det er også et avgrenset område hvor man mot betaling kan ri. Til huset hører også ei smie (8), hvor man finner ulike av smedens redskaper og hans produksjon. Smia er stengt av og kan bare betraktes fra utsiden. Midt i mellom alle disse bygningene er det et bål som både store og små samles rundt. Her forteller vertskapet på gården historier, og her stekes det brød som kan fortæres. Vertskapet på gården er lite, bare to-tre skuespillere på hvert skift, og disse tar seg av både de besøkende og de praktiske gjøremål som følger med gårdsdriften. Vertskapet har på seg vikingklær, noen fine og fargerike, andre mindre fargerike dekorerte klær. Går man videre fra *Jarlesetet*, kommer man til *Arnesgård* (9), som skal illustrere en vanlig bondegård fra vikingtiden. Huset er mindre og er fattigere utrustet enn *Jarlesetet*. Huset inneholder en vev, noen benker, senger, et ildsted og en Odinfigur. Dernest kommer du til *Gravhaugen* (10), hvor en stemme forteller deg om gravskikken i vikingtiden. *Gravhaugen* inneholder to dukker, en mann og en kvinne og hans gravgods. Med i graven har han fått med seg klær, husgeråd, banner, våpen og en trellkvinne. Her kan man sammen med det man blir fortalt av stemmen på et bånd få et innblikk i troslivet til vikingene og hvilke ritualer man utførte for å ta farvel med sine døde. I beretningen legges det vekt på at dette er en gravskikk for den høyere samfunnsklasse. I motsatt retning fra *Arnesgård* kommer man til *Tingplassen* (11), som består av en halvsirkel hvor du kan sitte, samt en plass der tinget skal ha foregått. En nokså øde og forlatt plass som er i enden av Vikinggården. I teksten til *Tingplassen* står det skrevet at tinget ble ledet av en lovsigsmann og at det kun var våpenføre menn som deltok. I vikingtiden hadde man som i dag fire lagdømmer, og det understrekes likheten mellom tingene og dagens domstoler. Det gjennomgående for Vikinggården er at det er lite skriftlig informasjon. Det står imidlertid skrevet noe utenfor de fleste bygningene, utformet som en liten fortelling med personlig vinkling, hvor man blir presentert for de som bodde der.

I neste kapittel vil jeg foreta en mer inngående analyse av de tre kulturinstitusjonene, for å avdekke om de forteller den samme historien eller om historiene er ulike.

KAPITTEL 6. ANALYSE AV KULTURINSTITUSJONENE

Vi har allerede sett (kapittel 3) at museene har ulike oppgaver, blant annet innsamling, dokumentasjon, bevaring av gjenstander og gi dem kontekstopplysninger. På en del museer foregår det også forskning. Denne kunnskapsproduksjonen går ofte ut på å forklare gjenstandens ulike funksjoner og betydninger. I forhold til denne kunnskapsproduksjonen foregår det også en meningsproduksjon som kommer til syne i utstillingene. Museer er imidlertid mye mer enn steder hvor det foregår innsamling, kunnskapsproduksjon og meningsproduksjon. Det er også en samfunnsinstitusjon, og en møteplass hvor det foregår en prosess mellom museet og de besøkende. Museet kommuniserer både intenderte og uintenterte budskap og dette formidles til de besøkende. De besøkende har alle en bakgrunn de møter museet med, og som de bruker i sine tolkninger av gjenstandene eller fortellingene som formidles og som de skaper sin mening ut fra. I det moderne diskurs er det vanlig å oppfatte gjenstander som unike og at de taler for seg selv. Mange vil mene at dette er det som gjør museet til en spesiell formidlingsinstitusjon. Konservator Inger Lise Christie sier det på følgende måte:

Gjenstanden er primærkilde – den kan ikke lyve – den taler direkte til besruerne med sin form, sitt materiale, overflatestruktur, farge, dekor – den har en vekt – den taktile egenskap som taler direkte til våre sanser, den har slitasjer som taler sitt sprog, kanskje initialer, merker eller innskrift som taler sitt. Den beretter om sin opphavsmann – som om sin bruker. (...) Slik har gjenstanden spesifikke egenskaper som ingen andre kilder har: Den er genuin formidler av visuell, taktil og følelsesmessig opplevelse.¹⁶⁰

Christies sitat tar ikke høyde for musealiseringsprosessen som gjenstander gjennomgår. Alle gjenstandene som kommer til museene, fratras noe og tilføres noe annet. Gjenstandene tillegges ny mening og et nytt innhold ved at museumscuratorene tolker gjenstandene og setter de inn i museets rammer. Ifølge museumsviteren Stefan Bohman har musealiseringsprosessens tre viktige funksjoner. For det første å identifisere gjenstanden, for det andre å isolere den fra sin opprinnelige kontekst, og for det tredje å sette gjenstanden inn i en ny kontekst. For eksempel mister en ard fra vikingtiden sin funksjon som arbeidsredskap og blir i stedet en representant for jordbruket i vikingtiden. Etter kontekstbyttet omgjøres

---

¹⁶⁰ Christie, I., L. 1987: 126

kodingen av gjenstanden, og gjenstanden fremstår som et symbol.¹⁶¹ For eksempel vil et vikingsverd først og fremst bli et tegn på makt, i stedet for et drapsvåpen.

På et museum vil gjenstandene ha flere lag av mening, og gjenstandene kan vises isolert eller settes inn i en kontekst. Ut ifra et semiotisk perspektiv blir det mulig å analysere den samlede utstillingen for å finne hvilke betydningspotensialer (meninger og innhold) som ligger i utstillingen. På denne måten kan man påvise mangfoldigheten som ligger i de autentiske gjenstandene og i de elementer som støtter eller motarbeider gjenstandens fortelling om den overordnede fortellingen. I analysen vil jeg, som tidligere nevnt, støtte meg til semiotikk, arkeologisk kunnskapsproduksjon og modernistisk- og postmodernistisk teori. Samtidig har jeg funnet det hensiktsmessig å dele utstillingene opp i temaer. En monter kan fortelle mange historier, og ved å dele utstillingene inn i tema vil jeg lettere kunne påvise hvilke historier utstillingene forteller, og hva som vektlegges. Ut fra temaene kan vi sammenligne kulturinstitusjonenes fortellinger, for slik å finne ut om historiene ved institusjonene sammenfaller eller ei.

Bergen Museum, Vikingtidutstillingen

Bosetning

Dette temaet blir i all hovedsak belyst gjennom objekt **11**, som er en kopi av et langhus. På et denotativt nivå kan vi si at dette huset er en representant for husene i vikingtiden. Men på den andre siden kan vi bruke det konnotative språket til å finne en annen fortelling. Det konnotative språket sier noe om hvordan vikingene bodde, hvordan de innredet husene og om byggeteknikken. Dette vises i utstillingen gjennom kopi av en oppstadvev, benker, ildsted og kjøkkenredskaper. Med dette får vi et innblikk i noen av vikingenes innendørsaktiviteter. Jeg tolker det konnotative nivået dit hen at det forteller oss om levesettet og boligstandarden til vikingene. Vikingene bodde mer primitiv enn vi gjør i dagens Norge. Sammenligner vi derimot med tidligere perioder i forhistorien, ser vi at vikingene hadde en mer utviklet og sivilisert boligform enn man for eksempel hadde i steinalderen. Når jeg velger å lese det konnotative språket på følgende måte, sporer jeg en utviklingsoptimisme i utstillingen. Med dette mener jeg at man forestiller seg at utviklingen er kontinuerlig, hvor man går fra noe primitivt til noe mer velutviklet. Vikingtiden utmerker seg i forhold til de tidligere

---

¹⁶¹ Bohman, S. 2000: 24

forhistoriske periodene når det gjelder boligforhold, den ligner mer på dagens enn de tidligere forhistoriske periodene.

Denne utviklingsoptimismen og forståelsen av historien som kontinuerlig er, som tidligere nevnt, et trekk ved den kulturhistoriske arkeologien og modernismen. Et annet trekk ved formidlingen av bosetning i denne utstillingen, som er forbundet med prosessuell arkeologi og modernismen, er at det ikke følger noen tekst til denne delen av utstillingen. Det blir nærliggende å anta at utstillerne har ment at gjenstandene og illustrasjonene taler for seg selv og forteller sin historie.

Alt i alt er bosetning et tema som er lite vektlagt i denne utstillingen og etter min mening til dels både mangelfullt og til dels ukorrekt fremstilt. Om byggeteknikken som er brukt i utstillingen samsvarer med den som ble brukt i vikingtiden, er vanskelig å si, men i dets ytre ser det ut som et langhus. Det er jo også det viktigste på det formidlingsmessige planet. Jeg har vanskeligheter for å forstå hvordan de besøkende uten noen forkunnskap, skal kunne ta til seg lærdom om langhusets konstruksjonsprinsipper, som for eksempel at stolpen er det bærende fundament i bygget, når det ikke informeres om dette i form av tekst. Jeg vil argumentere for at fremstillingen av langhuset er ukorrekt i og med at man i kopien ikke har ljore i taket. Dette må regnes for en viktig detalj, da ljoren fungerte som ventilasjonssystem for røyken fra ildstedene. Jeg savner også informasjon om hvor det var vanligst å bo i de fire vestlandsfylkene. Var det i indre eller ytre strøk vikingene foretrakk å bosette seg? Dette kunne museet ha løst ved å markere de kjente bosetningsstrøkene på et kart. Det kunne også være interessant å få informasjon om bosetningsformen, det vil si om man bodde i noe som tilsvarer landsbyer eller om bebyggelsen var spredt. Dette kunne vært fulgt opp i for eksempel monter **7**, hvor det fortelles at gravhauger gir gode indikasjoner på hvilke områder i vikingtiden som var bosatt.

*Erverv*¹⁶²

Etter en gjennomgang av utstillingen hvor målet var å finne de aspektene som fortalte noe om erverv, fant jeg ett gjennomgående fellestrekk. Det vektlegges hvordan vikingene utnyttet naturressursene. Dette ser vi blant annet i monter **3**, hvor det utstilles fiskeredskaper og i monter **6** med fangstredskaper og jordbruksredskaper. Det er gjenstandene i denne utstillingen som forteller de besøkende at vikingene i tillegg til fiske, jordbruk og husdyrhold også drev

---

¹⁶² Det er til tider svært vanskelig å skille temaene erverv og teknologi, da grensene mellom disse to temaene er uklare. Enkelte steder i denne analysen vil disse to temaene flyte over i hverandre, eller at enkelte aspekter burde vært under begge temaene.

med jakt. Dermed kan vi betrakte fangstredskapene som et tegn som supplerer den skriftlige informasjonen som gis. I teksten til monter **6** kan jeg lese at gården var den viktigste enheten i samfunnet og at gårdene var mer eller mindre selvforsynte. Som følge av en befolkningsvekst foregikk det en intensiv utnyttelse av ressursene, samtidig som nye gårder ble ryddet. Således gir man uttrykk for en prosessuell tankegang, blant annet ved å gjøre bruk av demografiske forklaringsmodeller. Jeg ser også hvordan kuratoren har lagt vekt på den økonomiske betydning av binæringer som fiske, jakt, klebersteinsutvinning og jernutvinning hadde for vikingene. Som jeg tidligere har påpekt, er dette et viktig trekk innenfor den øko-funksjonalistisk forklaring som den prosessuelle arkeologien benytter seg av.

Så langt i analysen har jeg gitt inntrykk av at vikingene livnærte seg som bønder, men i tillegg drev også mange med handel, både lokalt, nasjonalt og internasjonalt. Den delen av utstillingen som tar for seg handel (monter **12**, **13** og **15**), viser blant annet landene og områder det ble handlet med og hvilke handelsvarer vikingene solgte, hvilke de kjøpte og hvordan handelen foregikk. Teksten til monter **13** forteller om de norske vikingene som eksporterte blant annet jern, slipesteiner, pelsverk, huder, tømmer, klebersteinsgryter, hvalrosstener, reip og tekstiler. Fra utlandet brakte de med seg hjem edelmetaller, keramikk, vin, glass, perler, smykker, finere våpen med mer. Ut ifra denne teksten ser jeg at vikingene eksporterte naturressurser og importerte luksusvarer. Hvordan kan dette tolkes? På et konnotativt nivå vil det være nærliggende å tolke dette som at man hadde gode materielle vilkår i vikingtiden. Om dette gjaldt for hele befolkningen eller for enkelte grupper, kan ikke denne teksten fortelle oss noe om. Da må vi gå til andre kilder, kilder som ikke berører erverv, og derfor ikke vil bli fulgt opp her.

Handelsaspektet har en stor plass i utstillingen og viser at vikingene var driftige folk med gode internasjonal kontakter og nettverk. Som følge av at vikingens gode handelsferdigheter vektlegges i denne utstillingen, skjer dette på bekostning av andre aktiviteter vikingene bedrev i utlandet, som for eksempel vikingtoktene. Denne aktiviteten nedtones kanskje bevisst fra kurators side, da det er mer ansett å vise til gode handelsfolk enn et folkeslag som plyndret og drepte.

Kommunikasjon

Ser vi på temaet kommunikasjon, forteller tekst nummer **2** oss at vikingene var aktive og reiste ut i verden, både på erobringstokter, handelsferder, oppdagelsesreiser og for å kolonisere. Nummer **12** er et kart som viser vikingenes ulike reiseruter når de dro til utlandet.

Teksten som følger kartet, forteller inngående om toktene. De ble etter hvert politisk organisert.

I monter **3** finnes en bordgang og en kopi av kjølen til et skip. Teksten forteller oss at den teknologiske utviklingen av skipene spilte en sentral rolle i vikingenes intensive kontakt med utlandet. Jeg vil ta utgangspunkt i kjølen og se på det som et tegn. Det denotative språket forteller meg at denne kan forstås som en representant for vikingtidens skip. Det konnotative språket forteller meg hvor viktig skipene var og dens betydning for utviklingen av samfunnet og med dette kan vi si at vikingene var en ledende sjønasjon i Europa. Ifølge Sheteligs artikkel fra 1932 var det de gode klimatiske og økonomiske forholdene i vikingtiden, med stigende folketall, som var grunnlaget for utvikling av skipene. Han mente med andre ord at de gode forutsetningene i samfunnet var årsaken til utvikling av skipene, mens utstillingen sier det motsatte. Den sier at det var den teknologiske utviklingen av skipene som dannet grunnlaget for en videre utvikling av samfunnet.

Bevis for vikingenes kontakt med utlandet finner vi først og fremst i form av gjenstander av utenlandsk opprinnelse. Dette finner vi atskillige eksempler på i utstillingen. Jeg vil i denne sammenheng trekke fram spillebrikkene i monter **14**. Det denotative språket forteller meg at vikingene spilte spill. Ut fra det konnotative språket kan jeg utlede at vikingene må ha hatt en form for fritid, og de valgte å bruke noe av denne tiden til å hygge seg med spill. Dersom vikingene hadde fritid, er det nærliggende å tro at eieren av disse spillebrikkene hadde et visst økonomisk overskudd. En slik antakelse vil bli forsterket når jeg ut ifra min arkeologiske kunnskap vet at keramikk ikke ble produsert i Norge i vikingtiden. Spillebrikkene var nettopp laget av dette materialet, og dermed må eieren ha skaffet seg dette via utlandet. Vi må anse det som et kostbart artefakt. Eieren av disse spillebrikkene må med andre ord ha hatt en god økonomi og gjerne en høy sosial status. Som en bekreftelse på generell god økonomi i vikingtiden er de to sølvskattene som vises i monter **16**.

Temaet kommunikasjon omfatter også andre ting enn kontakt med utlandet. I utstillingen finner vi også to steiner (nummer **17** og **19**) med runeinnskrift, som var vikingenes skriftspråk. Man har i utstillingen prøvd å tolke den ene innskriften. Utenom dette gis det ingen informasjon om runealfabetet eller språket til vikingene.

Ut ifra min analyse ser jeg at kommunikasjon i form av skrift blir underkommunisert i denne utstillingen, til fordel for vikingenes kontakt med resten av verden. Noe av grunnene til dette, kan skyldes at den internasjonale kontakten vikingene utviste reflekterer makt. Alt i alt fortelles det om et mektig folkeslag som hadde stor innflytelse på deler av Europa, i en tid der

Norge var en storhetsnasjon. Således blir det viktigere å holde på denne myten enn for eksempel å informere de besøkende om vikingenes språk og skriftform.

Sosial organisasjon

I monter **7** fortelles det at gravmaterial er en viktig kilde for å tolke vikingtidssamfunnet, særlig dets sosiale og økonomiske struktur og trosforestillingerne. Dette gjenspeiles også i den prosessuelle arkeologiens syn på materiell kultur, der man tenker seg at den materielle kulturen, det vil si de arkeologiske gjenstandene, direkte reflekterer sosial organisasjon. Dette perspektivet gjør seg også gjeldende i utstillingen, og særlig ser vi dette i forholdet til kjønnes rolle i samfunnet. Jeg kan ut ifra gjenstandsmaterialet si litt om mannens og kvinnens domene i samfunnet. Ved hjelp av gjenstander som våpen, redskaper og hesteutstyr, som i all hovedsak blir knyttet til mennene, kan jeg ut fra en semiotisk tolkning si at mennene var mobile og dermed knytte de til utendørs aktiviteter. Kvinnene på sin side, knytter utstillingen til smykker og tekstilredskaper og disse symboliserer at kvinnene i større grad var knyttet til hjemmet enn mennene var. Dermed har vi slått fast at det har vært en arbeidsdeling mellom kjønnene i vikingtidssamfunnet. Samtidig vil jeg tro at en slik analyse krever inngående kjennskap til vikingtiden som forhistorisk periode og det arkeologiske materialet. Jeg vil anta at de fleste besøkende ikke er i besittelse av denne kunnskapen og dermed kan det være vanskelig å få full forståelse for vikingtidssamfunnets kjønnsinndeling.

Hva forteller så utstillingen om sosiale skiller i vikingtiden? Det henvises til Gulatingsloven i forbindelse med våpnene i monter **8**, og ifølge den var frie menn pliktet til å bære våpen. Dermed fortelles det at man hadde lover, og indirekte at samfunnet var lagdelt, at noen var frie, mens andre var ufrie.

Teksten til **12** sier at toktene etter hvert ble politisk organisert. Dermed må man i vikingtiden har hatt en eller annen form for politisk styre, noe som er med på å styrke antakelsen av at samfunnet var lagdelt. I samme monter legges det vekt på våpnene, og det går frem at sverdet hadde en dobbelbetydning i vikingtiden. Det var et våpen, men gav også uttrykk for posisjonen til en mann i samfunnet, det var et statussymbol. Monter **3** forteller om skipene som var et symbol på rikdom og makt. Således kan vi si at sosial organisasjon er et tema som er lite vektlagt i utstillingen. Men gjennom vektlegging av gjenstandenes symboleffekt ser man at det har vært et lagdelt samfunn, i form av statussymbol/praktgjenstander som våpen, skip med utsmykking etc. Gjennom kvalitet og utsmykking prøvde en å skille seg ut og heve seg over andre, vise sin rikdom og dermed sin makt. Dermed ser vi nok en gang at man i denne utstillingen fremhever hvor mektige vikingene var.

I monter **18** fortelles det at religiøse fester ofte ble arrangert i regi av en konge eller høvding. Vi får vite at man hadde et politisk system med konger eller høvdinge, at man hadde lover og at samfunnet var lagdelt. Utstillingen forteller i liten grad om skillene mellom kvinnene og mennene i vikingtidssamfunnet. I det hele, er dette et tema som er viet liten oppmerksomhet.

Teknologi

Temaet teknologi belyses i stor grad ved å vise til ulike former for redskaper. I monter **4**, finner man for eksempel en rekke redskaper knyttet til tømmerarbeid, og i monter **5** finner man smedens verktøy, råmateriale og produkter. Med utgangspunkt i slagget fra denne monteringen, vil jeg ut ifra det denotative språket kunne konstantere at det ble utvunnet jern i Vest-Norge. Det konnotative på sin side forteller om vikingene som utnyttet naturressursen og lagde redskaper av jern. Teksten forteller oss om jernets viktighet for teknologisk utvikling av redskaper, våpen og for skipsbyggingen. Videre forteller den at jernarbeid fant sted på de fleste gårdene, men også at den store konsentrasjonen av smedutstyr fra Vest-Norge er en indikasjon på at man har hatt profesjonelle smeder i området.

Temaet teknologi blir også belyst ved hjelp av illustrasjoner og kopier, som i monter **3**. Her finner vi bordgang og kopi av kjølen, tetningsmateriale og nagler til skip. Kopien skal fortelle om konstruksjonen til skip, blant annet at man brukte nagler til å feste bordene med og at man benyttet tetningsmateriale i skipene. Teksten legger vekt på at øksen er det sentrale redskapet i skipsbyggingen. Det forteller samtidig om den vanskelige utvelgelsesprosessen av tømmer, der det var viktig å finne rettvekst tømmer av eik eller furu. Likeså fortelles det om skipenes spesifikke egenskaper, som at krigsskipene var lange og smale, mens handelsskipene var bredere og høyere, og at man på 800-tallet fikk båter som kunne seiles og roes på en gang. Med disse beskrivelsene ser vi hvordan utstillingen vektlegger det teknologiske.

Monter **6** viser hvordan kleberstein har blitt utvunnet. Dette vises med et "fjell" hvor man har begynt å hogge ut formen til en bolle i "fjellet". Det vises også ferdig klebersteingryter her. Samtidig får de besøkende et innblikk i tekstilproduksjonen og monter **10** viser ulike redskaper brukt i tekstilproduksjon. For eksempel ser vi ull, redskapene som bearbeidet ullen til garn, illustrasjon av en vev, sakser, nåler og lignende. Teksten forteller at spinning og veving måtte til for å lage klær, tepper og seil til skipene. I nummer **11** finner vi kopi av en vev, samt illustrasjon av båndveving.

Man ser at temaet teknologi blir illustreres gjennom utstilling av teknologisk utstyr og teknologisk fremgang. Under temaet kommunikasjon nevnte jeg at teknologisk utvikling var

med på å intensivere vikingenes kontakt med resten av verden. Dermed ser vi at vi har en årsak-virkning forklaring, hvor tingene må ses i sammenheng. Dette er et typisk trekk ved den prosessuelle arkeologien og dens systemforklaringer. Angående håndverk, blant annet tekstilproduksjon, kan vi si at denne delen av utstillingen er både beskrivende og illustrerende. Vi ser også at det her vektlegges å fortelle at mye av håndverket ble gjort på gårdene, samtidig som det fantes profesjonelle smeder, båtbyggere etc. Naturressursene som treverk, stein og jern settes inn i et øko-funksjonalistisk perspektiv, der man vektlegger det økonomiske aspektet.

Religion

Temaet religion blir også tatt opp i utstillingen på Bergen Museum. Tekst **1** forteller om verdenstreet Yggdrasil, og man får et innblikk i vikingenes skapelsesberetning. I monter **3** informeres det også om at skipet ble brukt til rituelle formål som begravelse. Skipets opprinnelige bordgang som vises er fra et gravfunn på Karmøy. Monter **7** viser gjenstander som man ofte kan finne i forbindelse med graver. Det fortelles at gravgods er et vanlig fenomen i vikingtiden, og ut ifra hvilke type gjenstander man finner i gravene avgjør arkeologene om det er en manns- eller kvinnegrav. Her stilles det ut våpen, redskaper og smykker. Man ser at i stedet for å knytte gjenstandenes tekst opp mot religionsutøvelse eller forestillingene rundt døden, velger man å snakke om smykkenes stilart. Dette kan settes i kontekst med et kulturhistorisk perspektiv der det var viktig å beskrive gjenstandene for å aldersbestemme og påvise deres opprinnelsessted. I denne forbindelse mener jeg et slikt perspektiv er med på å undergrave religion som tema. Når museet har valgt å trekke frem den materielle kulturen, fremfor å formidle om vikingenes religion, har de unnlatt et tema som kan virke uoversiktlig, men som likevel har vært viktig for vikingene både i hverdagslivet og til fest.

Nummer **19**, Eggjasteinen, som ble funnet i en grav, inneholder en "minnetekst" til den døde. I monter **18** ser vi ulike gjenstander som illustrerer vikingenes trosforestillinger gjennom bronsefat, torshammer og skjoldbuler. I teksten står det at kulten var en naturlig del av livet til vikingene. Ved å utføre religiøse handlinger kom menneskene i kontakt med gudene. Det var offentlige kultfester knyttet til høvdingene og tingene. I lys av viktigheten av kult og religiøse handlinger er det overraskende at religion som tema er så lite belyst i utstillingen. Det er først og fremst gravgaver det er fokus på, noe som kan fortelle oss litt om religionsutøvelsen i vikingtiden, blant annet at det var vanlig med gravgaver og at vikingene trodde at man kom i kontakt med gudene når de utførte religiøse handlinger. Utstillingen gir

oss således et glimtvis bilde av trosforestillingen i vikingtiden, men utelater de store sammenhengene og gode forklaringer.

Andre temaer: vikingenes klesdrakt og utseende

Man får i utstillingen også vite en del om hvordan klærne til vikingene så ut. En av tekstene i monter **9** opplyser om at hele drakter ikke er bevart i det arkeologiske materialet. For å få opplysninger om klesstilen til vikingene, må en gå til sekundære kilder som draktspenner, avbildinger av mennesker på steiner og bildevever, samt skriftlige kilder. Om drakten til kvinnene blir det fortalt at det var lange serker av lin og selekjoler i ull, ofte med et sjal utenpå. Mannsdrakten derimot besto av bukse, kappe og skjorte med varierende lengde. Smykkeformen var særpreget nordisk stil, men man kan også spore en viss påvirkning fra andre stiltrekk, som for eksempel den irske. I utstillingen er det også fire dukker med vikingdrakter og tilbehør. I et semiotisk perspektiv kan vi si at disse til sammen utgjør flere tegn, men man kan også samle dem i ett tegn. Det denotative språket forteller oss at klær ble brukt av vikingene for å beskytte seg mot kulde. Det konnotative språket forteller noe mer, det sier oss noe om den sosiale forskjellen i vikingtidssamfunn, ut i fra farge, kvalitet på stoffene og de smykkene som dukkene bærer.

Lofotr-Vikingmuseet på Borg

Bosetning

På Lofotr-Vikingmuseet på Borg vies temaet bosetning mye plass. Blant annet understrekkes bosetning gjennom en tuft (**1**) som lett kan observeres av de besøkende. Det er denne tuften i kombinasjon med andre kulturminner, som gjør Lofotr-Vikingmuseet på Borg til et "site-museum". Når museet knytter langhuset (**2**) til fortiden, gjennom den utgravde tuften, kan museet og dets gjenstander oppfattes som autentiske. Den besøkende kan danne seg inntrykk av at det var naturlig for vikingene å bygge et langhus her siden museet gjenoppbygges som en prosess og ikke som en konstruksjon av fortiden og dens artefakter. Dermed legger man til grunn en følelse av tilhørighet til tidligere tider, og man kan snakke om en slags hypervirkelighet, man befinner seg i nåtiden, men føler at man befinner seg i en fortid en ikke kjenner. Det oppstår en følelse av et tomrom dersom museet gir inntrykk av en autentisk fortid som gjerne ikke har eksistert. Den besøkende vil gjerne oppleve å befinne seg i et ingenmannsland, dog om forhistorisk kunnskap formidles.

Går vi til huset **2** er dette en representant for huset som en gang sto hvor vi i dag finner tuften. Huset er altså en rekonstruksjon med utgangspunkt i tuften, og grunnplanet stemmer overens med de arkeologiske tolkningene som er foretatt av tuften. Resten av konstruksjonen er basert på nyere forskning på hus fra vikingtiden. I **5c** kan vi lese om konstruksjonen samtidig som det gis informasjon om at det er dette langhuset som er en av hovedgrunnene til museets oppkomst.

Knytter vi tuften og huset til semiotikkens begrep om det konnotative nivået over tegnene, kan vi tolke tuften og husets størrelse dit hen at det her bodde velstående mennesker med makt over området. Huset er lett å forholde seg til for de besøkende og markerer Borgs mektige forhistorie og historie.

Man kan si at museet med tuften, langhuset og fortellingene til disse bidrar til å skape en ny identitet blant befolkningen i Borg. Fra å være et "ubetydelig" småsted har Borg nå blitt omgjort til et viktig sted. Borg var i forhistorien et sentralt maktsenter i Lofoten og med museets fokus på denne storhetstiden, blir Borg igjen et viktig sted og har igjen kommet på kartet. Etter at museet åpnet har Borg endret seg fra å være en plass som turister reiste igjennom på vei til andre attraksjoner, til å bli en av hovedattraksjonene i Lofoten. Plassen har igjen fått betydning, gjennom museets kraft som historieforteller og formidler av fortiden.

Som nevnt i kapittel 5 finnes det flere bygninger enn høvdinghuset. Smia (**6**) er en av disse, og på et skilt informeres det om at denne er bygget opp på bakgrunn av kunnskap om jernalderens smiebygg med utgangspunkt i funn fra New Foundland og Nord-Sverige. Smia er bygget som et grophus, og består av tre med torv og stein som isolasjon til veggene og med gress på taket. Naustet (**7**) er rekonstruert med utgangspunkt i en utgravning fra Rennesøy i Rogaland. De besøkende blir presentert for ulike byggeteknikker vikingene brukte, noe som viser at byggeteknikk var like sammensatt den gang som nå.

Ut ifra min ovennevnte analyse, mener jeg at museets fremstilling av temaet bosetning har en rekke post-prosessuelle og postmoderne trekk. Man må ha i minne at Lofotr-Vikingsmuseet på Borg er et "site-museum" og at helhetstanken står sentralt. De besøkende får innblikk i prosessene, fra hvordan de arkeologiske funnene er tolket og deretter omformet til kunnskap som formidles. Man ser en klar tendens til at kuratorene legger vekt på en vitenskapelig fremgangsmåte, for eksempel har man prøvd å være tro mot byggeteknikken som arkeologene forutsetter at vikingene benyttet seg av. Når museet legger vekt på å forklare de besøkende hvordan man ut ifra arkeologiske funn produserer kunnskap om den aktuelle perioden, og at det fantes ulike byggeteknikker i vikingtiden, kan museet sies å inneholde postmodernistiske trekk, særlig i sin formidlingsform. Formidlingsformen viser til variasjoner

og til pluralisme, og dette er trekk som vektlegges både innenfor den post-prosessuelle arkeologien og postmodernismen. Samtidig fortelles det flere historier på en gang. Man har historien om museet og grunnlaget for opprettelsen av dette på den ene siden, og historien om bosetningen på Borg i jernalderen som viser til områdets storhetstid, på den andre siden. Det formidles altså flere ”små fortellinger”, og dette er et trekk ved postmodernismen. Postmodernismen forteller de ”små fortellingene” fremfor de ”store lineære fortellingene”, som styres av en helhetstanke.

I motsetning til Bergen Museum, vektlegges bosetning i større grad ved Lofotr-Vikingsmuseet på Borg. Grunnen til dette antar jeg er at de arkeologiske funnene og tuften, er selve fundamentet for etableringen av museet. Bosetning som tema er derfor like mye et emne som sier noe om museet som det gjør om bosetning i vikingtiden.

Erverv

Temaet erverv tas blant annet opp i monter **5e**, som har tittelen *Til glede og gagn*. Her stilles det ut fiskeredskaper og innhøstingsredskaper. De ulike redskapene utgjør hver for seg et tegn, men man kan også se dem samlet som et tegn. På et denotativt nivå forteller de at man på Borg både drev med fiske og jordbruk. Til sammen vil disse fiskeredskapene og jordbruksredskapene på et konnotativt nivå fortelle oss at folket på Borg livnærte seg både av fiske og jordbruk. I teksten opplyses det at folket på Borg drev med fiske, mest til eget hushold, men at man kanskje mot slutten av vikingtiden drev med litt tørrfiskhandel. Som fjøset (**5**) tilsier, har man også drevet med husdyrhold. I dag har man en rekke husdyr på gården, som skal illustrerer hvilke husdyr de hadde i vikingtiden. Teksten forteller at høvdingens rikdom var jorden og kornet, innhøstningsredskaper som sigd, ljà og lauvkniv illustrerer denne rikdommen. Dermed ser vi at jordbruket blir knyttet opp mot rikdom, og dermed kommer maktaspektet til syne.

I utstillingen får vi også vite litt om matvanene til vikingene, blant annet illustrert med en matkrok (**3a**). Her finner vi blant annet tørket fisk, korn, sopp, urter, brød, rype, hare og rev. Dyrene er et bevis på at man også har drevet med jakt. Disse matvarene kan vi besøkende både ta på og fornemme lukten av. Dermed ser vi et eksempel på taktil formidling, noe som er nært knyttet opp mot postmoderne formidlingsform.

Om mat og drikke forteller teksten (**5e**) at storfolkene spiste rømmegrøt, og drakk vann blandet med myse. Både fersk- og surmelk sto på menyen i tillegg til øl, mjød og vin. Hverdagskosten besto sannsynligvis for det meste av korn, fisk og kjøtt. Både informasjonen

her og i **3a** gir de besøkende et inntrykk av kostholdet til vikingene, noe som gjør at vi kommer tettere inn på menneskene i vikingtiden.

Sammenligninger vi fremstillingen av erverv med Bergen Museum, ser vi for det første at dette er et lite vektlagt tema ved Lofotr-Vikingmuseet på Borg. Det brukes heller ikke øko-funksjonalistiske forklaringer, som ved Bergen Museum. Ved Lofotr-Vikingmuseet på Borg formidles det gjennom en taktil formidlingsform, som er et postmoderne trekk.

Kommunikasjon

Kommunikasjon er også et tema i denne utstillingen ved Lofotr-Vikingmuseet på Borg. Skipet Lofotr (**8**) er en kopi av det sørnorske Gokstadskipet. Det denotative nivået forteller oss at skipet er et fremkomstmiddel. Det konnotative nivået forteller en historie om makt; skipets størrelse og utsmykninger var et økonomisk kostbart prosjekt. Således blir det nærliggende å anta at eieren av skipet har vært en person med mye makt. Slik jeg tolker det, bygget museet en kopi av Gokstadskipet siden skipet er knyttet til maktsenteret i Vestfold og til en av høvdingene der. Som jeg skrev i kapittel 5 antar arkeologene at Borg var et maktsenter i jernalderen. Det er funnet spor etter naust i tilknytning til Borg og hva ville være mer naturlig enn å ha et skip. I stedet for å bygge et lite skip er det nærliggende å ta utgangspunkt i et stort som på den måten kan være med på understreke rikdommen og makten som forbindes med stedet. Således kan vi med utgangspunkt i det konnotative analysere Borgs konstruksjon av Gokstadskipet dit hen at museet igjen ønsker å formidle fortellinger om Borg som maktsenter og på denne måten bidra til å styrke lokalbefolkningens identitet og tilhørighet.

I monter **5h** blir båten omtalt. Her står det om den nordnorske båten, om dens konstruksjonsprinsipper og egenskaper. Den nordnorske båten hadde en del trekk som i dag kan knyttes til de samiske båtene. Svakheten i utstillingen er at de nordnorske skipene ikke er representert ved museet, verken i form av illustrasjon eller kopi. Dermed kan man si at det nordnorske underkommuniseres på bekostning av en historie om rikdom og makt, knyttet enten til høvdingen eller til stedet i seg selv.

Vikingenes ytre ekspansjon må også ses i forbindelse med deres skip. Den ytre ekspansjonen blir ved museet forklart med utgangspunkt i den teknologiske utviklingen som førte til bedre skip og som på sin side resulterte i en intensivering av denne. Men den teknologiske utviklingen alene, utgjør ikke hovedårsaken til en ytre ekspansjon. Man må huske på at kontakt med kontinentet ikke var et nytt fenomen i vikingtiden, men den økte i styrke. Dermed ser man at Lofotr-Vikingmuseet på Borg understreker kontinuiteten fremfor å vektlegge flere sider av ekspansjonen. Sammenligner vi denne forklaringen med den Shetelig

gjør (kapittel 4), samsvarer de når det gjelder at toktene er noe som har utviklet seg gradvis, at de altså ikke er et nytt fenomen. Likeså er det likheter mellom Shetelig og Lofotr-Vikingmuseet på Borg når begge tilgodeser skipene som viktig for toktenes utvikling. Shetelig forklarer imidlertid toktene ut ifra forståelsen om at bedre klimatiske forhold, økt levestandard og befolkningsvekst, altså at den generelle oppgangstiden var grunnlaget for vikingtoktene, og ikke selve skipene. Dette står i motsetning til Bergen Museum og Lofotr-Vikingmuseet på Borg som bruker den teknologiske utviklingen som forklaringsgrunnlag.

Vikingenes tokter har etterlatt seg mange historier om plyndring og ran, men sjelden får vi noen opplysninger om hvem gjerningsmennene var. Det er imidlertid funnet en sølvhalsring i Bottenham i Nord-Norge med innskriften: ”vi var hos mennene i Frisland og delte krigsbytte der”. Denne halsringen er et bevis på at folk fra Nord-Norge var med på toktene. Dette viser oss hvordan det regionale fremheves, noe som er et postmodernistisk trekk, hvor det lokale og regionale vektlegges på bekostning av det nasjonale.

Lofotr-Vikingmuseet på Borg viser ikke vikingenes kontakt med utlandet bare gjennom skipet og den ytre ekspansjonen. Også arkeologiske gjenstander av utenlandsk opprinnelse som ble funnet under utgravningene, bevitner en slik kontakt. Blant annet finner vi skår av over tusen år gamle glass og keramikkaner fra Frankerriket, jetring og perler fra De britiske øyer. Også skriftlige kilder, i form av krøniker og innskrift på gjenstander, fungerer som bevis på at også folk fra Nord-Norge drev med handel. I monter **5h**, *Handel og hærferd*, fortelles det om Ottar fra Hålogaland som brakte med seg hjem luksusvarer som stoffer, glassbeger, edelmetaller, hvete, honning og vin. I bytte mot klebersteingryter, skiferbrynjer, jernvarer, pelsverk, ederdun og hvalrosstenner. Som vikingtidsutstillingen ved Bergen Museum, belyser også Lofotr-Vikingmuseet på Borg kontakten med utlandet først og fremst gjennom artefakter fra utlandet. Dette symboliserer vikingenes rikdom, men skipet har imidlertid den viktigste plassen når det gjelder temaet kommunikasjon, og også dette, særlig sett i sammenheng med høvdinghuset, vitner om rikdom og makt.

Sosial organisasjon

Et annet tema som belyses i utstillingen, er sosial organisasjon. I teksten til **5a** opplyses det om at vikingtidens begynnelse var preget av mange små riker der konger og andre stormenn kjempet om makten, og toktene var en måte å skaffe seg rikdom og makt på. En annen måte å skaffe seg rikdom på er beskrevet i monter **5h**. Her berettes det om Ottar fra Hålogaland som krevde skatt av samene (finnskatten). Samene måtte betalte i forhold til sin stand i naturalier, som dyrehuder, fuglefjær, tauverk og annet. Dermed opplyses det om

vikingsamfunnets organisering. Utstillingen belyser også de ulike gruppenes sosiale status, og man forstår at samfunnet i vikingtiden var lagdelt. Samfunnet var altså lagdelt, men i monter **5e Livet på Borg** fortelles det at det på en vanlig gård var mindre klasseforskjeller. Der levde folk tett innpå hverandre, de spiste, arbeidet, moret seg og sov i samme rom. Men livsmiljøet og sosial status var svært ulik i vikingtiden. En av de viktigste skillelinjene gikk mellom de som eide jord og de som ikke eide jord.

I **5d** blir det satt fokus på høvdingens og hans nærmeste families makt i samfunnet. Gjenstandene i montrene *Høvdingen* og *Rikdom og makt* reflekterer nettopp dette. Teksten understreker hvor mektige og rike folket på Borg var, med stor gård og mye husdyr, samt at de var bereiste og hadde mange eksotiske importvarer fra Vest-Europa.

Rom **4** har vært sentralt i det sosiale livet, både politisk og religiøst. Hallen og høysetet var sentrum i høvdingdømmet på grunn av at det var her ordre ble gitt og makt utøvet. Her ble det holdt blot, gilder og fester. Som nevnt i kapittel 5, fant man under utgravningene av høvdinghuset på Borg gullgubber i gildehallen. Teksten forteller om at høvdingen skulle fremtre som et totalt menneske, og ha både gode åndelige og fysiske ferdigheter. Hans slekt gikk også tilbake til både gudene og jotner.

Man har også gjort et forsøk på å fastslå navnet til den siste høvdingen på Borg og mener at det kan ha vært Olav Tvenumbryni som dro til Island omkring år 900. Således har kuratorene prøvd å navnfeste høvdingsslekten på Borg, og ved å gjøre dette kommer menneskene til syne. Dette er et trekk ved post-prosessuell arkeologi som har som mål å synliggjøre menneskene i forhistorien. Denne må ses på som en motreaksjon til den prosessuelle arkeologien som gjorde menneskene til passive aktører i økologiske forklaringsmodeller.

Videre ser vi hvordan museet synliggjør menneskene når de omtaler de frie mennene og kvinnene. Det fortelles om de frie menn at de var pliktige til å bære våpen, og at dette var deres fremste tegn på makt og myndighet. Ser vi bort fra fokuset på høvdingen er det kvinnene i større grad enn mennene som omtales i denne utstillingen. Vi kan lese om husfruen at det var hun som blant annet bar nøkler på drakten. Det var nøkler til kister, skap og boder og symboliserte hennes verdighet og makt. Kvinnene hadde ansvar for hushold, dyrestell og barnas oppdragelse. Når mannen var bortreist, var det hun som styrte gården. Det fortelles videre om husfruen at hun kunne eie jord og med få unntak arve på lik linje med mannen. Likeså kunne hun reise saker på tinget og sto personlig til ansvar ovenfor loven, var økonomisk uavhengig og rådde selv over brudemedgiften og kunne ta ut skilsmisse. Kvinnene var forøvrig de legekyndige i samfunnet. De leget syke og bisto under fødsler og deltok også

på slag som feltleger. Disse fortellingene viser således hvilken posisjon kvinnen hadde i samfunnet og sammenligner vi utstillingens fremstilling av kvinnen i vikingtidssamfunnet med artiklene til Dommasnes og Hofseth, som ble presentert i kapittel 4, er det først og fremst trekk fra Dommasnes som kan påvises. I utstillingen har man tatt utgangspunkt i husfruen i fremstillingen av kvinnene, og dermed har kuratorene knyttet kvinnen og hennes status til en gård. Det fortelles også at kvinnen overtok enkelte av mannens oppgaver når han var borte. Dermed ser vi at kvinnen blir gjort til en noe passiv aktør, mens mennene står for endringene i samfunnet. Hans endringer berører også kvinnens rolle, mannen tillegges på den måten den aktive rollen i samfunnet slik vi også ser at Dommasnes gjør i sin artikkel. Ut ifra utstillingens omfang når det gjelder kvinner er den feministisk vinklet. Den stemmer overens med Hofseths artikkel, som vektlegger kvinnes rettigheter og sier at kvinnen i enkelte situasjoner sto likt med mannen.

Barndommen er også et tema under sosial organisasjon og utstillingen forteller om at jenter og gutter stort sett fikk samme oppdragelse. Barndommen besto ikke bare av lek, de måtte tidlig delta i de voksnes gjøremål. Det er funnet få leker fra vikingtiden, men snurrebasser, spill, leker av dyr og båter er funnet. Teksten forteller også om guttenes status i samfunnet. Ved 15 års alderen ble den unge mannen myndig. Han fikk da rå over egen eiendom, han fikk oppgaver i det offentlige liv og plikt til å delta i forsvaret og i hevnaksjoner. De unge kvinnene hadde en annen status. De gikk ofte rett fra barndomshjemmet og inn i ekteskapet og fikk med seg medgift og eiendom.

Utstillingen forteller ikke mye om barn i vikingtidssamfunnet. Det finnes få arkeologiske spor og derfor er det ikke blitt forsket noe særlig på denne gruppen. Det har de siste årene blitt publisert artikler om barn i forhistorisk tid, men jeg kjenner ikke til slik forskning i forhold til vikingtiden som forhistorisk periode. Således kan vi si at museet har tatt opp et nokså nytt og ukjent tema innenfor arkeologien. Likens kan jeg knytte temaet til post-prosessuell arkeologi ut ifra den tid barn ble et tema innenfor den arkeologiske kunnskapsproduksjonen, og ut ifra at de arkeologer som har gitt ut artikler angående dette emnet, skriver innenfor en post-prosessuelle tradisjon.

Nederst på rangstigen i vikingtidssamfunnet var trelle, og vi må anta at de først og fremst ble holdt på store gårder. De ble eid, på lik linje med kveg. Av denne grunn var de avmechtige, de kunne ikke gifte seg, hadde ikke myndighet over sine egen barn og fikk vanligvis ikke lov til å eie noe. Lofotr-Vikingmuseet på Borg knytter indirekte trelle opp til høvdinggården mens man på Bergen Museum ikke nevner trellehold. Det er nok flere grunner til at dette ikke har vært et tema innenfor arkeologisk forskning før nå nylig. Det at man nå tar

opp trellhold som tema, kan trolig ses i forbindelse med postmodernismen og de ”små fortellingene”. Det er ikke lenger ”Historien” om Norge som skrives, men historien om trellhold i vikingtidssamfunnet.

Innenfor sosial organisasjon i utstillingen har jeg påvist både prosessuelle og post-prosessuelle trekk. I all hovedsak legges det vekt på høvdingen og hans posisjon i samfunnet, knyttet til historien om Borg, men også kvinnene har fått en stor plass. Det fortelles også om hvordan bondesamfunnet var ordnet i vikingtiden, med småkongedømmer/høvdingdømmer, forsvarsordninger, skatter i Nord-Norge, lover, arverettigheter og medgift. Dette temaet vektlegges her i langt større grad enn ved Bergen Museum.

Teknologi

Teknologi som er et av de andre temaene i utstillingen ser blant annet på smedens arbeid. Smia (6) forteller oss på et denotativt nivå at dette var smedens arbeidsplass og det forteller om smedens arbeidsforhold. Det konnotative nivået forteller videre at man drev med smedproduksjon og at vikingtidens teknologiske utvikling, i forhold til tidligere forhistoriske perioder var svært utviklet og ligner på dagens verktøy. I smien foregår det produksjon av redskaper og våpen.

I Boligdelen (3) får vi se håndverkere som jobber med tekstil (3b), tre (3c) og skinnarbeid (3d) basert på gamle tradisjoner. Her vises det arbeidsteknikker og ferdige produkter. Håndverkerne forteller gjerne de besøkende om veveteknikk, farging og annet som har å gjøre med tekstilproduksjon eller annet håndverk. Det som formidles om teknologi kommer først og fremst til syne gjennom levende formidling, noe som er et typisk trekk ved post-prosessuell arkeologi.

I tillegg til denne levende formidlingen, får vi gjennom den ”tradisjonelle” delen av utstillingen, innblikk i hvilke typer håndverk man har drevet med på Borg. Dette eksemplifiseres gjennom gjenstander og tekst. I del 5e med navnet *Til glede og gagn* står det at man på Borg drev med alt fra smedarbeid i gull til grovere arbeid av jern. Dessuten laget de spinnhjul, klebergryter, steinskrud, og drev med lærarbeid. Gjenstander som er med å illustrere dette, er blant annet nagler, jernavslag og essestein. Man finner også eksempler på gjenstander brukt til tekstilproduksjon. I 5d med tittel *Husfruen* opplyses det om spinnehjulene. De finnes i ulike utgaver og dette skyldes til dels mote, men også at spinnhjulets vekt var avgjørende for hvor fin tråden ble, ifølge teksten. Denne kunnskapen er tilegnet ved hjelp av den eksperimentelle arkeologien, et trekk som må sies å tilhører både den

prosessuelle og den post-prosessuelle arkeologien. Videre fortelles det om at man sjelden finner spinnehjul av leire i nordnorsk sammenheng, oftest var de av stein og helst kleberstein.

På et generelt plan vil jeg si at det nordnorske er lite tydelig i denne utstillingen, til tross for museets målsetning om å formidle nordnorsk kulturhistorie. Enkelte aspekter ved det nordnorske kommer imidlertid til syne. Blant annet er materialvalgene av tekstilredskaper typiske for Nord-Norge. Eksempler er vevsverd av hvalbein i stedet for jern og at man helst finner spinnehjul av stein i stedet for av leire, som er vanligere sørpå. På tross av museets formidling om det nordnorske er det særlig ved å se på tegnets konnotative nivå at vi får innblikk i elementer som er særegent ved det nordnorske. På det denotative plan er ikke dette eksplisitt, og på den måten kan jeg si at det nordnorske aspektet undergraves til fordel for å sette fokus på det tekniske.

Religion

Når det gjelder temaet religion, er fokuset i utstillingen rettet mot religionsutøvelse. Dette henger trolig sammen med at man i den utgravde tuften fant gode indikasjoner på en gildehall, og her fant man gullgubber nedlagt i noen stolpehull. Det denotative språket knytter gildehallen opp mot vikingenes konkrete religionspraksis. Med det konnotative språket kan vi si noe om hvilken betydning dette rommet har hatt, både når det gjelder religionsutøvelse og maktutøvelse. På det konnotative nivået kan jeg analysere rommet dit hen at en mektig slekt med høy sosial status bebodde gildehallen. Gullgubber som kun er funnet på høvdingseter eller i maktsentra i Skandinavia, og som ble rituelt nedlagt i stolpefundamentene ved byggingen av høysetet i gildehallen, kan knyttes til funnene her. I teksten til **5b** står det at gullgubber er bilder som antakelig viser kjærlighetsmøte mellom kjærlighetsguden Frøy og jotnedatteren Gerd. Disse blir regnet for å være opphavet til mange fyrsteslekter. Også i monterer **5d Rikdom og makt**, fortelles det om hedenske høytider og hvordan disse ble feiret, og således retter utstillingen et fokus mot vikingenes religion og hvordan den ble praktisert.

Ut ifra et religionsperspektiv er det selve gullgubbenes betydning og nedleggelse som er av interesse, og vies stor plass på museet. Dette skyldes trolig at museet knytter Borg til det maktsenter det en gang var. Men også innenfor den post-prosessuelle arkeologien er religion et tema som vies mye oppmerksomhet. I den post-prosessuelle arkeologien er man opptatt av de symbolske og ideologiske sidene ved religionsutøvelse.

Utstillingen gir også et innblikk i vikingenes forestillinger om døden, dødsriker og begravelsskikk. I monter **5f Den siste ferden** finnes en tekst som forteller at det var viktig for mennene å dø med ære, og at vikingene hadde en forestilling om at man ble dømt ut ifra

sine handlinger på jorden. Denne monterer rommer gjenstander fra en mannsgrav og ei kvinnegrav. Mannsgraven inneholdt et sverd av vesteuropeisk form, øks, spyd, jordhakke, ljà og en hund. Kvinnegraven inneholdt to ovale spenner av bronse, og i mellom disse hang et perlesmykke. Dessuten finnes en saks av jern, et vevsverd og en skinnskrape laget av hvalbein, fingerring av sølv, en jetperle, en arming av bronse. Selv om det informeres om gravskikken i vikingtiden, er man mer opptatt av å beskrive det rike gravgodset til de to gravene. Dette går på bekostning av informasjon om de norrøne gudene og vikingenes forestillingsverden, akkurat slik vi så at det gjorde ved vikingtidsutstillingen på Bergen Museum.

Temaet religion blir med andre ord relativt dårlig dekket i utstillingen, særlig om vi ser på de norrøne gudene og vikingenes forestillingsverden. For å få et bedre bilde av religionen og religionsutøvelsen i vikingtiden, må de besøkende delta på omvisninger, hvor det gis utfyllende informasjon om dette temaet. Da vil en få et større innblikk i gudetrol og gildhallens betydning for feiring av høytider.

Andre temaer: vikingenes klesdrakt og utseende

I monter **5f**, *Den siste ferden* fortelles det om vikingenes ytre og det sies følgende: "De hadde en fullkommen legemsbygning, de var høye som daddelpalmer og rødmussede". Skjeletter og gravfunn forteller at gjennomsnittshøyden for menn var 175 cm og for kvinner 160 cm. De fleste av disse gravene er rikt utstyrte, og man må derfor gå ut fra at de inneholder mennesker av høy rang, som dermed har hatt tilgang på næringsrik mat og som antakelig var høyere enn gjennomsnittet. Ellers kan vi lese at vikingene sjelden ble mer enn 50 år. En engelsk krønike skriver at vikingenes hell med engelske kvinner skyltes at de badet om lørdagene, greide håret og gikk pent kledd. Overklassen var ofte pent kledd og bar mange smykker, det var slik de oppbevarte verdisakene sine.

Det er flere dukker som viser ulike klesdrakter, og også håndverkerne og omviserne på Borg er iført vikingklær. Det gjennomgående er at mannen bærer en skjorte av ull (med varierende lengde) og utenfor skjorten enten en vest eller en kappe som er festet med ei ringspenne. Buksene varierer også i form, noen er helt stramtsittende mens andre er vide. Kvinnenes drakt varierer også. De fleste har en fotsid linserk med selekjole av ull utenpå, men også hele ullkjoler forkommer. På drakten bæres det smykker og over kjolen bæres et sjal. Alle går i skinnsko. Ved å vise klesdraktene til vikingene er man med på å synliggjøre personene og konkretisere dem. Innenfor den post-prosessuelle arkeologien leger man vekt på å synliggjøre menneskene i forhistorien, noe dette er et godt eksempel på. Klesdrakten er et

tegn, først og fremst forteller den oss om hvordan klærne så ut og håndverksmessig kvalitet. På et konnotativt nivå sier den også noe om den sosiale statusen til brukeren av klærne.

Vikinggården på Tusenfryd

Bosetning

Vikinggården består av tre bolighus, to andre bygninger og en gravhaug. Vi skal i denne delen se nærmere på husene som alle er bygd av tre. På utsiden er de isolert med torv og stein og taket er dekket av gress. *Ravnejentas hus (3)* ligger litt på avstand fra de andre husene og skal forestille en liten hytte i skogen og har en svært sparsommelig innredning. *Jarlesetet (6)* er det største huset, og er rikest innredet med to inngangspartier. Gulvet er belagt med steinheller og stolpene dekorert med utskårede mønster. *Arnesgård (9)* er et mye mindre hus enn **6** og fattigere innredet. På utsiden ser vi en figur av Odin samt en ard. Rommet er innredet med benker til å sove på og noen tømmerstokker til å sitte på rundt ildstedet. I tillegg til ildstedet lyser fakler opp rommet.

Ut ifra en semiotisk analyse kan vi si at husene utgjør hvert sitt tegn, men man kan også se husene samlet, og dermed utgjør de et tegn. Det denotative nivået forteller oss at disse representerer boligene til vikingene. Det konnotative språket tar hensyn til at husene er av ulik størrelse og deres beliggenhet. Ut ifra dette kan jeg med det konnotative påvise statusen til de personene som bodde i husene. Vikinggården illustrerer med andre ord sammenhengen mellom de ulike gruppene i vikingtidssamfunnet. Den trollkyndige trelen har det minste huset, høvdingen har det største, og bondens hus er større en trellens, men klart mindre enn høvdingens hus. Man ser forskjeller på husene til de ulike personene, både i form av størrelse og i form av innredning. Dermed forteller disse husene indirekte noe om den sosiale organisasjonen i vikingtidssamfunnet. Man hadde et lagdelt samfunn i vikingtiden. Høvdingen og hans familie utgjorde den høyeste sosiale klassen, deretter kommer bøndene, og nederst på rangstigen i samfunnet befant trelen seg. Dette må sies å være en pedagogisk måte å formidle til de besøkende om vikingtidssamfunnets sosiale skiller. Bolighusene uttrykker også noe annet, og kan tolkes som en landsby. Her i landet kjenner vi ikke til landsbyer fra vikingtiden, slik det er tilfelle i Danmark. Dette burde det vært opplyst om. Det man ser tydelig, er at husene har lik konstruksjon, det viktigste er ikke byggeteknikken, men at de ser ut som de er bygd etter gammel tradisjon og oppfattes som autentiske. Dermed skapes det en hypervirkelighet, som ikke refererer til noe. Dette må karakteriseres som et postmodernistisk trekk.

Sammenligner vi bosetning som tema og hva som fortelles her, med det som formidles på Bergen Museum og Lofotr-Vikingsmuseet på Borg, ser vi at alle tre kulturinstitusjonene formidler temaet i hovedsak via illustrasjon, altså kopier og rekonstruksjoner av langhus. Bygningsmessig ligger Vikinggården nær opp mot formidlingsformen til Lofotr-Vikingsmuseet på Borg, men da enhver form for informasjon om byggeteknikk av langhusene mangler, og det er en ensartet byggeskikk som vises er det nærliggende å knytte formidlingen av dette temaet opp mot den informasjonen som gis om bosetning på Bergen Museum. Det unike med Vikinggården er at den viser at vikingene bodde i landsbyer på tross av at man ikke kjenner til slike i Norge. Utstillingen bidrar dermed til å gi et fortegnet bilde av vikingens bosetningsform.

Erverv

I tilknytting til *Jarlesetet* finner vi en del husdyr (5). Dyrene er et tegn, både hver for seg og samlet. Det denotative nivået forteller oss hvilke dyr man har på gården, som for eksempel hest, gjess, kaniner og høner. Det konnotative språket forteller oss om ressursene man hadde på gården, i form av matkilder og arbeidskraft. Hesten kan brukes til transport og arbeid på åkeren, og kjøttet kan spises. Vi ser at vikingene på Tusenfryd blir fremstilt som bønder.

Det er ikke bare husdyrene som kan knyttes til *Jarlesetet*. Også *Forrådet* (nummer 7) tilhører *Jarlesetet*. Det var her man oppbevarte maten. Vi finner blant annet urter, løk, egg, nøtter, brød, fisk, fugl, kjøtt, korn og frukt. En tekst (6) forteller at man i vikingtiden forvirket maten i form av tørking, røykbehandling og salting. Indirekte forteller *Forrådet* oss at i tillegg til husdyrhold og jordbruksaktivitet, har man i vikingtiden også jaktet, fisket og sanket.

Under temaet erverv ser vi at både matlageret og husdyrene er knyttet til høvdingene. Dette viser hvilke store ressurser han var i besittelse av og avspeiler dermed hans rikdom og makt i samfunnet. En slik fremstilling er derimot ikke dekkende. Selveide gårder var i vikingtiden svært autonome, så også *Arnesgård* har hatt egne husdyr og matforråd. Noe som ikke formidles på Vikinggården.

Formidlingen av erverv som tema er konkret, i den form at den både er illustrerende og levende, dette kan knyttes opp mot postmoderne formidling.

Denne historien skiller seg fra det Bergen Museum forteller om erverv. Ved Vikinggården vektlegger man ikke det økologiske aspektet, slik man gjør ved Bergen Museum. Vi ser en likhet i måten temaet blir formidlet på ved Lofotr-Vikingsmuseet på Borg og Vikinggården på Tusenfryd. Begge legger vekt på hvilke ressurser vikingene rådde over når det gjelder mat, men som vi så gis det mer informasjon om dette temaet på Lofotr-

Vikingmuseet på Borg. Samtidig som man ved dette museet la vekt på en taktil formidlingsform, mens man ved Vikinggården nøyer seg med å illustrere de ulike matressursene.

Kommunikasjon

I nummer **1** går vi om bord i et skip og legger ut på en ferd over havet til Vinland med Leiv den Villfarende. Her møter vi ulike personer som er med på ferden, og andre som de møter på under ferden, som ”ville” vikinger, *Midgardsormen* og spåkonen *Volva*. Vi møter også en høvedsmann, ei husfrue og en handelsmann. Ifølge *husfrua* drar noen ut for å finne lykken i et annet land og for å få et bedre liv. Hun er svært bekymret for hvordan livet i det nye landet vil bli. *Handelsmannen* forteller om handelstrafikken over havet til England og Island, mens høvedsmannen ikke er redd for et slag eller to. Han vil plyndre og røve og få heder. Faller han i kamp, kommer han til Valhall, som ikke er noe å frykte, siden Valhall var en av vikingenes ”himler”.

Vi får innblikk i ferden til disse personene, hvor de møter stygt vær og ber sine guder om hjelp, hvor de møter på vikinger og andre farerer. Turen ender godt og det siste vi får vite er at de skimter land, deres nye land Vinland. Informasjonen vi får om den ytre ekspansjonen er liten og skiller seg klart ut fra informasjonen og fremstillingen som blir gitt på Bergen Museum og Lofotr-Vikingmuseet på Borg. Det gis liten informasjon om hvilke land vikingene hadde kontakt med på kontinentet eller resten av verden. Temaet handel blir så vidt nevnt og i motsetning til de to andre kulturinstitusjonene utgjør ikke skipet et sentralt aspekt innenfor temaet kommunikasjon på Vikinggården. Ut ifra det de enkelte personene som er med på ferden forteller, får vi vite at vikingene både plyndret, handlet og bosatte seg i andre land, men noe mer utfyllende informasjon får vi ikke.

En annen ting som skiller Vikinggården fra Bergen Museum og Lofotr-Vikingmuseet på Borg, er at Toktet forteller en mentalitetshistorie. Her møter vi ulike personer som deler sine tanker med oss om reisen over havet til et nytt land. Vi får ta del i bekymringene, forventninger og trosforestillinger blant mennesker i vikingtiden. Man kan si at denne mentalitetshistorien utgjør flere ”små fortellinger”, noe jeg tidligere har nevnt er et trekk ved den postmoderne historiefremstillingen.

Sosial organisasjon

Når det gjelder sosial organisasjon, er det særlig *Tingplassen* som står i fokus. *Tingplassen* (**11**) er formet som en halvsirkel og har sitteplasser. Det denotative nivået forteller oss at dette

er en møteplass. Det konnotative nivået forteller oss at man i vikingtiden hadde ting og dermed lover, således var vikingtiden et organisert samfunnet. Tinget ble ledet av en lovsigemann, og deltakerne på tinget var våpenføre menn. Her møttes vikingene for å løse konflikter og ilegge forbrytere straffer. Vi får eksempler på ulike forbrytelser og hva straffen for disse kunne være. Det fortelles at man hadde fire lagdømmer, Gulating, Eidsivating, Frostating og Borgarting, og det påpekes at disse lagdømmene fremdeles er i bruk. Om tinget står det at disse er de samme som dagens domstoler, hvor en møttes for å løse konflikter og brudd på lover og regler. Som man ser, trekkes det paralleller mellom vikingtidens ting og dagens domstoler. Således viser Vikinggården til kontinuitet mellom vikingtiden og vår egen tid. Dette betyr at tingene i vikingtiden blir fratatt noe av sin historitet og annerledeshet. Tusenfryds myte om tinget er således med på å alminneliggjøre sosiale ordninger som er gjeldende i dag ved å vise til at det "alltid" har vært slik. Etter min mening var både tingene og lovene i vikingtidens samfunn av en annen karakter enn i dag og burde ikke sammenlignes, da en slik fremstilling kan gi de besøkende et feil inntrykk.

Under temaet bosetning slo vi fast at vikingtidssamfunnet var lagdelt, la oss derfor se nærmere på hva som fortelles om de ulike sosiale gruppene. Teksten utenfor *Jarlesetet* (6) viser til tilstanden på gården, hvor det skrives at jarlen hadde mange munner å mette. I tillegg til jarlen og hans familie bodde det trelles her og også menn som skulle være med på tokt. Man kan tolke dette dit hen at høvdingen var en mektig mann som hadde ressurser til å organisere tokter, og brødfø sitt mannskap. Opplysningen om trelles antyder at høvdingen hadde en stor gård, der man trengte ekstra arbeidskraft. Således kan vi anta høvdingen utøvde stor makt over sitt område.

Vi får på Vikinggården få opplysninger om at frie menn, det vil si alle våpenføre menn, deltok på tinget. Dette er en annen definisjon enn på de andre kulturinstitusjonene hvor frie menn refererer til menn som eide jord.

I teksten til nummer 6 fortelles det at når jarlen var ute på reise, var det husfruen som styrte gården. Som tegn på hennes makt og stilling bar hun nøkler. Husfruens ansvar var å porsjonere maten, samt holde oppsyn med hus, fjøs, forråd, tjenestefolk og trelles. Det opplyses også om husfruens rett til å kreve skilsmisse. Ut ifra det som kan leses om husfruen, vil det bli nærliggende å anta at kvinnene hadde høy stilling gjennom sin posisjon som husfrue. Det fremgår også av teksten at kvinnen overtok noen av mannens roller når han var borte. Vi finner igjen noen av de aspektene som Dommasnes skriver om i sin artikkel fra 1979. Hun skriver at kvinnene først og fremst ervervet seg høy sosial status ved å være knyttet til en mektig ætt og ættegård, og at hun også kunne få høyere sosial status ved å overta noen

av mannens rolle i samfunnet, som for eksempel styre av gården. Dermed mener jeg at kvinnesynet som presenteres på Vikinggården kan knyttes til den prosessuelle arkeologien.

Teksten til nummer **6** viser at trelen var nederst på rangstigen i samfunnet. I teksten til **10**, fortelles det at trellene ikke fikk noen gravferd, men at man i enkelte tilfeller finner treller begravd med en jarl. Noe som var en ære for trelen. En stemme forteller at trelen var uten status og rett i vikingtiden og ble dermed sett på som høvdingens gods, slik som en hest eller hund. Men til tross for sosiale skiller i samfunnet, var det ikke slik at de ulike sosiale gruppene ikke hadde omgang med hverandre. Som teksten til nummer **3** forteller var *Ravnejenta* et resultat av et møte mellom Jarlen og en trellkvinne.

Sosialorganisasjon vektlegges mindre enn på Lofotr-Vikingsmuseet på Borg, men mer enn på Bergen Museum.

Teknologi

Opplysninger om temaet teknologi begrenser seg til smedens arbeidssted og produksjon. I forbindelse med *Jarlesetet* finner vi *smia* (**8**). Dette var smedens arbeidsplass, og her finner vi hans ovn og redskaper. I *smia* kan vi se ferdige produkter som våpen, hjelm og arbeidsredskaper, samt en rekke utskårede tregjenstander. Ut ifra beliggenheten til *smia*, vil jeg knytte den til høvdingen og hans gård. Den daglige aktiviteten som foregår enten inne i *Jarlesetet* eller på tunet til dette huset, viser litt av tekstiltradisjonen i vikingtiden. Håndarbeidet som foregår her, er i all hovedsak toving og fletting av bånd. På *Jarlesetet* finner vi også en opstadsvev.

Man må kunne si at temaet teknologi er dårlig dekket på Vikinggården. Man ser at alt som berører dette temaet er knyttet til *Jarlesetet*, altså høvdingens gård. Dette mener jeg er i motsetning til det arkeologisk forskning har avdekket om vikingtidssamfunnet og er med på å understreke den viktige posisjonen høvdingen har hatt i vikingtidssamfunnet. Dermed blir temaet teknologi knyttet opp mot en historie om makt.

Formidlingsformen i *smia* er illustrerende. De besøkende får se en fullt innredet *smie*. Håndverk blir formidlet ved demonstrasjon og egenaktivitet. I den form at skuespillerne som befolker Vikinggården, viser hvordan man utfører dette håndarbeidet. Samtidig kan de besøkende delta selv, og dermed skjer formidlingen også ved hjelp av egenaktivitet. De formidlingsformene vi ser her kan knyttes opp mot en postmoderne formidlingsform.

Religion

Religionsaspektet er fyldig dekket på Vikinggården. I multimedia-showet Toktet (1) får man mye informasjon om vikingenes oppfattelse av verden og deres trosforestilling. Vi møter blant annet *Volva* som kjenner både fortiden og fremtiden. Hun beretter om hvordan jorda ble til, hvordan gudene fikk liv og om de første menneskene *Ask* og *Embla*, og om *Ragnarok* som skal komme. Verdenstreet *Yggdrasil* overlever *Ragnarok* og ut fra dette skapes en ny verden. Hvis vi supplerer toktet med *Åsgård* (4), får vi ytterligere informasjon. Dette er hjemmet til gudene og verdens midtre. Rundt *Åsgård* ligger *Midtgard* hvor menneskene bor, og ytterst ligger *Utgard* hvor jotnene hersker. I senteret av verden står livets tre, *Yggdrasil*. Det fortelles altså om de norrøne gudene og deres egenskaper og om *Kvite-Krist*, som enkelte av vikingene trodde på.

I tillegg til vikingens forestillingsverden og guder får vi informasjon om at vikingene var overtroiske, at de blant annet trodde på trolldom. Teksten til nummer 3 forteller at kvinnen som bodde her, hadde langt svart hår og eide ravner. Hun behersket legekunst og fungerte som lege i dalen. Dette tyder på at hun hadde magiske krefter. Man kan si at hennes magiske krefter blir understreket ved å vise til hennes ytre. Ved å vise til at hun hadde langt svart hår og at hun i tillegg holdt ravner, spiller man på sterke forestillinger om hekser i vår kultur. Ut ifra dette kan vi si at Vikinggården understreker det mystiske og spinner rundt en mytisk oppfattelse uten rot i virkeligheten.

På Vikinggården finnes også en grav (10). Graven og gravkammeret med dets innhold er et tegn, hvor dets form er en haug bygget av jord, stein og dekket med gress. Det denotative nivået forteller oss at dette er et gravkammer hvor man begravde sine døde i vikingtiden. Det konnotative nivået forteller oss noe om forestillinger rundt døden og gudetro og om den avdødes status i samfunnet.

Det fortelles at høvdingen måtte få med seg det beste av sine eiendeler når han skulle kjempe i *Odins* hær. Mat måtte han ha med seg for, reisen til *Valhall* var lang. Folk som ikke døde i strid, kom ikke til *Valhall*, men til et annet dødsrike. Enkelte av disse var grufulle steder, mens andre igjen var kopier av livet på jorda. I denne graven ligger en høvding begravd med sine fineste klær. Med seg har han fått både mat og drikke, sitt banner, husgeråd, dessuten våpen, som sverd, øks og pil og bue. Også en trelle har fulgt ham i graven. Det informeres om at de mektigste i samfunnet ble gravlagt i skip og at gravene til høvdinge, jarler, konger og dronninger var rike på gaver. Graven var et symbol på ættens status i samfunnet.

Man ser at gravskikken på Tusenfryd er nøye beskrevet og blir vist ved hjelp av en rekonstruksjon av et gravkammer, som de besøkende kan gå inn i. Man har brukt en taktil formidlingsform. Et av mine ankepunkt til de to andre kulturinstitusjonene når det gjaldt temaet religion, var nettopp at det ble gitt lite informasjon om hvilke guder man trodde på, hvilken forestillingsverden vikingene hadde og at det heller ikke ble gitt noe særlig informasjon om begravelsesskikken, foruten at de med høyest sosial stand fikk med seg gaver i gravene og eksempler på hva dette kunne være. Slik temaet religion er formidlet ved Tusenfryd, mener jeg det er nærliggende å knytte det opp mot en post-prosessuell arkeologi ut ifra at man innenfor denne retning legger vekt på aspekter som symboler, ideologi og verdssystemer. Også den taktile formidlingsmåten man her har lagt opp til i forhold til vikingenes gravskikk kan knyttes opp mot postmoderne formidlingsform. Kanskje kan Tusenfryds dekning av dette temaet, knyttes opp mot dens status som fornøyelsespark. Ut ifra en slik status vil jeg anta at man ikke trenger å formidle en korrekt historie, den skal først og fremst være underholdende. Således er det nærliggende å anta at Tusenfryd har friere tøyler i sin formidling av vikingtiden enn for eksempel ved Bergen Museum og Lofotr-Vikingmuseet på Borg.

Avslutning

I innledningen skrev jeg at jeg hadde inntrykk av at museer formidler det samme budskapet. Med denne analysen har jeg undersøkt om dette er en realitet eller ei. Dette er blitt gjort ved semiotisk analyse, arkeologiske teorier og modernistisk og postmodernistisk teori. På denne måten har jeg forsøkt å avdekke hvilke historier som blir fortalt ved de tre kulturinstitusjonene og hvordan disse fortelles. Således har jeg et grunnlag for å se om den ovennevnte antakelse fortsatt står ved lag.

Ved Bergen Museum får vi presentert en ”stor fortelling” om vikingtiden. Museet fremstiller vikingtidens materielle kultur generelt i Skandinavia, og omhandler den som en periode i forhistorien. Selve gjenstandsmaterialet skriver seg fra Vestlandet, men Vestlandet knyttes ikke til vikingtiden i vesentlig grad. Det som derimot kommer godt til syne i denne utstillingen er hvilken unik periode vikingtiden var. Det var en tid i forhistorien da Norge gjorde seg gjeldende i resten av Europa, både i form av kolonisering, etablering av riker i andre land, handel og hærferd. Det blir lagt særlig vekt på hvor gode handelsfolk og sjøfarere vikingene var og på teknologiske utvikling. Skipene tillegges en sentral rolle i den ekspansive perioden vikingtiden var.

De fleste av gjenstandene i utstillingen kan knyttes til et maktperspektiv eller til gårdsbruk og til livet på gården. At man også får innblikk i vikingenes hverdagsliv, henger sammen med at utstillingen er preget av en tematikk som kan knyttes til den prosessuelle arkeologien. Innenfor denne arkeologiske retningen vektlegges økonomiske ressurser og komplekse strukturer (gjennom makt, krig og handel), noe utstillingen også reflekterer.

Dette ser vi i vektleggingen av økonomi i formidlingen, der man understreker at folk på gårdene i høy grad var selvforsynte fordi de utnyttet ulike naturressurser og produserte selv en rekke ting. Samtidig vektlegges handelsaspektet i utstillingen, og dette kan ses i sammenheng med de komplekse sosiale og politiske strukturer. Det som skiller de ulike kulturinstitusjonene er knyttet til arkeologiske teorier og modernistisk og postmodernistisk teori. Ved vikingtidsutstillingen ved Bergen Museum er det flere trekk som knytter utstillingen til både moderne teori og kulturhistorisk og prosessuelle arkeologi.

Et kjennetegn ved kulturhistorisk utstillingsteknikk er at den karakteriseres av en understrekning av materialets betydning for arkeologien som vitenskap. Således vises gjenstandene frem, fremfor at det gis en forklaring av disse eller at de settes inn i en kontekst. Et eksempel på dette finner vi i monter **8**, hvor en rekke sverd er stilt ut. Her gis det gode muligheter til å studere likheter og ulikheter ved sverdene. Ser vi på den prosessuelle utstillingsteknikken, er man ikke lenger så opptatt av å vise at man behersker de arkeologiske relative dateringsmetodene. Dette åpner for temaer knyttet til de forhistoriske samfunnene, som for eksempel det økologiske aspektet. Gjenstandene blir i en slik utstillingsteknikk forklart og satt inn i en kontekst, slik at det fortelles en historie om de forhistoriske samfunnene. En svakhet ved en slik utstillingsform, er at man gjerne presenterer de ulike periodene som kulturer, og da kommer enkeltmennesket i bakgrunnen og blir til dels usynliggjort. Av dette kan jeg si at kombinasjonen av en kulturhistorisk og en prosessuell utstillingsform plasserer vikingtidsutstillingen til Bergen Museum innenfor en moderne diskurs.

På Lofotr-Vikingmuseet på Borg fortelles det mer enn en fortelling. Det fortelles om oppkomsten av museet. Samtidig fortelles en ”stor fortelling” om vikingtiden som periode, med utgangspunkt i stedet Borg. I denne ”store fortellingen” legges det vekt på høvdingslekten som bebodde Borg i jernalderen. Dette illustreres gjennom den utgravde tuften, langhuset og de arkeologiske artefaktene. Disse symboliserer hvilket maktsenter Borg var. I tillegg til det faktum at Borg var bebodd av en høvding og trolig var et maktsenter i Lofoten, reflekterer en rekke av temaene som omhandles nettopp makt. Også her, som på Bergen Museum, settes vikingsamfunnet inn i en kontekst med resten av Europa på samme

tid. Vikingene gjorde seg gjeldende på flere områder, der de deltok i internasjonal handel, tokter og var dyktige sjøfolk.

Det som skiller resten av formidlingen av vikingtiden ved Lofotr-Vikingmuseet på Borg fra Bergen Museum er måten de ulike temaene formidles og hvilke temaer som vektlegges. Ved Lofotr-Vikingmuseet på Borg finner vi både prosessuell og post-prosessuelle trekk. Formidlingen fremstår som en kombinasjon av uttrykksformer for både det moderne og det postmoderne. Det moderne og det postmoderne har ulike måter å "tenke" på, dette kommer til syne i denne utstillingen. Den prosessorienterte formidling vektlegges i museets fremstilling av fortiden og understreker således sammenheng mellom gjenstand og miljø. På denne måten vil museet gi de besøkende en helhetlig tilnæringsmåte slik at de kan danne seg et bilde av hvordan livet på Borg var i vikingtiden. Den prosessorienterte formidlingen kan plasseres innenfor den post-prosessuelle arkeologien og postmoderne teori. Håndverksformidlingen, som går inn under temaene erverv og teknologi, vektlegges også. Fokuset på håndverk går i retning av håndverksteknikk og ferdige produkter. Også religion i form av kult er viet en stor plass i utstillingen.

I rom 5, som inneholder den tradisjonelle utstillingen er gjenstandene satt i kontekst ved hjelp av tekster, noe som står i motsetning til den prosessorienterte formidlingen ved museet. Utstillingen i rom 5 kan i stor grad plasseres innenfor en moderne utstillingsform, selv om man for eksempel ikke finner en utstillingsløype de besøkende skal følge, slik som på Bergen Museum. På et generelt plan ligner utstillingen på vikingtidsutstillingen ved Bergen Museum. I rom 5 har man forklart hvilke kilder man har brukt og hvordan disse er tolket for å gjøre en rekonstruksjon av for eksempel høvdinghuset. Det vises en rekke gjenstander funnet på Borg og nærområdet som skal illustrere de ulike temaene som blir tatt opp, slik som ved Bergen Museum. Dermed blir det vanskelig å plassere Lofotr-Vikingmuseet på Borg, som både har prosessuell og post-prosessuell utstillingsform, inn i en diskurs. Den kan sies å ligge i brytningen mellom det moderne og det postmoderne, hvor den postmoderne diskursen dominerer.

Tusenfryd forteller to historier. Toktet forteller om den ytre ekspansjonen og gudetroen til vikingene. Således får vi fremstilt vikingtiden som en periode, der den ytre ekspansjonen og vikingenes forestillingsverden vektlegges. Her fortelles det om bosetning, handel, tokter og hvilken sentral plass gudetroen hadde blant vikingene. Den andre fortellingen tar for seg vikingenes hverdagsliv. Denne fortellingen er langt fra dekkende. Det er i denne fortellingen maktaspektet trer frem. Her har man gravhaugen som knyttes til en høvding og *Jarlesetet* som er sentrum for aktivitetene som tilbys. Til sammen utgjør disse to

fortellingene en ”stor fortelling” om vikingtiden som en unik periode i forhistorien, hvor høvdingens makt og den ytre ekspansjonen vektlegges.

Det er mye som skiller Tusenfryd fra de to andre museene, og fremstillingen av vikingtiden som periode er både mangelfull og ukorrekt. Som jeg påpekte i analysen fremstiller man det som at vikingene lever i landsbyer, på tross av at det ikke er påvist slike strukturer i Norge. Dette er med på å skape et fortegnet bilde av vikingene.

Det er svært vanskelig å påvise noen form for arkeologisk tilnærming og teori på Tusenfryd. Hovedfokuset innenfor formidlingen er rettet mot det interaktive showet og bygningsmassen med aktivitetene rundt disse. En formidlingsform som kan plasseres innenfor det postmoderne. Menneskene i forhistorien blir gjort synlige. Dette ser vi blant annet i Toktet hvor vi hører stemmene til de ulike aktørene. Også mentalitetshistorien som Toktet forteller knytter kulturinstitusjonen til postmodernismen. Vi kan dermed si at Tusenfryd befinner seg innenfor en postmoderne diskurs.

Selv om jeg konkluderte med at de tre kulturinstitusjonene i grove trekk forteller den samme historien er det betydelige forskjeller med hensyn til hvordan denne historien blir presentert og hva som vektlegges. I neste kapittel vil jeg prøve å se på hva både likheter og forskjeller kan bero på.

KAPITTEL 7. AVSLUTNING

Vi så i kapittel 6 at institusjonene fortalte flere fortellinger. Likevel fant jeg en overordnet fortelling om vikingtiden som forhistorisk periode preget av makt på lokalt, nasjonalt og internasjonalt nivå. I dette kapitlet skal jeg se nærmere på hva som kan være årsaken til den likheten og ulikheten i formidlingen av vikingtiden på de tre kulturinstitusjonene.

Hvorfor nettopp vikingtid?

Det er en kjensgjerning at vikingtiden som forhistorisk periode har og får stor oppmerksomhet både blant forskere som utenfor forskernes rekke. Det er for eksempel produsert filmer med vikingtiden som tema. Man har tegneseriefiguren Hårek, og en rekke skjønnlitterære bøker bruker perioden som ramme for fortellingene.

Vikingene vekker stor interesse også i utlandet. For eksempel har det vært store utstillinger i England, Frankrike, USA og Canada, og her har gjenstander fra norske museer hatt en sentral plass. Også norske kulturinstitusjoner har ønsket å utnytte interessen for vikingtiden. Det har resultert i en rekke ”anlegg” der vikingtiden formidles, som på Avaldsnes i Karmøy kommune. Mine undersøkelsesobjekter Vikinggården på Tusenfryd og Lofotr-Vikingmuseet på Borg er blant disse.

Ved museet på Borg, er det oppført et 83 meter langt langhus som har stått på plassen fra folkevandringstiden til ut i vikingtiden, altså gjennom flere hundre år. Ifølge museets vedtekter har museet som mål å skape interesse og kjennskap til nordnorsk jernalder og middelalder, med spesiell vekt på vikingtiden. Hvorfor har en valgt å trekke frem vikingtiden i stedet for eksempel merovingertiden? I samtaler med ledelsen ved museet fikk jeg opplyst at vektleggingen av vikingtiden ble gjort på bakgrunn av at museet oppfattet at det – både i det offentlige og blant potensielle besøkende – var større aksept for vikingtiden enn for andre deler av jernalderen. De valgte derfor å kalle prosjektet for vikingmuseum, for lettere å få den økonomiske støtten de ønsket seg. Denne strategien lyktes de med.

På lignende måte betraktet Tusenfryd at vikingtiden var den best egnet forhistoriske perioden for kommersielt bruk. Dette ser det ut som institusjonen hadde rett i. I 1995 ble VikingLandets søknad om støtte til fremstilling av vikingtiden innvilget av Norsk Kulturråd. Disse to eksemplene peker klart i retning av at det offentlige støtter opp om formidling av vikingtiden.

Hva kan så ligge til grunn for at det offentlige er interessert i formidling av nettopp denne perioden. Kan det ha noe med den ”store fortellingen” å gjøre? Er det spesielle trekk ved vikingtiden en ønsker å fremheve?

Jeg har tidligere slått fast at de tre kulturinstitusjonene trekker opp den ”store fortellingen”, og det legges vekt på at perioden var en storhetstid, en periode da vi gjorde oss bemerket på kontinentet og i resten av verden. Vikingene var dyktige sjøfolk, handelsfolk og krigere. De reiste til fremmede områder, enten for å plyndre, delta i kriger, drive med handel eller for å bosette seg. Ut fra gravfunnene kan vi slutte at vikingene generelt hadde et meget høyt nivå innenfor ulike håndverk. Ikke minst var de dyktige skipsbyggere. De hadde dessuten en høyt utviklet kunstnerisk sans og dyktighet. Ved hjelp av skriftlige kilder får vi kunnskap om at dette var en periode da landet for første gang ble samlet til et rike, og at man hadde lover som regulerte samfunnet. Kort sagt er dette kvaliteter en gjerne ønsker å identifisere seg med. Kanskje er det nettopp ved å knytte vikingtiden til nasjonale bragder og dyder at vi finner svar på hvorfor det offentlige virker innstilt på å støtte formidling av vikingtiden?

Dette gjør det naturlig å trekke inn vektleggingen av nasjonal identitet som går igjen i to av de kulturpolitiske meldingene. I *St.mld 1991-92* understrekes det at den nasjonale identiteten må bygges på våre kulturelle røtter og tradisjoner. Historien og kulturminner er med andre ord representanter for fellesskapets kontinuitet og utgjør dermed et fotfeste i samfunnet. Kan dette være med på forklare hvorfor den ”store fortellingen” om vikingtiden er merkelig lik når den formidles i kulturinstitusjonene?

Mye av kunnskapen som formidles om vikingtiden ble til under den kulturhistoriske arkeologien. Sheteligs artikkel fra 1932 illustrerer dette. Ikke minst når det gjelder fremstillingen av vikinger og utferd er lite forandret fra den gang. Riktignok har arkeologer i etterkrigstiden tillagt vikingene en større rolle som handelsmenn og bygrunnleggere, noe som skyldes store utgravninger i mange vikingtidsbyer i Nord-Europa.¹⁶³ Men noen egentlig motsetning til det tidligere etablerte bildet er dette ikke. Derfor er det relativt enkelt å fortsatt holde seg til fremstillingene som så dagens lys i den kulturhistoriske arkeologien og bygge videre på disse.

---

¹⁶³ Jamfør Clarke, H. & Ambrosiani, B. 1995

Forskjeller mellom de ulike kulturinstitusjonene og mulige årsaker

Ser vi på fremstillingen og formidlingen på de tre kulturinstitusjonene, er den til dels svært forskjellig. På Bergen Museum er den ”store fortellingen” nærmest enerådende, men på de to andre institusjonene formidles flere parallelle fortellinger. Jeg skal her trekke frem de viktigste forskjellene til denne ulikheten og se hva den kan bero på. For å gjøre dette tar jeg utgangspunkt i kulturinstitusjonenes alder, status og funksjon, formålsparagraf og teoretisk ståsted.

Kulturinstitusjonenes historie, status og funksjon

Bergen Museum er en tradisjonstung institusjon, og ble grunnlagt i den moderne perioden da ideen om at museet skulle bidra til å styrke den norske kulturbevisstheten hos folket, sto sterkt. I 1906 ble museet landsdelsmuseum med ansvar for forminneforvaltningen i Hordaland, Sogn og Fjordane og Sunnmøre. Fortsatt er museet et av de fem arkeologiske landsdelsmuser med ansvar for utgravninger i eget distrikt og for ivaretaking av og formidling av førreformatorisk arkeologisk materiale. Fra 1949 har museet vært et universitetsmuseum med finansiering over universitetsbudsjettet. I vedtektenes § 1 heter det:

Bergen Museums formål er å ha det overordnede ansvar for de museale samlinger ved Universitetet i Bergen, med særlige sikte på innsamling, konservering, systematisering og dokumentasjon. (...) Bergen Museum har også ansvaret for å samordne utstillingsvirksomheten og utdanningsformål.

Dette tyder på at museet legger hovedvekten på samlingene og hvordan de kan utnyttes i forskning og utdanning. Utstillingsvirksomheten er også nevnt, men ikke poengtert.

Lofotr-Vikingsmuseet på Borg ble etablert i 1995 og er en ung institusjon. Museet har status som halvoffentlig museum og får økonomisk støtte fra det offentlige. Museet definerer seg som et levende museum og ”site-museum”. I vedtektenes står følgende:

Selskapets formål er å skape interesse for og kjennskap til nordnorsk jernalder og middelalder, spesielt vikingtid. Kulturhistoriske verdier fra eldre tider skal samles inn, registreres og bevares. Forskning og formidling skal forsøke å gi et bilde av grunnlaget for Vestvågøys befolkning gjennom tidene.

I *Strategiplanen 2001-2006* heter det at: ”Det skal være kvalitativ god kombinasjon av tradisjonelt museum og kvalitetsturisme”. Dessuten skal ”Forskningen vektlegge kombinasjonen teori og empiri, samt prioritere eksperimentell arkeologi og håndverksforskning”. Vi ser her at vedtekter og strategiplan er langt mer eksplisitte når det gjelder formidling enn ved Bergen Museum. Den uttrykte målsetningen av å ville kombinere teori og empiri vitner om en tydelig bevissthet om betydningen av det teoretiske ståstedet. Som resultat er formidlingen ved museet prosessorientert. Man setter gjenstander inn i en brukersammenheng og gir dermed en konkretisering og visualisering av bygninger og gjenstander i bruk.

VikingLandet ved Tusenfryd åpnet i 1995. Tusenfryd ønsker å øke interessen for og lære barn om historie. For å oppnå dette legger de vekt på opplevelse og mener at dette kan vekke interessen for historie. Det tas i bruk andre formidlingsformer enn de vi finner på typiske tradisjonelle museer. Formidlingen ved Vikinggården er både illustrerende og levende. Toktet formidler om vikingtiden gjennom audiovisuelle virkemiddel. Det sentrale for Tusenfryd er ifølge en slik målsetning ikke først og fremst å formidle en korrekt historie, men å formidle opplevelse.

Sammenligner vi de tre institusjonene, er de markant forskjellige med hensyn til alder. De har også ulike funksjoner. Mens Bergen Museum er et arkeologisk landsdelsmuseum og universitetsmuseum, noe som trolig fører til at fokuset er rettet mot forskning og undervisning, skal Lofotr-Vikingsmuseet på Borg ha fokus rettet mot den lokale regionen. VikingLandet derimot skal først og fremst underholde, og som en følge av dette vekke interessen for historie.

Teoretisk ståsted

Som tidligere nevnt vil utstillingsteknikker og utstillingsspråk være forskjellig etter som man befinner seg i det moderne- eller det postmoderne museet. En moderne utstilling er lukket i den forstand at den finner sted innenfor en institusjon, og er allerede tolket av kuratorene. Det vil si at man får en tredje persons fortelling. De besøkende betrakter gjerne utstillingen etter en rute som er lagt opp, uten selv å ta aktivt del i tolkningen av det som stilles ut. Dette står i kontrast til en postmoderne utstilling som ikke nødvendigvis finner sted innenfor institusjonelle rammer. I den postmoderne utstillingen legges det vekt på aktiv deltakelse fra den besøkende. Det blir opp til den enkelte hvordan man ønsker å forstå og tolke det som blir utstilt. Dette innebærer at man får en første persons fortelling. I stedet for én tolkning av

utstillingen vil man få flere tolkninger og fortellinger. Interaksjon, deltakelse og underholdning er altså viktige element i en slik utstilling.

Jeg har allerede kommet frem til at formidlingen ved de tre kulturinstitusjonene er ulikt teoretisk fundert. Ved Bergen Museum dominerer gjenstandene i utstillingen. Disse er tolket før de er utstilt og til dels satt inn i en kontekst. De besøkende blir observatører som betrakter objektene og leser teksten for å danne seg et bilde av helheten, og går gjerne fra monter til monter og følger den løypen som er lagt opp. Gjenstandene er i fokus, og montrene gjør dem utilgjengelige for de besøkende. Dermed er det lett å få et inntrykk av at gjenstandene er verdifulle og unike, og representanter for vikingtiden og bærere av denne kulturen. Ut fra formen på utstillingen og presentasjonen av gjenstandene, kan vi si at utstillingen tilhører en moderne diskurs. Utstillingen er preget av uttrykk som er både karakteristiske for kulturhistorisk og prosessuell arkeologi. Bergen Museum er således et moderne museum.

Utstillingen på Lofotr-Vikingmuseet på Borg har ikke noen begynnelse eller slutt. Det gis uttrykk for at innenfor arkeologien vil det alltid finnes ulike tolkningsmuligheter, og det understrekes at det her gis én mulig tolkning. På museet er det langt på vei de besøkende selv som må danne seg et bilde av vikingtiden ut fra det museet formidler. Det er en første persons fortelling, og for at de besøkende skal få mest mulig ut av besøket må de selv ta aktiv del i utstillingen. Deltakelse i form av berøring, lukt, smak, det å være med på roing og samtale med håndverkerne på stedet er viktige element. Også på Lofotr-Vikingmuseet på Borg legges det vekt på generell arkeologisk kunnskap om gjenstanden, og da særlig slike som er unike i regionen. Kopiene er likevel det viktigste. Gjenstandene er ikke representanter for fortiden og dens kultur, men må ses på som en del av et forsøk på å danne et helhetlig bilde av vikingtiden ut fra dagens kunnskap. Museet strekker seg imidlertid lenger. Kunnskapen om gjenstanden er ikke nok, man vil også vise kunnskap om arbeidsteknikker, hvordan man utførte og produserte ting. Dermed står eksperimentell arkeologi og håndverksforskning sentralt, mer sentralt enn kunnskapen om de enkelte arkeologiske artefaktene. Museet er selvreflekterende. Det fortelles mange historier her, enkelte er preget av prosessuell arkeologi, men de fleste gir uttrykk for et post-prosessuelt ståsted. Således kan vi si at Lofotr-Vikingmuseet på Borg befinner seg i en brytning mellom en moderne og en postmoderne diskurs.

Formidlingen på Vikinggården på Tusenfryd har en formidlingsform som kan knyttes til post-prosessuell arkeologi og postmoderne teori. Utstillingen representerer en typisk første persons fortelling, der det er opp til de besøkende selv å tolke det som fortelles. En får dermed

mange fortellinger. Intensjonen til Tusenfryd, særlig slik VikingLandet ble drevet, var at det interaktive skuespillet skulle gi folk kunnskap om og opplevelse av vikingtiden. Publikum ble også trukket inn i skuespillet og tok dermed del i selve formidlingen. Også i dag er det rom for at de besøkende deltar selv, enten i samtale med ”vikingene” eller gjennom aktiviteter som er tilbudt. Gjenstandene er ikke i hovedfokus, det er derimot landsbyen og de aktivitetene som foregår der. Man befinner seg i et simulacrum der gjenstandene er en hypervirkelighet uten forbindelse til vikingtiden, samtidig som de gir oss inntrykk og en opplevelse av å befinne oss i vikingtiden, gjennom sanser som smak, lukt og syn. Tusenfryd kan altså ses på som en er en postmoderne kulturinstitusjon.

Det er altså klart at etter analysen av formidlingsformen ved de tre kulturinstitusjonene, spiller teoretisk ståsted en avgjørende rolle for både hva som formidles, og i særlig grad hvordan budskapet formidles. Hva kan så årsaken være til at utstillingene og formidlingen er preget av ulike ståsted? Her er det flere muligheter til stede. Det kan skyldes bevisst eller ubevisst syn på hva arkeologifaget er hos den/de som har laget utstillingene. Er det en vitenskap som slutter seg til hovedprinsippene i den logiske positivismen eller hovedprinsippene i hermeneutikken? Hvor den enkelte befinner seg, vil gjerne kunne relateres til hvilken tid den som laget utstillingen fikk sin grunnutdannelse. Dersom vedkommende gjennom mange år har studert og forsket innenfor en prosessuell tradisjon, vil trolig også formidlingen gjennom utstillinger blir preget av dette. I motsatt tilfelle kan produsenten av utstillingen være ung og gjennom utdannelsen blitt preget av post-prosessuell arkeologi. Denne grunnholdningen vil nok da også prege de utstillinger/den formidlingen vedkommende står for.

Jeg vil konkludere med at etter en institusjon har valgt å fokusere på vikingtiden – noe som til en viss grad kan være gjort fordi det offentlige ser med velvilje på formidling av denne perioden – er det fagpersonalet, arkeologene, som avgjør både innholdet i formidlingen og formidlingsformen.

Kan vi så helt avskrive at det offentlige, staten, påvirker innholdet i formidlingen? Ifølge Vestheim kan ikke kulturpolitikken innenfor en stat være mer eller mindre nøytral enn politikken på andre felt.¹⁶⁴ Når det offentlige synes å honorere institusjoner som satser på vikingtiden, kan det skyldes at den ”store fortellingen” om perioden som langt på vei ble etablert sent på 1800- og i første halvdel av 1900-tallet, inneholder mange av de elementer det

---

¹⁶⁴ Vestheim, G. 1995: 39ff

spørres etter i de offentlige utredningene. Det er en historie som underbygger våre røtter og nasjonal identitet.

Hvordan passer dette med dagens samfunn som er av en annen karakter enn den tiden da de første moderne museene ble etablert? Man står i dag ovenfor et flerkulturelt og globalisert samfunn. Således kan museene som har funnet sin begrunnelse i innsatsen for produksjon av en nasjonal identitet og en enhetlig nasjonalkultur sies å være under press. Vi er ikke en nasjon med et folk og et språk, vi er et land der mange etniske grupper lever side om side, noe det tydelig er gjort rede for i *NOU 1996*.

For at vi skal møte det flerkulturelle samfunnet og innlemme det flerkulturelle i kulturpolitikken, må synet på forhistorien og historien forandres. Et alternativ kan være å løsrive seg fra den moderne oppfatningen om at historien er lineær og bygger på kontinuitet. I stedet kan vi se på historie og fortiden med nye øyne. For vikingtidens vedkommende, kan bildet av vikingtiden som en storhetstid riktig nok ha rot i virkeligheten. Men samtidig er det imidlertid en rekke forhold ved perioden som en kjenner relativt godt, men som i liten grad kommer frem når vikingtiden formidles. Det blir for eksempel lagt svært liten vekt på at samfunnet i stor grad var basert på trelle og deres innsats. Også når det gjelder plyndring og rov, er dette underkommunisert. I stedet blir vi opplyst om vikingenes dyktighet som handelsmenn og profesjonelle krigere. Når det presenteres et bilde av vikingtiden som ikke tar med slike viktige trekk fra fortiden, skjer det nærmest en mytedannelse om vikingenes liv og innsats. Myten som er konstruert om vikingene får fortsette å leve og hvordan vikingene *egentlig* levde vil ikke formidles på museer dersom det er kun vikingenes storhetstid som fremheves.

I de senere år er det blitt trukket frem at fortiden er et fremmed land. Den kulturelle avstanden mellom oss i dag og vikingene den gang er formidabel. Jeg er av den oppfatning at dersom man fokuserer på annerledesheten mellom fortiden og de menneskene som levde da og dagens samfunn, i stedet for kontinuitet, åpner man for økt forståelse for forskjellene mellom mennesker og grupper også i dagens samfunn. Således kunne man fortalt historier uten tilknytting til nasjonalitet. Et flerkulturelt samfunn må erkjenne at det har sitt opphav i mange "små fortellinger" og ikke i en "stor fortelling" om "Nasjonen". Det vil være hensiktsmessig å heller betrakte museer som en generell aktør i utviklingen av samfunnet, i stedet for å se på museer som tradisjonelle institusjoner som skal bevare og opprettholde den nasjonale kulturarv og nasjonale identitet. Dermed kan museer og kulturelle institusjoner heller fortelle de "små fortellinger" og formidle forskjeller mellom mennesker, og forskjellene

mellom fortid og nåtid, og ikke knytte fortellingene om fortiden til nasjonaliteter og vedtatte forestillinger.

LITTERATURLISTE

Abelsen, Birgit, Gaski, Margrete & Lervik, Line. 1997. Attraksjonsverdi. En analyse av Alta Museum og Lofotr-Vikingsmuseet på Borg som turistattraksjoner. Kommentarkast 19.12.97. Upublisert. Finnmarksforskning/Høgskolen i Finnmark.

Appigananesi, Richard, Garratt, Chris, Sardar, Ziauddin & Curry, Patrick. 1997. Postmodernisme for begynnere. Bracan Forlag.

Barthes, Roland. 1999. Mytologier. Gyldendals Fakkelserie, Trondheim.

Bohman, Stefan. 2000. Historia, museer och identitet. I Norsk Museumsutvikling. Skriftserie 1. Side 21-28. Oslo.

Christie, Inger Lise. 1987. Mitt skip er lastet med: "Gjenstander." Konkret eller abstrakt? I Arnstberg, Karl Ove (red). 1987. Nordisk konferanse på De Sandvigske Samlinger, Maihaugen 10-12. november 1987. Konferanserapport: Gjenstand og Museum. Side 125-132. Lillehammer/Stockholm.

Clarke, Helen & Ambrosiani, Bjørn. 1995. Towns in the Viking Age. Leicester University Press, London and New York.

Deichman-Sørensen, Trine & Frønes, Ivar (red). 1990. Kulturanalyse. Gyldendal Norsk Forlag AS, Oslo.

Dommasnes, Liv Helga. 1979. Et gravmateriale fra yngre jernalder brukt til å belyse kvinners stilling. I Viking. Tidsskrift for norrøn arkeologi. Bind XLII. Side 95-114. Norsk Arkeologisk Selskap, Oslo.

Ekeland, Torun. 1990. Arkeologi og Formidling. En analyse av form og innhold i norske museers presentasjon av fortid. Hovedfagsoppgave i Arkeologi. Upublisert. Universitetet i Bergen.

Eriksen, Trond Berg. 1990. Etter postmodernismen? I Samtiden. Nr.1. Side 92-104. Oslo.

Fiske, John. 2000. Kommunikasjonsteorier. En introduktion. Wahlström & Widstrand, Borås.

Foucault, Michel. 1996. Tingenes orden. En arkeologisk undersøkelse av vitenskapene om mennesket. Aventura Forlag, Oslo.

Focault, Michel. 2000. The Archaeology of Knowledge. Routledge, London & New York.

Gaard, Hilde. 1999. Utstilling som dokumentasjonsform i moderne og postmoderne tider. I Nordisk Museologi. Nr.1. Side 63-74. Viborg.

Hagen, Karin Gjøl. 2001. Mål og strategi for Lofotr-Vikingmuseet på Borg. Utkast. Upublisert.

Hofseth, Ellen Høigård. 1999. Historien bak handelskvinnen på Kaupang. Kvinnegraver fra vikingtid langs Vestfoldkysten. I Viking. Norsk arkeologisk håndbok. Bind LXII. Side 101-129. Norsk Arkeologisk Selskap, Oslo.

Horne, Donald. 1984. The Great Museum. The Representation of History. Pluto Press, London & Sydney.

<http://home.newmedia.no/~olavege/> 15.04.02.

<http://www.tusenfryd.no/display.asp?> 14.02.03.

Innstilling fra Museumkomiten av 1988. 1991. Organisering og fornying av universitetets museer. Stensil. Universitetet i Bergen.

Johansen, Anders, Losnedahl, Kari Gaarder & Ågotnes, Hans Jakob (red). 2002. Tingenes tale. Innspill til museologi. Bergen Museums skrifter. Nr. 12. Universitetet i Bergen, Bergen.

Kloster, Robert, Fægri, Knut, Brandrud, John & Falck, Kjell (red). 1975. Museet 150 år. Universitetet i Bergen.

Kristensen, Jens Erik. 1993. Det kuriøse og det klassifiserende blikk: naturens innsamling og forordning fra Renæssansens samlere til det moderne naturhistoriske museum med Museum Wormianum som utgangspunkt. I Den jyske historiker. Nr. 64. Side 31-44.

Lofotr Vikingmuseet på Borg. Vedtekter for Lofotr AS. Stensil.

Mahler, Ditlev L., Paludan-Müller, Carsten, Hansen, Steffen Stummann. (red). 1983. Om arkæologi. Forskning, formidling, forvaltning – for hvem? Hans Reitzels Forlag, København.

Mathwes, Gordon. 2000. Global Culturel Individual Identity. Searching for home in the cultural supermarket. Routledge, London & New York.

Mikkelsen, Dorthe Kalland. 1992. Plan for Vikingmuseet på Borg. Vestvågøy Museum. Stensil. Steinkjer.

Mikkelsen, Dorthe Kalland. 1996. Fotefar mot nord. De hellige høyder. Lofotr-Vikingmuseet på Borg. Harstad.

Noregs Offentlege Utgreiningar. 1996. Museum – mangfald, minne, møtestad. NOU 1996:7. Statens Forvaltningsteneste, Statens Trykking, Oslo.

Olsen, Bjørnar. 1993. Det arkeologiske museum. Momenter til en kritikk. Nordisk Museologi. Nr. 1. Side 45-59. Viborg.

Olsen, Bjørnar. 1997. Fra ting til tekst. Teoretiske perspektiv i arkeologisk forskning. Universitetsforlaget, Oslo.

Palmqvist, Lennart & Bohman, Stefan (red). 1997. Museer och Kulturarv. Carlssons Bokförlag, Stockholm.

Pauldan-Müller, Carsten. 1995. Museum Betydning. - Den fraktale utfordring. I Nordisk Museologi. Nr. 1. Side 3-10. Viborg.

Shetelig, Håkon. 1932. Vikinger i Vesterveg. I Bergens Tidende, 6. august 1932. Side 10. Bergen.

Stortingsmelding nr. 61.1991-1992. Kultur i tiden. Det kongelige kulturdepartementet. Oslo.

Stortingsmelding nr. 22. 1999-2000. Kjelder til kunnskap og oppleving. Om arkiv, bibliotek og museum i ei IKT-tid og om bygningsmessige rammevilkår på kulturområdet. Det kongelige kulturdepartement. Oslo.

Svestad, Asgeir.1995. Oldsakenes orden. Om tilkomsten av arkeologi. Universitetsforlaget, Oslo.

Trigger, Bruce C. 1996. Arkeologiens idéhistorie. Pax Forlag A/S, Oslo.

Tusenfryd. 2001. Markedsplan 2001. Upublisert.

Vestheim, Geir. 1994. Museum i eit tidsskifte. Fortidsarv som underholdning? Det Norske Samlaget, Oslo.

Vestheim, Geir. 1995. Kulturpolitikk i det moderne Norge. Det Norske Samlaget, Oslo.

Walsh, Kevin. 1997. The Representation of the Past. Museums and heritage in the post-modern world. Routledge, London & New York.

Østerberg, Dag. 2001. Det moderne. Et essay om Vestens kultur 1740-2000. Gyldendal Norsk Forlag AS, Trondheim.

Østerud, Hanne Synnøve. 1997. På opplevelse i VikingLandet. – Opplevelser i et kulturanalytisk perspektiv. Hovedfagsoppgave i folkloristikk. Institutt for kulturstudier. Upublisert. Universitetet i Oslo.

Ådland, Einar (red). 1995. Årbok for Bergen Museum 1995. Bergen.

